

ΣΧΟΛΗ

ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ
ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΠΛΟΥΡΑΛΙΣΜΟΣ**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Η ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΑΓΑΠΗΣ ΣΤΟΝ ΑΓΙΟ ΜΑΞΙΜΟ ΤΟΝ
ΟΜΟΛΟΓΗΤΗ**

**ΟΝΟΜΑ ΦΟΙΤΗΤΗ
ΠΟΥΣΠΟΥΡΙΚΑ ΛΟΥΙΖΑ**

**ΟΝΟΜΑ ΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΑ ΚΑΘΗΓΗΤΗ
ΚΑΛΑΪΤΖΙΔΗΣ ΠΑΝΤΕΛΗΣ**

ΠΑΤΡΑ

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ, 2023

**Η ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΑΓΑΠΗΣ
ΣΤΟΝ ΑΓΙΟ ΜΑΞΙΜΟ ΤΟΝ ΟΜΟΛΟΓΗΤΗ**

Πουσπουρίκα Λουίζα

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

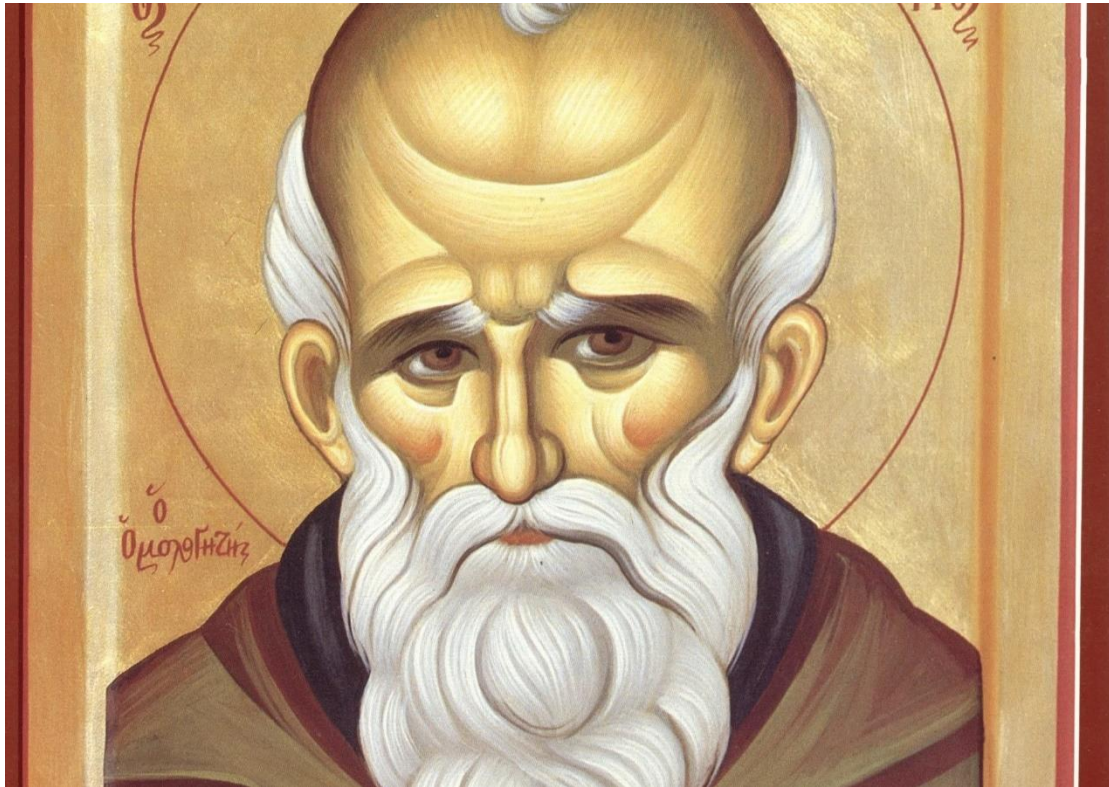
Επιβλέπων Καθηγητής:

Συν-Επιβλέπων

Καθηγητής:

Καλαϊτζίδης Παντελής

Σκλήρης Διονύσιος

Ἀπολυτίκιον

Ἦχος γ'. Θείας πίστεως.

Θείου Πνεύματος, τη επομβρία, ρεΐθρα έβλυσας, τη Εκκλησία, υπερκοσμίων δογμάτων πανεύφημε, θεολόγων δε του Λόγου την κένωσιν, ομολογίας αγώσι διέλαμψας. Πάτερ Μάξιμε, Χριστόν τον Θεόν ικέτευε, δωρήσασθσι ημίν το μέγα έλεος.

Έτερον Ἀπολυτίκιον

Ἦχος πλ. δ'.

Όρθοδοξίας όδηγέ, εϋσεβείας Διδάσκαλε καί σεμνότητος, τής Οΐκουμένης ό φωστήρ, τών Μοναζόντων θεόπνευστον έγκαλλώπισμα, Μάξιμε σοφέ, ταΐς διδαχαΐς σου πάντας έφώτισας, λύρα του Πνεύματος. Πρέσβευε Χριστῶ τῷ Θεῷ, σωθῆναι...

Ὁ γνησίως τον Θεόν ἀγαπῶν, οὗτος καί ἀπερισπάστως πάντως προσεύχεται. Καί ὁ ἀπερισπάστως πάντως προσευχόμενος ,οὗτος καί γνησίως τον Θεόν ἀγαπᾷ. Οὐκ εὐχεται δέ ἀπερισπάστως ὁ τινί τῶν ἐπιγείων ἔχων τόν νοῦν προσηλωμένον.

Ἅγιος Μάξιμος ο Ομολογητής,
400 Κεφάλαια περί αγάπης(δεύτερη εκατοντάδα, κεφάλαιο πρώτο)

Πρόλογος

Νιώθω την ανάγκη να παραθέσω τους λόγους που με οδήγησαν στην επιλογή του θέματος της διπλωματικής μου εργασίας στο πλαίσιο του συγκεκριμένου μεταπτυχιακού προγράμματος. Ευρισκόμενη, λοιπόν, στο στάδιο της αναζήτησης σε μια συζήτηση στον εργασιακό χώρο με συναδέλφους αναφέρθηκε το έργο του αγίου Μάξιμου του Ομολογητή, «Τα 400 Κεφάλαια Περί Αγάπης». Το συγκεκριμένο έργο εντυπώθηκε, έτσι, στη μνήμη μου με αποτέλεσμα να καταφύγω σε μια γενική έρευνα σε διάφορες πανεπιστημιακές για τον Μάξιμο τον Ομολογητή και το έργο του βιβλιοθήκες. Όταν, λοιπόν, το συγκεκριμένο έργο βρέθηκε στα χέρια μου, είχα την ευκαιρία να το μελετήσω διεξοδικά. Σε όλο το έργο κυρίαρχη λέξη είναι η αγάπη.

«Αγάπη» μια λέξη τόσο μικρή και συνάμα τόσο βαριά σε περιεχόμενο. Λέξη που έχει πολύπλευρες προεκτάσεις, αγάπη για τον συνάνθρωπο, αγάπη για τα παιδιά, για τους γονείς, για τον πλησίον. Γενικότερα και πάνω από όλα αγάπη για τον Δημιουργό των πάντων, τον ζωοδότη Θεό. Ευελπιστούμε ότι μέσα από αυτή την εργασία θα μπορέσουμε να παρουσιάσουμε τη σκέψη του αγίου Μάξιμου του Ομολογητή.

Τελειώνοντας, θα ήθελα να ευχαριστήσουμε τους δύο επιβλέποντες καθηγητές μου τον κ. Παντελεήμονα Καλαϊζίδη και τον κ. Διονύσιο Σκλήρη που υπήρξαν οι μέντορές μου στη συγγραφή αυτής της εργασίας. Ευχή μας είναι η εργασία αυτή να είναι ένα ακόμη λιθαράκι στη μελέτη και έρευνα του αγίου Μάξιμου του Ομολογητή.

18 Οκτωβρίου 2022

Εορτή του Αγίου Λουκά του Αποστόλου

Λ.Π.

Περιεχόμενα

Πρόλογος.....	5
Εισαγωγή.....	7
Κεφάλαιο Α: Ο άγιος Μάξιμος ο Ομολογητής	
1.1: Ο βίος και το έργο του αγίου Μάξιμου του Ομολογητή.....	9
1.2: Ο άγιος Μάξιμος ο Ομολογητής και ο αγώνας του κατά του Μονοθελητισμού.....	17
Κεφάλαιο Β: Η ανάλυση του όρου «Αγάπη» και οι διάφορες ερμηνευτικές πτυχές του	
2.1. Γιατί η αγάπη είναι η συνισταμένη των αρετών;.....	23
2.2. Η αγάπη ως αιτία της εκ του μη όντος δημιουργίας του ανθρώπου και του κόσμου	40
2.3. Η αγάπη και το θυμικό μέρος της ψυχής.....	55
2.4. Η αγάπη και ο προσανατολισμός του νου	67
2.5.Οι αρετές και το αντίθετο της αγάπης.....	75
Συμπεράσματα.....	101
Βιβλιογραφία.....	107

Εισαγωγή

Σκοπό της παρούσας διπλωματικής εργασίας συνιστά η ανάλυση του όρου *αγάπη*, όπως αυτή παρουσιάζεται και ξεδιπλώνεται στο έργο του αγίου Μάξιμου του Ομολογητή 400 *Κεφάλαια περί αγάπης*.

Ο Μάξιμος ο Ομολογητής (580-662) υπήρξε ένας από τους μεγαλύτερους βυζαντινούς Θεολόγους, με πλούσιο και πολύπλευρο συγγραφικό έργο. Καταπιάστηκε με θέματα Ηθικής, Κοσμολογίας, Οντολογίας, καθώς επίσης, και με εκκλησιαστικά ζητήματα. Επιπροσθέτως έχει συγγράψει πολλές πραγματείες, όπως και Σχόλια σε συγγράμματα του Διονύσιου του Αρεοπαγίτη.

Στην παρούσα εργασία, όπως ήδη, προαναφέραμε θα ασχοληθούμε συγκεκριμένα με την έννοια της αγάπης στο έργο του 400 *Κεφάλαια* περί αγάπης. Στο πρώτο κεφάλαιο θα πραγματοποιηθεί μια αναφορά στον βίο του αγίου, στο έργο του, καθώς επίσης και στον αγώνα του κατά του Μονοθελητισμού και του Μονοενεργητισμού. Στο δεύτερο κεφάλαιο θα αναλυθεί ο όρος *αγάπη* σε σχέση με τις άλλες αρετές, ώστε τελικά θα καταστεί πασιφανές και αυταπόδεικτο ότι η αγάπη βρίσκεται στο υψηλότερο βάθος ανάμεσά τους. Ο Μάξιμος αναφέρει ότι: «ἀρετῆς ὄρος ἔστιν ἡ τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας κατ' ἐπίγνωσιν πρὸς τὴν θείαν δύναμιν ἔνωσις¹». Για να κατορθώσει ο άνθρωπος την πραγματική αρετή, θα πρέπει πρώτα να αναγεννηθεί με τη χάρη του Αγίου Πνεύματος. Θα ακολουθήσει η σύνδεση της αγάπης με την δημιουργία του κόσμου και του ανθρώπου από το μηδέν. Ο Θεός «αγάπη ἐστὶ²», και ως αγάπη φέρει από την ανυπαρξία στην ύπαρξη όλα όσα βλέπουμε και όσα δεν βλέπουμε, όπως διατυπώνεται και στο Σύμβολο της Πίστεως³. Η δημιουργία, λοιπόν, αποτελεί μέγιστη έκφραση της αγάπης του Θεού.

Στη συνέχεια θα γίνει ο συσχετισμός της αγάπης με το θυμικό μέρος της ψυχής, καθώς ο μέγας βυζαντινός Θεολόγος διακρίνει την ψυχή σε τρία μέρη, ἴτοι το νοητικό, το θυμικό και το επιθυμητικό. Όταν κάνουμε λόγο για το θυμικό μέρος της ψυχής, γίνεται αναφορά στον συναισθηματικό κόσμο του ανθρώπου, ο οποίος και διαδραματίζει σημαίνοντα ρόλο στην κατεύθυνση που θα ακολουθήσει ο άνθρωπος. Αν, δηλαδή, θα πορευτεί προς τον Θεό με γνώμονα τις αρετές και την αγάπη ή αν θα βρεθεί σε εντελώς αντίθετη πορεία και διαδρομή.

---

¹ Μάξιμου Ομολογητή, *Προς Θαλάσσιον* 56, 16, PG90, 589B.

² Α' Ιω. 4,16

³ «Πιστεύω εἰς ἓνα Θεόν, Πατέρα, παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀορατῶν»

Όσον αφορά στην κατεύθυνση την οποία θα χαράξει ο άνθρωπος μείζονα ρόλο έχει και ο προσανατολισμός του, όπως ακριβώς αναλύεται από τον άγιο Μάξιμο και τα 400 Κεφάλαια. Επίσης, θα γίνει αναφορά στις αρετές καθώς και στον αντίποδα της αγάπης, δηλαδή, ποια είναι αυτά τα πάθη που εμποδίζουν τον άνθρωπο στην πορεία του προς την τελείωση. Εν συνεχεία θα αποπειραθούμε να κατανοήσουμε τη σχέση της αγάπης με τα έσχατα, και θα κλείσουμε την παρούσα διπλωματική εργασία με την εξαγωγή των ανάλογων συμπερασμάτων, καθώς επίσης και με την παράθεση της σχετικής βιβλιογραφίας.

Κεφάλαιο Α: Ο άγιος Μάξιμος ο Ομολογητής

1.1. Ο βίος και το έργο του αγίου Μάξιμου του Ομολογητή

Ο άγιος Μάξιμος ο Ομολογητής αποτελεί μια άκρως σημαντική προσωπικότητα της Ορθοδοξίας. Δεν υπάρχουν πολλές πληροφορίες που αφορούν στη νεαρή του ηλικία. Ότι μας είναι γνωστό προέρχεται από τον βιογράφο του, ο οποίος επίσης δεν μας είναι γνωστός⁴. Με το έργο του συνέβαλε στην ανάπτυξη της χριστιανικής ηθικής όσο και στην εμβάθυνση της χριστιανικής δογματικής. Υπερασπίστηκε τη χριστιανική πίστη έναντι παλαιών και νέων αιρέσεων της εποχής του. Κοιμήθηκε το 662 στις 21 Ιανουαρίου.

Ο Μάξιμος ο Ομολογητής γεννήθηκε τον 6^ο αι μ.Χ. και συγκεκριμένα το 580 μ.Χ. στην πρωτεύουσα του Βυζαντινού κράτους, την Κωνσταντινούπολη. Υπήρξε γόνος πλούσιας και ευγενούς οικογένειας και ως εκ τούτου έλαβε πλούσια θεολογική, φιλολογική και φιλοσοφική μόρφωση. Αποτέλεσμα της υψηλής εκπαίδευσης καθώς και των πλείστων πνευματικών χαρισμάτων τα οποία διέθετε, ήταν η πρόσληψή του στο αξίωμα του αρχιγραμματέα του αυτοκράτορα Ηράκλειου (610-641) στην ηλικία των 30 ετών⁵. Σύμφωνα με όσα μας πληροφορεί ο άγνωστος βιογράφος του αυτό που κυρίως χαρακτήριζε τον Μάξιμο ήταν η ταχύτητα με την οποία κατέληγε σε κινήσεις και αποφάσεις για θέματα σχετικά με τις αρμοδιότητες και τα καθήκοντά του. Παρότι υπηρετούσε το κρατικό αυτό αξίωμα με εξαιρετική υπευθυνότητα και σύνεση, εντούτοις ο ίδιος δεν αισθανόταν ικανοποιημένος και ολοκληρωμένος ως προσωπικότητα. Η αίσθησή του αυτή ενισχύθηκε σημαντικά λόγω και της περιορέουσας κατάστασης η οποία επικρατούσε στην αυτοκρατορία.

---

⁴ Άγνωστος συγγραφέας, *Εις τον Βίον και την Αθλησιν του Οσίου Πατρός ημών και Ομολογητού Μαξίμου*, PG 90, 57-110.

⁵ Θεόκλητος μοναχός Διονυσιάτος, *Τα 400 κεφάλαια Περί Αγάπης και ερμηνεία στο Πάτερ ημών*, (Αθήνα: εκδόσεις Σπηλιώτη, 2002), σ. 11.

Ζώντας, δηλαδή, σε μια ταραγμένη περίοδο, κατά την οποία ο χριστιανισμός ταλανιζόταν από την αίρεση του Μονοθελητισμού, ο Μάξιμος επέλεξε μετά από μια τετραετία να παραιτηθεί από το υψηλό αυτό αξίωμα το οποίο κατείχε με σκοπό να αγωνιστεί κατά των αιρετικών.

Εκάρη, λοιπόν, μοναχός σε μια μονή της Χρυσούπολης κοντά στη Χαλκηδόνα, σύμφωνα με τον Βυζαντινό Βίο του. Κατά τη διάρκεια της εκεί παραμονής του δεν επιδίωξε να αποκτήσει κάποιον ιερατικό βαθμό, καθώς επίσης και ότι δεν έχει επιβεβαιωθεί καν το γεγονός ότι υπήρξε και ηγούμενος της μονής⁶. Στη συγκεκριμένη μονή διέμεινε για μια δεκαετία περίπου. Στο διάστημα αυτό δεν υπάρχουν πληροφορίες για συστηματική συγγραφή κάποιου έργου από τον Μάξιμο, πλην ορισμένων επιστολών καθώς επίσης και επαφών με την αυτοκρατορική Αυλή⁷. Γύρω στο 618 θα αποκτήσει έναν πολύ σπουδαίο μαθητή, τον μοναχό Αναστάσιο. Εκείνος θα σταθεί πιστός διάκονός του σε όλη τη διάρκεια της ζωής του Μαξίμου μέχρι και το μαρτύριό του. Σε όλη τη διάρκεια της μοναχικής ζωής του προσευχόταν όχι μόνο τη μέρα αλλά και στη διάρκεια της νύχτας. Αυτό τον έκανε αγαπητό σε όλους τους μοναχούς της μονής.

Ο άγιος Μάξιμος προσπάθησε να ανασκευάσει όλες τις κακοδοξίες όσων πρέσβευαν τον Μονοθελητισμό. Στην προσπάθειά του αυτή συγκρούστηκε με σημαίνοντα πρόσωπα της αυτοκρατορίας κάτι που του δημιούργησε σημαντικά προβλήματα. Μάλιστα η δράση του αυτή τον έφερε αντιμέτωπο με τον αυτοκράτορα Ηράκλειο (610-641) καθώς επίσης και με τον διάδοχό του, Κώνστα Β' (641-668). Οι δύο αυτοί αυτοκράτορες προσπάθησαν, σε μια ύστατη απόπειρα, να εξομαλύνουν την δυσχερή

---

⁶ Γ. Φλωρόφσκι, *Οι Βυζαντινοί Πατέρες του έκτου, έβδομου και όγδοου αιώνα*, (Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Π. Πουρνάρας, 1993), σ. 327.

⁷ Ν. Ματσούκας, *Κόσμος, άνθρωπος, κοινωνία κατά τον Μάξιμο Ομολογητή*, (Αθήνα: εκδόσεις Γρηγόρη, 2014), σ. 17.

κατάσταση που επικρατούσε στο Βυζαντινό κράτος λόγω εξωτερικών κινδύνων. Έχοντας, λοιπόν, ως απώτερο στόχο την προσέλκυση των Μονοφυσιτών και τη διατήρηση του ανατολικού τμήματος της χώρας αποδέχτηκαν τις απόψεις του Μονοθελητισμού και Μονοενεργητισμού⁸, θέματα για τα οποία θα μιλήσουμε πιο διεξοδικά στη συνέχεια. Εδώ απλά να αναφέρουμε ότι σύμφωνα με τους οπαδούς της συγκεκριμένης αίρεσης οι δύο φύσεις, η θεία και η ανθρώπινη, οι οποίες ενώθηκαν στο πρόσωπο του Χριστού έχουν μία θέληση και μία ενέργεια⁹.

Ο Ηράκλειος κατά την επίσκεψή του στα Ιεροσόλυμα και κατά τη διάρκεια της εκστρατείας του στην Αρμενία συναναστράφηκε με μονοφυσίτες και ασπάστηκε τις απόψεις τους. Δημιουργήθηκε, επομένως, το υπόβαθρο ώστε να αποδεχτεί ακολούθως και τις θεωρίες των Μονοθελητών. Σε ανάλογο κλίμα κινήθηκε και ο πατριάρχης Σέργιος (610-638), ο οποίος επίσης προώθησε τον Μονοθελητισμό.

Το 638 ο Ηράκλειος υπέγραψε την Έκθεση¹⁰ στην οποία γίνεται αναφορά σε ένα θέλημα του Χριστού. Ο Μάξιμος προβάλλει σθεναρή αντίσταση και πολεμική στην συγκεκριμένη ενέργεια του αυτοκράτορα έχοντας στο πλευρό του αντάξιο συνοδοιπόρο και συμπαραστάτη τον πατριάρχη Ιεροσολύμων Σωφρόνιο (634-638). Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφέρουμε την άποψη κάποιων ότι ο Μάξιμος και ο Σωφρόνιος για ένα διάστημα ήταν σύμφωνοι με τις κινήσεις και τις απόψεις του πατριάρχη Σέργιου, το οποίο, όμως, δεν ευσταθεί. Αντιθέτως υπήρξαν άριστοι

---

⁸ Ν. Ματσούκας, *Δογματική και Συμβολική Θεολογία Β'*, (Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Π. Πουρνάρα, 1988), σ. 316.

⁹ Οπ.π., σ. 317.

¹⁰ «Ἐν θέλημα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ ὁμολογοῦμεν, ὡς ἐν μηδενί καιρῷ τῆς νοερῶς ἐψυχωμένης αὐτοῦ σαρκός κεχωρισμένως καί ἐξ οἰκείας ὁρμῆς ἐναντίως τῷ νεύματι τοῦ ἡνωμένου αὐτῆ καθ' ὑπόστασιν Θεοῦ Λόγου, τὴν φυσικὴν αὐτῆς ποιήσασθαι κίνησιν, ἀλλ' ὅποτε καί οἶαν καί ὄσην αὐτός ὁ Θεός Λόγος ἠβούλετο», Ν. Ματσούκας, *Δογματική και Συμβολική Θεολογία Β'*, (Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Π. Πουρνάρα, 1988), σ. 319.

γνώστες των καταστάσεων και των πρακτικών που χρησιμοποιούσαν τόσο η πολιτική όσο και η εκκλησιαστική ηγεσία. Απλά περιέμεναν την κατάλληλη στιγμή ώστε να εκφράσουν ανοιχτά τις θέσεις τους¹¹.

Στη συνέχεια ο Μάξιμος δεν αποδέχτηκε και τον «Τύπο» του αυτοκράτορα Κώνστα Β' (641-668). Το 648 το οποίο έφερε και τη σύμφωνη γνώμη του πατριάρχη Σέργιου και ανέφερε χαρακτηριστικά ότι: «Διόπερ θεσπίζομεν τους ήμετέρους ύπηκούς τους εν ὀρθοδοξία διατελοῦντας και τῆς ἀμωμήτου ἡμῶν τῆς χριστιανικῆς καθεστῶσης πίστεως καί τῆς καθολικῆς καί ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας τυγχάνοντας μὴ ἄδειαν ἔχειν πρὸς ἀλλήλους ἀπὸ τοῦ παρόντος περὶ θελήματος ἢ μιᾶς ἐνεργείας ἢ δύο ἐνεργειῶν καί δύο θελημάτων οἰανδήποτε προφέρειν ἀμφισβήτησιν, ἔριν τε καί φιλονεικείαν¹²». Ο «τύπος» υπήρξε άλλη μια ανάμειξη του αυτοκράτορα στα εκκλησιαστικά ζητήματα και το μόνο που κατάφερε ήταν να προκαλέσει εκ νέου ταραχές στο ήδη τεταμένο κλίμα το οποίο επικρατούσε στην Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Οφείλουμε να σημειώσουμε ότι υπάρχει και μία εναλλακτική θεώρηση για τις πρώτες δεκαετίες του βίου του αγίου Μαξίμου, οι οποίες βασίζονται στον *Συριακό Βίο* του. Το ζήτημα συνδυασμού από τα στοιχεία των δύο βίων παραμένει ακόμη ανοικτό.

Ο άγιος Μάξιμος, ευρισκόμενος από το 646 στη Ρώμη είχε ξεκινήσει τη δράση του ενάντια στον Μονοθελητισμό και Μονοενεργητισμό. Έτσι πρωτοστάτησε στη σύνοδο την οποία συγκάλεσε ο πάπας Μαρτίνος στο Λατερανό, με αποτέλεσμα η σύνοδος να απορρίψει τόσο την Έκθεση όσο και τον Τύπο. Ο αυτοκράτορας, λοιπόν, το μόνο που θα μπορούσε να κάνει ήταν να προβεί στην τιμωρία του πάπα και του Μάξιμου πιστεύοντας ότι με την συγκεκριμένη τακτική θα κάμψει το

---

¹¹ Οπ.π., σ. 321.

¹² Οπ.π., σ. 322.

ηθικό του μεγάλου αυτού Θεολόγου και άξιου υπερασπιστή της Ορθοδοξίας. Το 653, επομένως, διατάζει τη σύλληψη του πάπα Μαρτίνου και του Μάξιμου, και τους οδήγησε στη φυλακή στην Κωνσταντινούπολη. Το έτος 655 ακολούθησε η δίκη του Μάξιμου, στην οποία το κατηγορητήριο υπήρξε ιδιαίτερα βαρύ. Θέλησαν να του προσάψουν το στίγμα του εχθρού της αυτοκρατορίας, καθώς και του διασαλευτή της ηρεμίας και γαλήνης τόσο σε εκκλησιαστικό όσο και σε πολιτειακό επίπεδο. Σύμφωνα με τα πρακτικά της δίκης τα οποία διατηρούνται μέχρι και σήμερα η διαδικασία αυτή έχει δίκαια χαρακτηριστεί ως «θυελλώδης¹³». Αρχικά εξορίστηκε στη Βιζύη της Θράκης και αργότερα σε ένα χωριό του Έβρου, το Ρήγιο¹⁴.

Ούτε, όμως, οι κακουχίες, ούτε η εξορία και τα βασανιστήρια στάθηκαν ικανά να κλονίσουν τον πολυετή αγώνα του Μάξιμου, ο οποίος υπηρέτησε μέχρι το τέλος της ζωής του την ορθή πίστη και στάθηκε αντάξιος των περιστάσεων¹⁵. Η στάση του αυτή εξαγρίωσε ακόμη περισσότερο τους αντιπάλους του με αποτέλεσμα το 662 καταδικάστηκε σε εξορία στη Λαζική του Πόντου. Η πληροφορία περί ακρωτηριασμού της δεξιάς χείρας του αγίου καθώς και της γλώσσας του καθίσταται αμφίβολη, καθώς δεν έχει επιβεβαιωθεί. Το σεπτό σκήνωμά του ετάφη στη μονή του αγίου Αρσενίου, ενώ από το μνήμα του διαχεόταν φως κατά τη διάρκεια της νύχτας, γεγονός που επιβεβαίωνε με τον πιο θαυμαστό τρόπο την αγιότητά του. Η αξία και οι αγώνες του Μάξιμου αναγνωρίστηκαν από την Ορθόδοξη Εκκλησία η οποία η οποία τον συμπεριέλαβε μεταξύ των αγίων και του απέδωσε τον χαρακτηρισμό του ομολογητή, καθώς υπήρξε θερμός και γνήσιος ομολογητής της χριστιανικής πίστης.

¹³ Φλωρόφσκι, *Οπ.π.*, σ. 332.

¹⁴ Φλωρόφσκι, *Οπ.π.*, σ. 332-333.

¹⁵ Φλωρόφσκι, *Οπ.π.*, σ. 323.

Αν και ο Μάξιμος άρχισε σχετικά αργά τη συγγραφή των έργων του αυτό δεν τον εμπόδισε σε τίποτα να μας αφήσει μια πλούσια και ιδιαίτερος σημαντική πνευματική κληρονομιά. Τα γραπτά του θα μπορούσαμε να πούμε ότι δεν είναι ευκολονόητα και ευανάγνωστα, αντιθέτως προϋποθέτουν μια πνευματική ωριμότητα εκ μέρους του αναγνώστη, ώστε να μπορέσει αυτός να εισέλθει στον κόσμο του Μάξιμου¹⁶. Την δυσκολία αυτή, η οποία χαρακτηρίζει το έργο του φροντίζει ο μέγας αυτός θεολόγος να την καλύψει με τον τρόπο που διαρθρώνει το έργο του. Το χωρίζει σε μικρά κεφάλαια και επίσης εστιάζει στην ουσία χωρίς να πελαγοδρομεί σε ατέρμονες αναλύσεις, γεγονός το οποίο θα προκαλούσε σύγχυση στον αναγνώστη¹⁷.

Το συγγραφικό του έργο θα ξεκινήσει κατά την διετή παραμονή του στη Μονή Αγίου Γεωργίου Κυζίκου. Ανάμεσα στα έργα τα οποία θα συντάξει είναι διάφορες επιστολές, τα 400 Κεφάλαια περί Αγάπης καθώς επίσης και η «Ερμηνεία εις τον 59 Ψαλμόν¹⁸». Μετά την παραμονή του στο μοναστήρι του αγίου Γεωργίου, ο άγιος Μάξιμος θα καταλύσει σε διάφορες μονές στην Κρήτη, στην Κύπρο και ακολούθως θα μεταβεί στη μονή του Ευκρατά της Καρθαγένης, στην οποία λέγεται ότι ηγούμενος ήταν ο Σωφρόνιος, ο μετέπειτα πατριάρχης Ιεροσολύμων και συνοδοιπόρος του στον αγώνα κατά των Μονοθελητών. Στο μοναστήρι αυτό ο άγιος Μάξιμος θα παραμείνει έως του έτους 634μ.Χ. οπότε και αρχίζει η δράση του ενάντια στην αίρεση του μονοθελητισμού και μονοενεργητισμού¹⁹.

---

¹⁶ Θρησκευτική και ηθική εγκυκλοπαίδεια (ΘΗΕ),τ. 8^{ος}, (Αθήνα: εκδόσεις Αθ. Μαρτίνο), 1962-1968, σ.617.

¹⁷ Θρησκευτική και ηθική εγκυκλοπαίδεια(ΘΗΕ),τ. 8^{ος}, όπ. π., σ.617.

¹⁸ Οπ. π., σ. 12.

¹⁹ Οπ. π.

Μελετώντας και αναλύοντας κάποιος το έργο του Μάξιμου ανακαλύπτει το εύρος των γνώσεών του, όπως επίσης και ότι πρόκειται περί μιας προσωπικότητας με πλούσια φιλοσοφική και θεολογική μόρφωση. Το έργο του απλώνεται σε όλους τους τομείς της θεολογίας και αποπειράται να αποσαφηνίσει και να αναλύσει πληθώρα θεμάτων. Οι θεολογικές του απόψεις επέδρασαν και επηρέασαν σημαντικά τη μετέπειτα σκέψη και έρευνα. Αν και στο έργο του διακρίνουμε επιρροές κυρίως από τους Καππαδόκες Πατέρες και ιδιαιτέρως από τον Γρηγόριο Νύσσης κατά βάση ο Μάξιμος θεωρείται συνεχιστής των Αλεξανδρινών Πατέρων²⁰. Το συγγραφικό έργο του Μάξιμου διακρίνεται σε ερμηνευτικό, δογματικό, επιστολές, πνευματικά, ασκητικά. Μεταξύ των έργων του υπάρχουν και κάποια τα οποία δεν έχουν ακόμη εκδοθεί, καθώς επίσης και μερικά ψευδεπίγραφα²¹.

Τα 400 Κεφάλαια περί Αγάπης, έργο το οποίο θα μας απασχολήσει στην παρούσα εργασία, τα συνέγραψε ύστερα από την προτροπή του Ελπίδιου, ενός πρεσβύτερου, ο οποίος είναι και ο παραλήπτης. Χωρίζονται σε τέσσερις εκατοντάδες κατ' αντιστοιχία των τεσσάρων ευαγγελίων. Επίσης στον πρόλογο των Κεφαλαίων ο συγγραφέας γνωστοποιεί στον Ελπίδιο ότι το συγκεκριμένο έργο δεν αποτελεί κήμη της σκέψης του, αλλά μια συλλογή από λόγια Πατέρων τα οποία ο ίδιος συνέπτυξε σε Κεφάλαια, γιατί θεώρησε ότι με τον τρόπο αυτό ο αναγνώστης δύναται να τα θυμηθεί πιο εύκολα. Επιπροσθέτως, ζήτησε από τον Ελπίδιο να αναγνώσει με αγαθή προαίρεση το έργο αυτό σταχυολογώντας μόνο τα ωφέλιμα στοιχεία²².

Σύμφωνα με τον τίτλο του έργου, τα «400 Κεφάλαια περί Αγάπης» έχουν ως κυρίαρχο θέμα την αγάπη και πιο ειδικά την πνευματική αγάπη.

²⁰ Φλωρόφσκι, *Οπ.π.*, σ. 335.

²¹ Φλωρόφσκι, *Οπ.π.*, σ. 335.

²² *Οπ.π.*, σ. 13.

Ο θείος Μάξιμος όντας γνώστης όλων των διαστάσεων της αγάπης, από πού, δηλαδή, πηγάζει, πού κατευθύνεται, από τι επηρεάζεται, κοινοποιεί όλα αυτά και στον Ελπίδιο, ο οποίος όπως προαναφέραμε, είναι και ο αποδέκτης του έργου. Ο ίδιος ο άγιος Μάξιμος, όπως και όλοι οι Πατέρες της Εκκλησίας γνωρίζουν πως η αγάπη αποτελεί το τελευταίο σκαλοπάτι της διαδρομής που ακολουθεί ο πιστός για να φτάσει στον Θεό. Είναι το επιστέγασμα όλων των αρετών, δεν υπάρχει τίποτα ανώτερο από την αγάπη. Έτσι, ο μεγάλος αυτός θεολόγος της Ορθόδοξης Εκκλησίας στο έργο του αυτό καταδεικνύει την απόλυτη αγάπη και την πηγαινεί ένα βήμα παραπέρα ξεδιπλώνοντας τον εκστατικό της χαρακτήρα. Δεν εμβαθύνει, όμως, καθώς τα 400 Κεφάλαια περί Αγάπης έχουν κυρίως παιδαγωγικό χαρακτήρα και όχι θεολογικό²³.

Τέλος ο αρχιμανδρίτης Αιμιλιανός Σιμωνοπετρίτης αναφέρει: «όλα τα περί αγάπης Κεφάλαια του αγίου Μαξίμου είναι εμπνευσμένα από την καθημερινή ζωή του ανθρώπου και από τους μυστικούς γάμους του Θεού με την κάθε ψυχή, είναι καθαρώς γαμήλιες εκφράσεις²⁴.

---

²³ Οπ.π., σ. 17.

²⁴ Αιμιλιανός Σιμωνοπετρίτης, αρχιμ. *Περί αγάπης ερμηνεία στον άγιο Μάξιμο*, (Αθήνα: εκδόσεις Ίνδικτος, 2015), σ. 23.

1.2. Ο άγιος Μάξιμος ο Ομολογητής και ο αγώνας του κατά του Μονοθελητισμού

Ο άγιος Μάξιμος ο Ομολογητής υπήρξε δεινός πολέμιος της αίρεσης του Μονοθελητισμού. Επομένως στο σημείο αυτό θα επιχειρήσουμε να κάνουμε αφενός μεν μια συνοπτική παρουσίαση των βασικών θεωριών της συγκεκριμένης αίρεσης., αφετέρου δε σαφή και δοσμένη με τρόπο που να γίνει απόλυτα κατανοητή.

Ο Μονοθελητισμός προκάλεσε ισχυρές δονήσεις και αναταράξεις στους κόλπους της Εκκλησίας δημιουργώντας ρωγμές στα θεμέλια του χριστιανισμού και της ειρήνης, η οποία είχε επικρατήσει στο Βυζαντινό κράτος. Η Δ' Οικουμενική Σύνοδος (Χαλκηδόνα 451μ.Χ.) και η Ε' (Κωνσταντινούπολη 553μ.Χ.) συνέβαλαν ουσιαστικά στην επιβολή της ηρεμίας, θέτοντας τέλος στις Χριστολογικές έριδες καθώς και στην αίρεση του Μονοφυσιτισμού που ταλάνιζαν την προηγούμενη περίοδο την αυτοκρατορία²⁵.

Πρωτοστάτης της αίρεσης του Μονοφυσιτισμού ήταν ο αρχιμανδρίτης Ευτυχής ο οποίος αρχικά πολέμησε τον Νεστόριο στο πλευρό του πατριάρχη Αλεξανδρείας Κύριλλο (378-444)²⁶. Ο Ευτυχής, λοιπόν, στην προσπάθειά του να εξαλείψει τον Νεστοριανισμό, κατέληξε στην αντίπερα όχθη. Δίδασκε ότι στο πρόσωπο του Ιησού δεν υπάρχει η θεία και η ανθρώπινη φύση αλλά μόνο η θεία, η οποία απορρόφησε την ανθρώπινη φύση.« όμολογῶ ἐκ δύο φύσεων γεγενῆσθαι τόν Κύριον ἡμῶν πρό τῆς ἐνώσεως, μετά δέ την ἔνωσιν μίαν φύσιν όμολογῶ καί μίαν φύσιν

---

²⁵ Δ. Δ Κοντοστεργίου, *Η ΣΤ' Οικουμενική Σύνοδος και η θεολογία της*, (Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Πουρνάρα, 1992), σ. 73.

²⁶ Ε. Αρτέμη, *Το μυστήριο της θείας ενανθρωπήσεως σε δύο διαλόγους, «Περί της ενανθρωπήσεως του Μονογενοῦς» και «ὅτι εἰς ὁ Χριστός»*, του αγίου Κυρίλλου Αλεξανδρείας, (Αθήνα: Επίλεκτες Ψηφιακές Εκδόσεις: 24grammata.com, 2013), σειρά εν καινῷ, αριθμός σειράς 44, Flipping book, pdf, ISBN: 978-960-93-5043-3.

προσκυνῶ καί ταύτην Θεοῦ σαρκωθέντος και ἐνανθρωπήσαντος²⁷». Για να αντιμετωπιστεί η αίρεση του Μονοφυσιτισμού οι αυτοκράτορες Μαρκιανός και Πουλχερία συγκάλεσαν το έτος 451 στη Χαλκηδόνα την Δ' Οικουμενική Σύνοδο η οποία καταδίκασε τον Ευτυχή και τις αιρετικές του απόψεις²⁸. Ομόφωνα, λοιπόν, οι Πατέρες της Εκκλησίας διακήρυξαν την *ατρέπτως, ασυγχύτως, αδιαιρέτως και αχωρίστως* ένωση της θείας και της ανθρώπινης φύσης στο πρόσωπο του Χριστού²⁹.

Παρότι, όμως, ο Μονοφυσιτισμός καταδικάστηκε από το σύνολο της Ορθόδοξης Εκκλησίας οι οπαδοί του δεν εξαλείφθηκαν εντελώς. Στην εποχή του αυτοκράτορα Ηράκλειου (610-641) κάνει την εμφάνισή της η αίρεση του Μονοθελητισμού, η οποία δημιούργησε εκ νέου τριγμούς και προκάλεσε τη διατάραξη της γαλήνης και ειρήνης που είχαν επικρατήσει μετά την Δ' και Ε' Οικουμενική Σύνοδο, στην Εκκλησία. Σύμφωνα, λοιπόν, με τη θεωρία των οπαδών της νεοεμφανισθείσας αίρεσης μετά την ένωση των δύο φύσεων στο πρόσωπο του Χριστού γινόταν λόγος για μία ενέργεια και μία θέληση³⁰.

Στην νέα αυτή δύσκολή για την Εκκλησία κατάσταση ενεπλάκη τόσο ο πολιτικός όσο και χριστιανικός κόσμος³¹. Ο αυτοκράτορας Ηράκλειος, όπως και ο πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Σέργιος, συμμερίζονταν την άποψη ότι στο πρόσωπο του Χριστού υπάρχει μία θέληση και μία ενέργεια. Ο αυτοκράτορας με τη σειρά του έσπευσε να ενημερώσει τον πάπα Ιωάννη Δ' αναφορικά με τη θεωρία αυτή, αλλά ο πάπας αρνήθηκε να συνταχθεί με τη συγκεκριμένη άποψη. Παρόλα αυτά, άρχισε σταδιακά να εξαπλώνεται και να βρίσκει πρόσφορο έδαφος η περι

---

²⁷ Δ. Δ. Κοντοστεργίου, *Οπ.π.*, σ. 83.

²⁸ *Οπ.π.*, σ. 81.

²⁹ Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Σχόλια περί τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Μονογενοῦς*, Α', PG 75, 1369A.

³⁰ Ν. Ματσούκας, *Οπ.π.*, 1988, σ. 31.

³¹ *Οπ.π.*, σ. 74.

μίας θέλησης και ενέργειας στον Χριστό αντίληψη. Το γεγονός αυτό είχε ως αποτέλεσμα, από τη μια μεριά, οι εναπομείναντες Μονοφυσίτες, οι οποίοι είχαν καταδικαστεί από προηγούμενες Συνόδους να αισθανθούν δικαιωμένοι, ενώ, από την άλλη, αμφισβητούνται και θίγονται οι αποφάσεις των Συνόδων.

Στο μεταξύ το 634 ανέρχεται στον πατριαρχικό θώκο των Ιεροσολύμων ο Σωφρόνιος, ο οποίος μέχρι τότε ήταν μοναχός³². Ο Σωφρόνιος, λοιπόν, έχοντας λάβει εξαιρετική φιλοσοφική και θεολογική μόρφωση τάχθηκε με σθένος απέναντι από την αίρεση του Μονοθελητισμού. Έτσι, μετά την άνοδό του στον πατριαρχικό θρόνο των Ιεροσολύμων άρχισε ο αγώνας του με σκοπό την υπεράσπιση της Ορθοδοξίας. Τις θεολογικές του απόψεις τις γνωρίζουμε από τη Συνοδική του Εγκύκλιο την οποία απέστειλε και στον πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Σέργιο. Στο έργο του αυτό ο άγιος Σωφρόνιος διακηρύσσει περίτρανα την πίστη του στον Τριαδικό Θεό και εν συνεχεία παραθέτει τη συνολική δογματική διδασκαλία του Χριστιανισμού, όπως αυτή αποτυπώθηκε στις αποφάσεις των Οικουμενικών Συνόδων³³. Σημαντικό κομμάτι της Εγκυκλίου αναφέρεται στη Χριστολογία και αποφαίνεται την προαιώνια γέννηση του Υιού από τον Πατέρα καθώς και την ενανθρώπησή του με θαυμαστό τρόπο από την Θεοτόκο. Επιπροσθέτως, δηλώνει ότι ο Λόγος του Θεού μετά την ενσάρκωσή Του έχει δύο θελήσεις, καθώς υιοθέτησε την άποψη του Κύριλλου Αλεξανδρείας περί του τρόπου ενώσεως των δύο φύσεων, της θείας και της ανθρώπινης στο πρόσωπο του Ιησού Χριστού, η οποία ένωση έγινε ατρέπτως, ασυγχύτως, αδιαιρέτως και αχωρίστως. Ως τέλειος Θεός

---

³² Δ. Δ. Κοντοστεργίου, *Αι Οικουμενικαί Σύνοδοι*, (Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Πουρναρά 1991), σ. 137.

³³ Δ. Δ. Κοντοστεργίου, *Η ΣΤ' Οικουμενική Σύνοδος και η θεολογία της*, (Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Πουρναρά, 1992), σ. 75.

ενεργεί τα θεία και ως τέλειος άνθρωπος ενεργεί τα ανθρώπινα. Σύμφωνα, λοιπόν, με τον άγιο Σωφρόνιο καθεμιά από τις δύο φύσεις κρατάει τα ιδιαίτερα γνωρίσματά της³⁴. Δεν σταματά να επισημαίνει ότι ακολουθεί όσα υποστήριξαν οι Πατέρες της Εκκλησίας και διακήρυξαν οι Οικουμενικές Σύνοδοι με τις αποφάσεις τους. Οφείλουμε, ωστόσο, να τονίσουμε ότι ο Πατριάρχης Ιεροσολύμων κάνει λόγο για ενέργειες στον Χριστό και όχι για θελήματα. Αυτό κατά πάσα πιθανότητα συμβαίνει επειδή δεν είχε ακόμη υπόψη του τη διδασκαλία του Μονοθελητισμού. Ο άγιος Σωφρόνιος παρέδωσε το πνεύμα του στον Κύριο και Θεό του το 638μ.Χ., ένα έτος περίπου μετά την κατάληψη της Ιερουσαλήμ από τους Άραβες.

Μετά την κοίμησή του Σωφρόνιου, ο άγιος Μάξιμος ο Ομολογητής ήταν αυτός, που περί το έτος 640μ.Χ. ξεκίνησε με τη σειρά του το δύσκολο έργο της αντιμετώπισης της αίρεσης του Μονοθελητισμού. Αρνείται επίμονα την ύπαρξη μιας ενέργειας και μιας θέλησης στον Χριστό και τονίζει ότι ο θεάνθρωπος δεν μπορεί παρά να έχει δύο ενέργειες και δύο θελήσεις οι οποίες συνάδουν με τις δύο φύσεις του. Στοιχειοθέτησε έτι περαιτέρω την άποψή του αυτή λέγοντας ότι είναι αντιφατικό να δεχόμαστε, από τη μια, ότι ο Ιησούς Χριστός είναι τέλειος Θεός και τέλειος άνθρωπος και από την άλλη να μιλάμε για μία θέληση και μία ενέργεια απορρίπτοντας τα βασικά γνωρίσματα καθεμιάς εκ των δύο φύσεων. Στο πρόσωπο, επομένως του Χριστού υπάρχει τόσο η θεϊκή θέληση και ενέργεια όσο και η ανθρώπινη. Αυτό, βέβαια, που διαφοροποιεί τον Χριστό από τους υπόλοιπους ανθρώπους είναι ότι από τον ενανθρωπήσαντα Λόγο του Θεού εξέλειπε η αμαρτία. Ήταν

---

³⁴ Οπ.π., σ. 84.

αναμάρτητος, λοιπόν, ο Ιησούς, αλλά είχε λάβει τα λεγόμενα αδιάβλητα πάθη, όπως είναι για παράδειγμα η δίψα, η πείνα, η κούραση κ.α.³⁵.

Η θέληση και η ενέργεια στο πρόσωπο του Ιησού αποτέλεσε τη βάση για το περί «γνωμικού θελήματος» πρόβλημα το οποίο και απασχόλησε ιδιαιτέρως τον Μάξιμο³⁶. Το θέλημα, υποστηρίζει ο Μάξιμος, αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα της φύσης ενώ ίδιον του προσώπου είναι ο τρόπος του θελήματος. Η γνώμη, λοιπόν, προέρχεται από την βούληση και αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα της φθαρτότητας των όντων, τα οποία επειδή ακριβώς έχουν δημιουργηθεί από το μηδέν(δημιουργία εκ του μη όντως) κατευθύνονται ή προς την τελειότητα ή προς την ανυπαρξία. Επομένως, σύμφωνα πάντα με τον άγιο Μάξιμο, η γνώμη είναι αυτή που προκαλεί σύγχυση και τροποποιεί την φυσική εξέλιξη και πορεία των όντων προς την τελειότητα. Έτσι η γνώμη «εισηγείται την μείωση της αγαθότητας³⁷». Στο πρόσωπο, επομένως, του Ιησού Χριστού υπάρχουν δύο θελήματα, το θεϊκό και το ανθρώπινο, γιατί μόνο έτσι θα ήταν εφικτή η σωτηρία του ανθρώπινου θελήματος³⁸. Με όπλα, λοιπόν, στη φαρέτρα του τις απόψεις του περί κοσμολογίας και ανθρωπολογίας, όπως επίσης και τον σημαντικό ρόλο που διαδραματίζει η ελευθερία του ανθρώπου, ο Μάξιμος αντέκρουσε τον Μονοθελητισμό³⁹.

Η διδασκαλία του άγιου Μάξιμου, όπως αυτή σκιαγραφήθηκε πιο πάνω, αξιοποιήθηκε το 649μ.Χ. στη Σύνοδο του Λατερανού, καθώς επίσης και στην ΣΤ' Οικουμενική Σύνοδο το 680/81, η οποία συγκλήθηκε από τον

---

³⁵ Οπ.π., σ., 88

³⁶ Οπ.π., σ., 85

³⁷ Μάξιμος Ομολογητής, *Προς Μαρτίνον*, PG 91,44D-45A: «Ἡ γάρ διαφορά τῶν γνωμικῶν θελημάτων, τήν τῆς γνώμης ὡς ἔφην, ποιεῖται παραλλαγῆν. ἡ δε τῆς γνώμης παραλλαγή τῆς ἀγαθότητος εἰσηγεῖται τήν μείωσιν».

³⁸ Δ. Σκλήρης, *Πρόσωπο, Άτομο και Γνώμη στη σκέψη του αγίου Μάξιμου του Ομολογητή*,

³⁹ Ν. Ματσούκας, *Οπ.π.*, (1988), σ. 338.

αυτοκράτορα Κωνσταντίνο Δ'⁴⁰. Οι εργασίες της Συνόδου πραγματοποιήθηκαν στην Κωνσταντινούπολη και πιο συγκεκριμένα σε μια αίθουσα του παλατιού που έφερε την ονομασία «Τρούλλος». Αυτός ήταν και ο λόγος που έλαβε τον χαρακτηρισμό «εν Τρούλλω». Στη Σύνοδο, λοιπόν, αυτή καταδικάστηκε πανηγυρικά η αίρεση του Μονοθελητισμού. Τις αντιλήψεις του αγίου Μάξιμου ενστερνίστηκε αργότερα και ο άγιος Ιωάννης Δαμασκηνός, ο μεγάλος αυτός Θεολόγος του 7^{ου}-8^{ου}αι. μ.Χ. ⁴¹.

---

⁴⁰ Οπ.π.

⁴¹ Δ. Δ. Κοντοστεργίου, *Αι Οικουμενικαί Σύνοδοι*, σ. 279.

Κεφάλαιο Β: Η ανάλυση του όρου «Αγάπη» και οι διάφορες ερμηνευτικές πτυχές του

2.1. Γιατί η αγάπη είναι η συνισταμένη των αρετών;

Τι είναι, λοιπόν, η αγάπη; Γιατί απασχόλησε και συνεχίζει να απασχολεί τον άνθρωπο από την αρχή της ύπαρξής του μέχρι και σήμερα; Ο άγιος Μάξιμος στο ξεκίνημα, ήδη, της πρώτης εκατοντάδας των 400 Κεφαλαίων περί αγάπης δίνει τον δικό του ορισμό: «Αγάπη είναι η αγαθή διάθεση της ψυχής, η οποία με τίποτε δεν ανταλλάσσει την γνώση του Θεού. Είναι αδύνατον όμως να φθάσει κανείς στη στερέωση της αγάπης αυτής, εάν έχει έστω και σε ελάχιστο πράγμα γήινη επιθυμία⁴².»

Συνεχίζει, όμως, προσθέτοντας ότι ο άνθρωπος δεν μπορεί να κάνει κτήμα του αυτή την αγάπη εάν παραμένει προσκολλημένος στις γήινες επιθυμίες και δεν κατορθώσει να απαγκιστρωθεί από αυτές. Ως αγαθή διάθεση, λοιπόν, χαρακτηρίζει ο άγιος Μάξιμος την αγάπη. Διάθεση είναι η στάση, το πώς δηλαδή ο άνθρωπος διατίθεται απέναντι στον Θεό, τον Δημιουργό του αλλά και Δημιουργό ολόκληρης της κτίσης. Η διάθεση αυτή, βέβαια, δεν είναι αρκετή και ικανή για τον άνθρωπο, ώστε να τον οδηγήσει κοντά στον Θεό. Για να γίνει αυτό ο άνθρωπος οφείλει να περάσει στην πράξη, στην πραγμάτωση αυτής της αγαθής διάθεσης. Δεν αρκεί μόνον να θέλουμε, αλλά και να προχωράμε στην πραγματοποίηση αυτής της θέλησης. Να αποδείξουμε έμπρακτα την αγάπη μας προς τον Δημιουργό των πάντων.

«Την αγάπη γεννάει η απάθεια. Την απάθειαν όμως γεννάει η υπομονή και η μακροθυμία. Αυτές πάλι γεννάει η σ' όλα εγκράτεια. Την δε εγκράτειαν, ο φόβος του Θεού. Τον φόβον πάλι γεννάει η πίστη στον Θεό⁴³.» Μια αλυσίδα από αρετές αναφέρονται στο συγκεκριμένο σημείο

---

⁴² Θεόκλητος μοναχός Διονυσιάτης, Όπ.π., σ. 29.

⁴³ Όπ.π.

από τον άγιο Μάξιμο, η οποία, όμως, αλυσίδα ακολουθεί παραδόξως μια αντίστροφη πορεία από το αποτέλεσμα προς την αφορμή, από το μέλλον προς το παρελθόν. Αγάπη, απάθεια, ελπίδα, υπομονή, μακροθυμία, εγκράτεια, φόβος και πίστη. Η απάθεια συναντάται και στον αρχαιοελληνικό κόσμο, όπου συνδεόταν με την τύχη. Στον Χριστιανισμό, όμως, συμβαίνει κάτι πρωτόγνωρο και καινοτόμο. Εδώ η απάθεια συνδέεται με την αγάπη. Για να φτάσει κάποιος στην αγάπη πρέπει να απαλλαγεί από καθετί που τον κρατάει δέσμιο με τα γήινα. Αυτός που αγαπά τον Θεό και τον συνάνθρωπο δεν είναι δυνατόν να έχει μέσα του αρνητικά συναισθήματα, όπως για παράδειγμα θυμό, μίσος, εγωισμό, αγάπη για τα υλικά αγαθά: «Εκείνος που αγαπάει ακόμα τη μάταιη δόξα και είναι δεμένος με κάτι από τα υλικά πράγματα, αφεύκτως θα ενεργείται από λύπη προς τους ανθρώπους για πρόσκαιρα πράγματα, ή θα αισθάνεται μίσος ή θα έχει αισχρούς λογισμούς. Η ψυχή όμως του φιλοθέου είναι τελείως ξένη προς αυτά⁴⁴».

Η απάθεια αποτελεί ζητούμενο για τον άνθρωπο, ενώ ο Θεός είναι από τη φύση Του αγαθός και απαθής, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο άγιος Μάξιμος στο 25^ο κεφάλαιο της πρώτης εκατοντάδας: «ο Θεός υπάρχων φύσει αγαθός και απαθής, αγαπάει εξ' ίσου τους ανθρώπους σαν έργα Του. Αλλά τον μεν ενάρετο δοξάζει, επειδή γνωρίζει και αγαπάει τον Θεόν, τον δε φαύλον ελεεί από αγαθότητα και παιδεύει με διάφορους τρόπους εις τον παρόντα καιρό για να επιστρέψει σ' αυτόν. Έτσι και ο αγαθός κατά την προαίρεση και απαθής άνθρωπος, όλους τους συνανθρώπους αγαπάει εξ' ίσου.....⁴⁵». Ο άνθρωπος οφείλει να παραδειγματίζεται από τον Θεό, ο οποίος φροντίζει και αγαπάει όλους τους ανθρώπους, ακόμη και τους κακούς, και περιμένει να επιστρέψουν

---

⁴⁴ Οπ. π., σ. 113.

⁴⁵ Οπ.π., σ. 33.

κοντά Του. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της αγάπης του Θεού προς τον άνθρωπο αντλούμε μέσα από την Καινή Διαθήκη και είναι η διήγηση της παραβολής του ασώτου, όπου ο πατέρας δέχεται με μεγάλη χαρά τον γιο του, ο οποίος συνειδητοποίησε το σφάλμα του και επέστρεψε στην οικία του⁴⁶.

Ο άνθρωπος αποδεικνύει την αγαθή του διάθεση απέναντι στον συνάνθρωπο όχι μόνο με το να τον στηρίζει παρέχοντάς του υλικά αγαθά και χρήματα, αλλά κυρίως στηρίζοντας και ενισχύοντας τον πνευματικό του αγώνα. Με τον τρόπο αυτόν δείχνει έμπρακτα την αγάπη του προς τον πλησίον. Γιατί ο πραγματικός χριστιανός δεν ενδιαφέρεται αποκλειστικά για τη δική του σωτηρία. Μια τέτοια πρακτική δηλώνει εγωισμό και φιλαυτία. Αντιθέτως, ο γνήσιος χριστιανός επιθυμεί και κοπιάζει για τη σωτηρία όλων των συνανθρώπων του. Δεν έχει κανένα νόημα γι' αυτόν η κατάκτηση της Βασιλείας του Θεού, εάν ο πλησίον του δεν κατορθώσει να πετύχει τον ίδιο στόχο. «Η διάθεση της αγάπης προς τον πλησίον φανερώνεται όχι μόνον διά της μεταδόσεως χρημάτων, αλλά πολύ περισσότερο, διά της πνευματικής διδασκαλίας και σωματικής διακονίας⁴⁷.»

Όσον αφορά, βέβαια, στην αγάπη προς τον συνάνθρωπο η αγάπη συνδέεται και με την ελευθερία. Το γεγονός ότι εμείς αγαπάμε κάποιον αυτό μας το συναίσθημα δεν αναγκάζει και τον άλλο να ανταποκριθεί στην αγάπη μας. Η αγάπη δεν ενέχει καταναγκασμό και εκβιασμό, αντιθέτως, χαρακτηρίζεται από πλήρη ελευθερία. Η αγάπη μας προς τον πλησίον δεν επηρεάζεται από το πώς αυτός ανταποκρίνεται στην κίνησή μας αυτή. Αγάπη, απάθεια και ελευθερία συμπορεύονται, επομένως, στον Άγιο Μάξιμο τον Ομολογητή. Τονίζει, ακόμη, ότι η αγάπη προς τον

---

⁴⁶ Λκ. 15, 11-32.

⁴⁷ Οπ.π., σ. 33.

συνάνθρωπο δεν είναι αρκετή εάν εναποθέτουμε κάθε ελπίδα στον Θεό: «πρέπει να αγαπάμε μέσα από την ψυχή μας κάθε άνθρωπο, αλλά να έχουμε αναθέσει τις ελπίδες μας μόνο στον Θεό και με όλη την δύναμή μας αυτόν να υπηρετούμε. Γιατί εφόσον ο Θεός μας συντηρεί, και οι φίλοι όλοι θα μας προστατεύουν, οπότε οι εχθροί όλοι θα είναι ανίσχυροι απέναντί μας. Όταν όμως ο Θεός μας εγκαταλείπει, τότε όλοι οι φίλοι μας αποστρέφονται και οι εχθροί μας γίνονται ισχυρότεροί μας⁴⁸».

Επίσης η αλληλουχία αυτή των αρετών βλέπουμε ότι στην αρχή και στο τέλος έχει την πίστη και την αγάπη, και στο μέσον την ελπίδα. Μας παραπέμπει, επομένως, στον ύμνο της αγάπης του Απόστολου Παύλου ο οποίος περιλαμβάνεται στην Α' προς Κορινθίους επιστολή του: «Ἐὰν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἢ ἥχων ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον. Καὶ ἐὰν ἔχω προφητείαν καὶ εἰδῶ τὰ μυστήρια πάντα καὶ πᾶσαν τὴν γνῶσιν, καὶ ἐὰν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν, ὥστε ὄρη μεθιστάνειν, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν εἰμι. Καὶ ἐὰν ψωμίσω πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου, καὶ ἐὰν παραδῶ τὸ σῶμά μου ἵνα καυθήσομαι, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὠφελοῦμαι. Ἡ ἀγάπη μακροθυμεῖ, χρηστεύεται, ἡ ἀγάπη οὐ ζηλοῖ, ἡ ἀγάπη οὐ περπερεύεται, οὐ φυσιοῦται, οὐκ ἀσχημονεῖ, οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς, οὐ παροξύνεται, οὐ λογίζεται τὸ κακόν, οὐ χαίρει τῇ ἀδικίᾳ, συγχαίρει δὲ τῇ ἀληθείᾳ· πάντα στέγει, πάντα ἐλπίζει, πάντα ὑπομένει. Ἡ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει· εἴτε δὲ προφητεῖαι, καταργηθήσονται· εἴτε γλῶσσαι, παύσονται· εἴτε γνῶσις καταργηθήσεται. Ἐκ μέρους δὲ γινώσκομεν καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν· ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ τέλειον, τότε τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται. Ὅτε ἤμην νήπιος, ὡς νήπιος ἐλάλουν, ὡς νήπιος ἐφρόνουν, ὡς νήπιος ἐλογιζόμουν· ὅτε δὲ γέγονα ἀνήρ, κατήργηκα τὰ τοῦ νηπίου. Βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον· ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους,

---

⁴⁸ Οπ. π., σ. 124.

τότε δὲ ἐπιγνώσομαι καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην. Νυνὶ δὲ μένει πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα· μείζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη⁴⁹».

Ο ὕμνος της αγάπης είναι ένα από τα ωραιότερα κείμενα όχι μόνο της Καινῆς Διαθήκης, ἀλλὰ και ολόκληρης της Αγίας Γραφῆς. Στο συγκεκριμένο ἀπόσπασμα ο ἀπόστολος των εθνῶν, Παῦλος, ἐξυμνεῖ και ἐξαίρει τη σπουδαιότητα της ἀρετῆς αὐτῆς. Ἡ ἴδια μας ἡ ὑπαρξη είναι το ἀποτέλεσμα της αγάπης του Θεοῦ, ο οποίος δημιούργησε τον ἄνθρωπο με ἀποκλειστικό κίνητρο την αγάπη και μόνο. Καμιά ἐσωτερική ἢ ἐξωτερική ἀνάγκη δεν ὠθήσε τον Τριαδικό Θεό στη δημιουργία του ἀνθρώπου ἐκτός ἀπὸ την αγάπη Του για εμάς. Ἡ ζωὴ μας, λοιπόν, είναι ένα δῶρο και μάλιστα το πιο πολύτιμο το οποίο μας χάρισε ο Θεός και ὡς τέτοιο οφείλουμε να σεβόμαστε τόσο τη δική μας ὑπαρξη ὅσο και των συνανθρώπων μας. Ἐπίσης ο Θεός ἀπὸ αγάπη προς τον ἄνθρωπο ἀπέστειλε τον Υἱό Του, ο οποίος για να μας σώσει ἀπὸ την ἀμαρτία, ὠδηγήθηκε ἐκούσια στον μαρτυρικό και σταυρικό θάνατο και στη συνέχεια ἀναστήθηκε, ὥστε να δοθεῖ ἐκ νέου ἡ δυνατότητα στον θνητό και φθαρτό ἄνθρωπο να ἀποκτήσει μια θέση κοντά Του, μια θέση στη Βασιλεία των οὐρανῶν.

Στο συγκεκριμένο ἀπόσπασμα ο Ἀπόστολος Παῦλος κάνει λόγο για τις τρεις ἀρετές, την πίστη, την ἐλπίδα και την αγάπη, οι οποίες κατέχουν σημαντική θέση στον Χριστιανισμό. Ἐπισημαίνει, ὁμως, ο μέγας αὐτός κήρυκας του Ευαγγελίου, ὅτι ὅσα ἐπιτεύγματα και ἀν πετύχει ο ἄνθρωπος, ἀν δηλαδή μιλάει ὅλες τις γλώσσες του κόσμου και των ἀγγέλων, εἴαν μπορεῖ να προφητεῦει, εἴαν εἶναι πολύ πλούσιος, εἴαν ἔχει τόση δύναμη ὥστε να μπορεῖ να μετακινεῖ βουνά, δεν ἔχει καμιά ἀξία εἴαν δεν ἔχει αγάπη. Και αὐτό συμβαίνει γιατί ἡ αγάπη εἶναι πέρα και πάνω ἀπὸ ὅλα αὐτά. Ἡ αγάπη χαρακτηρίζεται ἀπὸ υπομονή, ταπείνωση, δεν

---

⁴⁹ Α' Κορ. 13, 1-13

έχει υπερηφάνεια, εγωισμό και δεν αδικεί. Η αγάπη είναι το επιστέγασμα και η κορωνίδα όλων των αρετών, καθώς στο τέλος θα μείνει μόνον αυτή.

«.....της γήινης προσπαθείας χωρισθείς ο νους αποκτάει την αγάπη προς τον Θεόν⁵⁰.» Στο τρίτο αυτό κεφάλαιο της πρώτης εκατοντάδας ο άγιος Μάξιμος επεξηγεί κατά κάποιον τρόπο την αλυσίδα των αρετών την οποία προαναφέραμε στο δεύτερο κεφάλαιο της ίδιας εκατοντάδας. Για να μπορέσει, δηλαδή, ο άνθρωπος να αγαπήσει τον Θεό ολοκληρωτικά, ως ενιαία ψυχοσωματική οντότητα, οφείλει προηγουμένως να διαβεί ένα άλλο μονοπάτι δύσβατο και επίπονο. Πρέπει να αποβάλει καθετί που τον κρατάει δέσμιο στον κόσμο αυτό και να απομακρύνει κάθε επιθυμία προς τα εγκόσμια. Ακόμη και η παραμικρή σκέψη του σε κάτι γήινο δεν του επιτρέπει να αφιερωθεί στον Θεό.

«Ο έχων προσηλωμένο τον νουν στην αγάπη του Θεού, καταφρονεί όλα τα ορώμενα και αυτό το σώμα του ωςάν ξένο⁵¹.» Επομένως, ο άνθρωπος, όταν έχει στραμμένη τη σκέψη του προς την αγάπη για τον Θεό, περιφρονεί ακόμη και το ίδιο του το σώμα το οποίο δεν το αναγνωρίζει ως κάτι οικείο, αλλά το θεωρεί ως ξένο. Στο σημείο αυτό βλέπουμε ότι ο άγιος Μάξιμος συνδέει την φιλαυτία με την αγάπη για το σώμα. Η φροντίδα του σώματος απομακρύνει, δηλαδή, τον άνθρωπο από την αγάπη για τον Θεό. Η άποψη αυτή, βέβαια, δεν σημαίνει απόρριψη και υποβάθμιση του σώματος, αλλά μας οδηγεί σε μια λήθη των αναγκών του σώματος. Ο πνευματικός άνθρωπος οφείλει να σέβεται και να αγαπάει το σώμα του τόσο όσο είναι απαραίτητο για να ζήσει. Τρέφεται, δηλαδή, όσο είναι αναγκαίο, το ντύνει και το ζεσταίνει, ώστε να μπορεί να ανταποκριθεί στον πνευματικό του αγώνα με εγκράτεια και χωρίς καθόλου περιττή φιλοσωματία. Αυτός, λοιπόν, είναι ο τρόπος με τον

---

⁵⁰ Θεόκλητος μοναχός Διονυσιάτος, *Όπ.π.*, σ. σ. 29.

⁵¹ *Όπ.π.*, σ. 30.

οποίο αγαπάει κάποιος το σώμα του κατά τον άγιο Μάξιμο, χωρίς πάθος και χωρίς φιλαυτία⁵². Γιατί η φιλαυτία είναι μια κατάσταση εμπαθής, είναι ένα χαρακτηριστικό του ανθρώπου το οποίο δεν συνάδει με την αγάπη και την εγκράτεια. Όποιος αγαπάει τον εαυτό του έχει και τα υπόλοιπα πάθη⁵³.

«Ο αγαπών τον Θεόν, δεν δύναται να μην αγαπήσει και κάθε άνθρωπον ως εαυτόν, έστω και αν ακόμη ο αγαπώμενος ενεργείται από τα πάθη, όπως συμβαίνει με τους μη εισέτι κεκαθαρμένους. Διά τούτο, βλέπων τον αδελφόν του βελτιούμενον, χαίρεται αμέτρητα και ανεκλάλητα⁵⁴», αναφέρει ο Μάξιμος. Επομένως, όταν κάποιος αγαπάει τον Θεό είναι αδύνατον να μην αγαπάει και τον πλησίον του, ακόμη και αν ο πλησίον του δεν έχει απαλλαγεί πλήρως από τα πάθη και εξακολουθεί να είναι προσκολλημένος στα γήινα. Η αγάπη, εξάλλου, προς τον πλησίον αποτελεί βασική αρετή του Χριστιανισμού. Ο Χριστός στην παραβολή του Καλού Σαμαρείτη αυτό ακριβώς μας διδάσκει⁵⁵. Ότι ο άνθρωπος δεν πρέπει να αγαπάει μόνον τους φίλους αλλά ακόμη και τους εχθρούς του. Όπως ο θεός αγαπάει όλους τους ανθρώπους, έτσι κι εμείς πρέπει να τους αγαπάμε όλους, γιατί όλοι οι άνθρωποι είναι εικόνες του Θεού και όλοι είμαστε εν Χριστώ αδέρφια. Έτσι, λοιπόν, αυτός που αγαπάει τον Θεό, όταν βλέπει ότι ο συνάνθρωπός του βελτιώνεται σταδιακά και προκόβει στις αρετές, η χαρά του είναι ανείπωτη. Εξάλλου,

---

⁵² «Με αυτόν τον τρόπο λοιπόν αγαπάει κανείς τη σάρκα του απαθώς, τρέφων και θερμαίνων αυτήν, όσον είναι απαραίτητο, για να την μεταχειρίζεται σαν υπηρέτρια των θείων ενεργειών του ο πνευματικός άνθρωπος», Θεόκλητος Διονυσιάτος, *Όπ.π.*, σ. 81.

⁵³ «Φιλαυτία είναι μια εμπαθής και πέρα από τον ορθό λόγο αγάπη προς το σώμα, στην οποία εναντιούται η αγάπη και η εγκράτεια. Εκείνος που είναι φίλαυτος είναι φανερόν ότι έχει όλα τα πάθη», Θεόκλητος Διονυσιάτος, *Όπ.π.*, σ. 81.

⁵⁴ Θεόκλητος Διονυσιάτος, *Όπ.π.*, σ. 31.

⁵⁵ Λουκ. 10,25-37

όπως αναφέρει και ο Απόστολος Παύλος στην προς Ρωμαίους επιστολή του: «συνίστησι δέ τήν ἑαυτοῦ ἀγάπην εἰς ἡμᾶς ὁ Θεός, ὅτι ἔτι ἁμαρτωλῶν ὄντων ἡμῶν Χριστός ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανε⁵⁶». Ο Χριστός σταυρώθηκε και χάρισε την προοπτική της σωτηρίας σε όλους τους ανθρώπους. Όλοι μας λάβαμε τη χάρη της σωτηρίας, ασχέτως βέβαια, πώς ο καθένας μας αξιοποιεί την μέγιστη αυτή προσφορά και αν γίνεται αποδέκτης της ή όχι. Επιπροσθέτως, η αγάπη προς τον πλησίον συνιστά το πλήρωμα του νόμου, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο απόστολος Παύλος στην προς Ρωμαίους επιστολή του: «ἡ ἀγάπη τῷ πλησίον κακόν οὐκ ἐργάζεται· πλήρωμα οὖν νόμου ἡ ἀγάπη⁵⁷.»

Το μεγαλείο της αγάπης του Ιησού για τους ανθρώπους αποδεικνύεται και από τα λόγια του επάνω στον σταυρό: «Πάτερ ἄφες αὐτοῖς· οὐ γάρ οἶδασι τί ποιῶσι⁵⁸». Ζητάει από τον Θεό Πατέρα να συγχωρήσει όλους αυτούς οι οποίοι τον βασάνισαν, τον ειρωνεύτηκαν, τον χλεύασαν και τον σταύρωσαν. Αποδίδει τις αποτρόπαιες αυτές πράξεις τους στην άγνοια. Πράγματι, δεν γνωρίζουν ότι αυτός που έχουν μπροστά τους και του συμπεριφέρονται κατ' αυτόν τον σκληρό και απάνθρωπο τρόπο είναι ο Υιός του Θεού. Ανάλογη είναι και η αντίδραση του πρωτομάρτυρα Στέφανου απέναντι σε αυτούς που τον καταδίκασαν σε θάνατο διά λιθοβολισμού: «Κύριε, μή στήσης αὐτοῖς τήν ἁμαρτίαν ταύτην, καί τοῦτο εἰπὼν ἐκοιμήθη. Σαῦλος δέ ἦν συνευδοκῶν τῇ ἀναιρέσει αὐτοῦ⁵⁹». Ἐμπρακτη αγάπη, αγάπη χωρίς όρια προς όλους τους ανθρώπους, ακόμη και προς αυτούς που μας βλάπτουν. Αυτό αποτελεί τον απώτερο στόχο κάθε χριστιανού, να αγαπήσει τον πλησίον του όπως

---

⁵⁶ Ρωμ. 5,8

⁵⁷ Ρωμ. 13,10

⁵⁸ Λουκ. 23,34

⁵⁹ Πραξ. 7,60

αγαπάει τον εαυτό του⁶⁰: «Μη μολύνεις τη σάρκα σου με αισχρές πράξεις και μη μιάνεις την ψυχήν σου με πονηρούς λογισμούς και η ειρήνη του Θεού θα έλθει στην καρδιά σου, κομίζουσα την αγάπη⁶¹.»

«Θλίβε την σάρκα σου με την νηστεία και την αγρυπνία και παράμενε αόκνως στην ψαλμωδία και την προσευχή και ο αγιασμός της σωφροσύνης θα επέλθει στην καρδιά σου, φέρων την αγάπην⁶².». «.....Και από τις ενθυμήσεις αυτές, έρχεται θείος φόβος στην ψυχή και ακολουθεί η αγάπη προς τον ευεργέτη και κυβερνήτη της ζωής μας, τον οποίον αδιαλείπτως ευχαριστεί με πολλή ταπεινοφροσύνη⁶³». Στα τρία αυτά κεφάλαια γίνεται αναφορά στην νηστεία, την αγρυπνία και την αδιάλειπτη προσευχή, οι οποίες αποτελούν βασικά γνωρίσματα τόσο της σωφροσύνης όσο και της αγάπης. Για να φτάσει ο πιστός στο ανώτατο στάδιο της αγάπης, χρειάζεται η σωματική και πνευματική άσκηση. Αυτό, εξάλλου, είναι και το νόημα της νηστείας. Επιβάλλουμε στο σώμα μας κάποιους περιορισμούς, μαθαίνουμε να είμαστε εγκρατείς και να μην παρασυρόμαστε από εφήμερες απολαύσεις και ηδονές. Η προσπάθειά μας αυτή συνοδεύεται από την αδιάλειπτη προσευχή, η οποία αποτελεί την επικοινωνία μας με τον Θεό. Με την προσευχή ο πιστός διαλέγεται με τον Δημιουργό του, συνομιλεί και είναι σε συνεχή επαφή μαζί Του και Τον εμπιστεύεται ολοκληρωτικά. Ο ίδιος ο Απόστολος των εθνών, ο Παύλος, στην Α' προς Θεσσαλονικείς επιστολή του προτρέπει τους παραλήπτες της επιστολής να προσεύχονται ακατάπαυστα: «ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε⁶⁴» γεγονός που καταδεικνύει την αξία της προσευχής.

---

⁶⁰ Λουκ. 10,27, «ἀγαπήσεις Κύριον τόν Θεό σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου καί ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου καί ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου καί ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου, καί τόν πλησίον ὡς σεαυτόν».

⁶¹ Θεόκλητος Διονυσιάτος, *Οπ.π.*, σ. 36

⁶² *Οπ.π.*

⁶³ *Οπ.π.*, σ. 37.

⁶⁴ Α' Θεσ. 5,17

Επίσης, αξίζει να προσθέσουμε ότι η εγκράτεια δεν αναφέρεται αποκλειστικά στις σαρκικές επιθυμίες, αλλά και στους πονηρούς λογισμούς του νου, καθώς για να φτάσουμε στην τέλεια αγάπη οφείλουμε να καθαρίσουμε και τη σκέψη μας⁶⁵

«Εἶπεν ὁ Κύριος: Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, καλῶς ποιεῖτε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς, προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ὑμᾶς⁶⁶. Για ποιον λόγο διατάσσει αυτά; Για να σε ελευθερώσει από τα πάθη του μίσους, της λύπης, της οργής και της μνησικακίας και για να σε αξιώσει με το μέγιστο απόκτημα της τελείας αγάπης. Την αγάπη αυτήν είναι αδύνατο να έχει κανείς, εάν δεν αγαπάει ἐξ' ἴσου όλους τους ανθρώπους, όπως ο Θεός αγαπάει ἐξ' ἴσου όλους και θέλει πάντες να σωθούν και να ἔλθουν σε επίγνωση της αλήθειας⁶⁷». Στο κεφάλαιο αυτό ο ἅγιος Μάξιμος επανέρχεται στο θέμα της αγάπης προς τον πλησίον. Στηριζόμενος, λοιπόν, στο κατά Ματθαῖον Ευαγγέλιο αναφέρει τα ὅσα προτρέπει ο Ιησούς να κάνουν οι ακροατές Του. τους παροτρύνει να αγαπάνε ἀκόμη και τους ἐχθρούς τους και ὄχι μόνο τους φίλους και γενικά ὅσους τίθενται θετικά και ευνοϊκά ἀπέναντί τους. Επίσης, ζητάει ἀπό αυτούς να ευεργετούν και να κάνουν καλό σε ὅσους τους μισούν και να προσεύχονται γι' αυτούς. Γιατί αυτή είναι η οδός που ἀπελευθερώνει τους ανθρώπους ἀπό τη λύπη, την οργή και τη μνησικακία τα οποία αποτελούν σημαντικά πάθη για τον ἄνθρωπο. Όταν μιλάμε για μνησικακία εννοούμε το γεγονός που κάποιος θυμάται το κακό που του ἔχουν κάνει. Η αίσθηση, ὅμως, αυτή κρατάει δέσμιο τον ἄνθρωπο στα πάθη και δεν του επιτρέπει να ἀπελευθερωθεῖ ἀπό κάθε εἶδους ἀρνητικό

---

⁶⁵ «Μὴ μολύνεις τὴ σάρκα σου με αἰσχυρὲς πράξεις καὶ μιάνεις τὴν ψυχὴ σου με πονηροὺς λογισμοὺς καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ θὰ ἔλθει στήν καρδιά σου, κομίζουσα τὴν ἀγάπη», (θεόκλητος Διονυσιάτος οπ. π., σ.36.)

⁶⁶ Ματθ. 5, 44

⁶⁷ Θεόκλητος Διονυσιάτος, Οπ.π., σ. 39

συναίσθημα, να ελαφρύνει την ψυχή του και να ακολουθήσει αγνός και καθαρός τον δρόμο προς τη θέωση. Η μνησικακία δεν συνάδει με τη χριστιανική ζωή. Εξάλλου, ο ίδιος ο άγιος Μάξιμος πιστεύει ότι στη μέλλουσα ζωή το συναίσθημα αυτό θα εκλείψει από τον νου του πιστού ανθρώπου. Θα ζει με τρόπο που δεν θα θυμάται και δεν θα εμμένει σε όποιο κακή συμπεριφορά έχει υποστεί κατά τον παρόντα βίο.

«Εκείνος που αλλάζει διάθεση απέναντι των ανθρώπων αναλόγως των χαρακτήρων των, ακόμη δεν απέκτησε την τελείαν αγάπην. Και άλλον μεν να αγαπάει, άλλον δε να μισεί ή τον αυτόν άνθρωπο, πότε να αγαπάει και πότε να μισεί⁶⁸.» Στο σημείο αυτό ο άγιος Μάξιμος αναφέρει κάποια άλλα χαρακτηριστικά της αληθινής και γνήσιας αγάπης. Όταν ο πιστός δεν έχει σταθερή στάση και διάθεση απέναντι στους συνανθρώπους του, σημαίνει ότι δεν έχει κατορθώσει να φτάσει στην τέλεια αγάπη. Η συμπεριφορά του δεν εξαρτάται από τον τρόπο που ο άλλος φέρεται. Δεν αγαπάει αυτόν που του συμπεριφέρεται καλά και μισεί αυτόν που τον έχει βλάψει με κάποιον τρόπο. Επίσης, δεν αλλάζουν τα συναισθήματά του απέναντι στον ίδιο άνθρωπο αναλόγως με το ποια στάση τηρεί ο άλλος. Ο πιστός που έχει φτάσει και έχει καταστήσει κτήμα του την τέλεια αγάπη, νιώθει αυτό το συναίσθημα προς όλους τους συνανθρώπους του, φίλους και εχθρούς, όπως ακριβώς έπραξε και δίδαξε ο ίδιος ο Χριστός σε όλη του τη ζωή. Επίσης, σύμφωνα με τον άγιο Μάξιμο η αγάπη δεν χαρακτηρίζεται από ανισότητα. Δεν αγαπάμε, δηλαδή, κάποιον άλλοτε πολύ, άλλοτε λίγο ή άλλοτε καθόλου ανάλογα με τις εκάστοτε συνθήκες. Αυτή η αγάπη είναι κατακερματισμένη, ελλιπής,

---

⁶⁸Μοναχός Θεόκλητος Διονυσιάτος, *Οπ.π.*, 42.

ιδιοτελής και ξένη προς την τέλεια και ολοκληρωτική αγάπη, η οποία αποτελεί το ζητούμενο για κάθε χριστιανό⁶⁹.

«Η τέλεια αγάπη δεν διακρίνει και δεν σχίζει την μία και ενιαία ανθρωπίνη φύση, επειδή οι άνθρωποι είναι και καλοί και κακοί· αλλά αποβλέπouσα πάντοτε στην θεόπλαστη ανθρωπίνη φύση αγαπάει όλους τους ανθρώπους εξ' ίσου. Τους μεν αγωνιζομένους χάριν της αληθείας αγαπάει σαν φίλους, τους δε φαύλους αγαπάει σαν εχθρούς της αληθείας. Τους ευεργετεί και μακροθυμεί υπομένουσα τις εναντίον τις κακίες τους, μη σκεπτομένη εντελώς καμμίαν ανταπόδοση, αλλά αντιθέτως πάσχουσα υπέρ αυτών, εάν οι συνθήκες το καλέσουν για να κάνει και αυτούς φίλους, εάν είναι δυνατόν. Πάντως η τελεία αγάπη δεν μεταβάλλεται, εάν αποτύχει και δεν επαναφέρει στους κόλπους τους μισούντας αυτήν, αλλά φανερώνει τους καρπούς της αγάπης πάντοτε προς όλους τους ανθρώπους αδιακρίτως. Διά τούτο και ο Κύριος ημών Ιησούς Χριστός, αποδεικνύων την αγάπη του προς όλη την ανθρωπότητα, έπαθε και εχάρισε την ελπίδα της αναστάσεως σε όλους άνευ διακρίσεως καλού και κακού, ασχέτως αν έκαστος από την προαίρεσή του γίνεται άξιος θείας δόξας ή κολάσεως⁷⁰. » Όταν, δηλαδή, κάποιος, ο οποίος συμπεριφέρεται με αγάπη και καρτερικότητα δεν λαμβάνει ίδια αντιμετώπιση, αυτό δεν σημαίνει ότι πρέπει να μεταβληθούν τα συναισθήματά του και να πράξει τα αντίθετα. Μια τέτοια κατάσταση δεν δηλώνει αποτυχία της αγάπης.

«Εκείνος που δεν καταφρονεί την ανθρωπίνη δόξα, τις ταπεινώσεις, τον πλούτο, την φτώχεια, τις ηδονές και τις λύπες, ακόμα δεν απέκτησε

---

⁶⁹ «Εάν κάποιους μεν ανθρώπους μισείς, άλλους δε δεν αγαπάς, αλλ' ούτε μισείς, άλλους δε αγαπάς, αλλά μέτρια, άλλους πάλι αγαπάς υπερβολικά, γνώριζε από αυτήν την ανισότητα της αγάπης, ότι ευρίσκεσαι μακριά από την τελεία αγάπη, η οποία θέλει να αγαπήσεις εξ' ίσου όλους τους ανθρώπους», Θεόκλητος Διονυσιάτος, *Οπ.π.*, σ. 53.

⁷⁰ Θεόκλητος Διονυσιάτος, *Οπ.π.*, σ. 42.

την τελείαν αγάπη. Γιατί η τελεία αγάπη όχι μόνον είναι υψηλότερη απ' όλα αυτά, αλλά δεν υπολογίζει ούτε την πρόσκαιρη ζωήν, ούτε και αυτόν τον θάνατο⁷¹.» Όποιος, λοιπόν, έχει φτάσει στη τέλεια αγάπη δεν αμφιταλαντεύεται, σύμφωνα με τον άγιο Μάξιμο. Αγαπάει όλους τους ανθρώπους, τους βοηθάει, συμπάσχει μαζί τους και δεν περιμένει κανενός είδους ανταπόδοση. Δεν αγαπάει τους άλλους προσβλέποντας σε κάποια αντίστοιχη συμπεριφορά εκ μέρους τους και επίσης η αγάπη βρίσκεται πάνω από καθετί εφήμερο και επίγειο. Όποιος έχει κατακτήσει την τέλεια αγάπη δεν ενδιαφέρεται και δεν ασχολείται με τις διάφορες απολαύσεις, τα υλικά αγαθά καθώς ακόμη και με συναισθήματα αρνητικά, όπως είναι η λύπη, ο θυμός, η οργή. Τίποτε από αυτά δεν αρμόζει στον πιστό, γιατί αυτά είναι βαρίδια που τον κρατούν δέσμιο στα εγκόσμια και τον αποπροσανατολίζουν από τον στόχο του, ο οποίος δεν είναι άλλος παρά η ένωσή του με τον Έναν και Τριαδικό Θεό του Χριστιανισμού. Ας μην ξεχνάμε, εξάλλου, ότι μόνο ο άνθρωπος από όλα τα δημιουργήματα φέρει το κατ' εικόνα και ομοίωσιν Θεού: «καὶ εἶπεν ὁ Θεός· ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν, καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῶν κτηνῶν καὶ πάσης τῆς γῆς καὶ πάντων τῶν ἔρπετῶν τῶν ἐρπόντων ἐπὶ γῆς. καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν, ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς⁷²». Έχουμε, άραγε, συνειδητοποιήσει πόσο σπουδαίο και σημαντικό είναι αυτό για τον άνθρωπο; Πόσο μεγάλο είναι το δώρο αυτό που μας προσέφερε ο Κύριος και Θεός μας; Μόνο ο άνθρωπος έχει τη δυνατότητα να πλησιάσει, να «δει» τον Δημιουργό του και να γίνει εικόνα Του. Κανένα άλλο πλάσμα

---

⁷¹ Οπ.π., σ. 42.

⁷² Γέν. 1, 26-27.

δεν έχει αυτή την επιλογή και στη δική μας κρίση επαφίεται πώς θα χειριστούμε και πώς θα αξιοποιήσουμε αυτή την επιλογή.

Επίσης, σύμφωνα με τον άγιο Μάξιμο στη ζωή υπάρχουν κάποιοι φαύλοι κύκλοι μέρος των οποίων αποτελεί η δόξα, η λύπη και η ηδονή, τα οποία είναι εφήμερα και στέκουν ως τροχοπέδη στον πνευματικό αγώνα του χριστιανού. Όσο, επομένως, ο άνθρωπος εμμένει και προσκολλάται στα συγκεκριμένα πάθη, βιώνει μια κατάσταση ταραχής. Η αγάπη, όμως, είναι αυτή που οδηγεί τον άνθρωπο εκτός των φαύλων κύκλων, λειτουργεί ως κλίμακα μέσω της οποίας ο πιστός κάνει ένα άλμα προς την απελευθέρωση από τα πάθη. Η απάθεια αυτή αποκτάται από τον πιστό κατά χάριν Θεού και δεν δηλώνει αδιαφορία και ακηδία, αλλά αποδέσμευση από αυτούς τους τρεις φαύλους κύκλους της δόξας και ατιμίας, πλούτου και πενίας, ηδονής και λύπης. Μέσω αυτή της διαδρομής ο πιστός εισέρχεται σε μια νέα κατάσταση, κατακτά την τέλεια αγάπη και βιώνει μια πνευματική διάσταση όπου καταφρονεί όσα συμβαίνουν σε αυτή την πρόσκαιρη ζωή, ακόμα και τον ίδιο τον θάνατο. Η τέλεια αγάπη, λοιπόν, κατά τον άγιο Μάξιμο συνίσταται στο σημείο αυτό ως η καταφρόνηση της επιβίωσης, κάτι το οποίο έρχεται, βεβαίως, σε πλήρη αντιδιαστολή με την καθημερινότητα. Αλλά γι' αυτό η τέλεια αγάπη είναι κάτι θαυμαστό και μεγαλειώδες.

«Τον μεν πρώτο φόβο τον δουλικόν, έξω βάλλει η τελεία αγάπη από την αγαπώσα ψυχήν, η οποία δεν φοβάται πλέον την κόλαση. Τον δε δεύτερο φόβο τον υϊκόν, έχει πάντοτε εντός της η ψυχή, ως ελέχθη, ενωμένο με την αγάπη. Και εις τον πρώτο φόβον αρμόζει το τῷ φόβῳ Κυρίου ἐκκλίνει πᾶς ἀπό κακοῦ⁷³ και το «ἀρχή σοφίας φόβος Κυρίου⁷⁴». Εις δε τον δεύτερο φόβον αρμόζει το «οὐκ ἔστιν ὑστέρημα τοῖς φοβουμένοις

---

⁷³ Παρ. 15, 27

⁷⁴ Ψάλμ. 110, 10

αυτόν⁷⁵.» Συναντάμε, στο σημείο αυτό, μια σταδιακή κίνηση του ανθρώπου προς την τέλεια αγάπη. Ο άγιος Μάξιμος διακρίνει τον φόβο σε δύο μέρη. Έχουμε, αρχικά, τον φόβο για την απειλή και την τιμωρία. Η συγκεκριμένη μορφή φόβου, όμως, δεν σχετίζεται με την τέλεια αγάπη, αλλά είναι εντελώς ξένη προς αυτή. Στη δεύτερη περίπτωση του υϊκού φόβου παρατηρούμε κάτι απόλυτα διαφορετικό. Αυτός ο φόβος έχει το στοιχείο της αγνότητας και συνάδει με την τέλεια αγάπη. Επίσης, είναι ο φόβος που θα υπάρχει αιώνια και δεν θα εκλείψει, γιατί δηλώνει την οικειότητα, την αγνότητα με την οποία ο πιστός έφτασε στην τέλεια αγάπη ξεπερνώντας τις δυσκολίες της παρούσας ζωής.

Τι είναι, επομένως, το πάθος για τον άγιο Μάξιμο τον Ομολογητή; Καταρχήν, η λέξη πάθος προέρχεται από το ρήμα παθαίνω και δηλώνει ένα συναίσθημα το οποίο χαρακτηρίζεται από μεγάλη ένταση και διάρκεια, με αποτέλεσμα το άτομο να μην δύναται να ελέγξει τις πράξεις του, αλλά ούτε και την κρίση του⁷⁶. Γι' αυτό, λοιπόν, ο άγιος Μάξιμος ορίζει το πάθος ως μια κίνηση της ψυχής προς κάτι παρά φύση. Ο άνθρωπος ως εικόνα Θεού πρέπει να προσανατολίζεται προς το αγαθό και να μην κυριαρχείται από αρνητικά συναισθήματα και πράξεις τα οποία ανακόπτουν την πορεία του προς την ένωση με τον Δημιουργό. Τα πάθη κρατούν τον άνθρωπο προσκολλημένο στα αισθητά και τα γήινα και τον απομακρύνουν από την τέλεια αγάπη⁷⁷.

---

⁷⁵ Ψάλμ. 33, 10

⁷⁶Γ. Μπαμπινιώτης, *Λεξικό της νέας Ελληνικής γλώσσας*, (Αθήνα: κέντρο Λεξικολογίας 2002), σ. 1299.

⁷⁷ «Πάθος είναι η κίνηση της ψυχής παρά φύση ή σε φιλία παράλογη ή σε μίσος χωρίς κρίση για κάποιον ή για κάτι από τα αισθητά. Και προκειμένου περί φιλίας, όταν η ψυχή αγαπάει ευχάριστα φαγητά ή σαρκικές ηδονές ή χρήματα ή δόξα εγκόσμια ή κάτι από τα αισθητά ή αγαπάει τα μέσα εκείνα που της εξασφαλίζουν τα ανωτέρω. Η κίνηση της ψυχής με μίσος χωρίς κρίση, αναφέρεται επίσης, σε όλα όσα ελέχθησαν ή σ' εκείνον που σχετίζεται με αυτά.», Θεόκλητος Διονυσιάτος, *Οπ.π.*, σ. 55.

Όσα προηγήθηκαν στο κεφάλαιο αυτό καταστούν αυταπόδεικτο και αδιαμφισβήτητο το συμπέρασμα ότι η αγάπη είναι η αρετή των αρετών ή διαφορετικά η συνιστώσα των αρετών. Είναι αυτή που θα επικρατήσει και θα παραμείνει στη μέλλουσα ζωή, όπου ο άνθρωπος θα ξαναβρεί τη θέση του δίπλα στον Δημιουργό του. Ο άνθρωπος φοβούμενος την τιμωρία της κολάσεως προσπαθεί να αποτινάξει τα πάθη από τα οποία κατέχεται και με τον τρόπο αυτό αποκτάει την θεία αγάπη. Ο άγιος Μάξιμος παρατηρεί ότι εάν κάποιος δεν κοπιάζει για την αγάπη προς όλους τους ανθρώπους, ακόμη και προς τους εχθρούς του, αυτός ο άνθρωπος θα κριθεί ένοχος κατά την ημέρα της Κρίσεως. Η διαδρομή του καθενός μας στον παρόντα βίο περνάει μέσα από τις ατραπούς της απάθειας, της ταπείνωσης και όλων των αρετών, για να οδηγηθούμε στην τέλεια αγάπη και στην θέωση. Η τέλεια αγάπη ελευθερώνει τον άνθρωπο, όπως προαναφέραμε, από όλα τα πάθη και τον καθιστά κοινωνό της αγάπης που βιώνουν τα πρόσωπα της Αγίας Τριάδας μεταξύ τους.

Επίσης, στο ανώτατο αυτό σκαλοπάτι του βάρθρου, δεν υπάρχει διάκριση ανάμεσα στους ανθρώπους, όλοι είναι ίσοι μεταξύ τους, δεν υπάρχει πια Ιουδαίος ή Έλληνας, άνδρας ή γυναίκα, ελεύθερος ή δούλος, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Απόστολος των εθνών στην προς Γαλάτας επιστολή του⁷⁸. Για να συμπληρώσει με τη σειρά του ο άγιος Μάξιμος: «Ο τέλειος στην αγάπη, που έφτασε στο ακρότατο της απαθείας, δεν βλέπει καμία διαφορά μεταξύ του εαυτού του, μεταξύ της συζύγου του και της ξένης, μεταξύ πιστού και απίστου, δούλου και ελεύθερου, ανδρός και γυναικός. Επειδή έγινε ανώτερος από τα τυραννικά πάθη, βλέπει την μία και ενιαία ανθρώπινη φύση σε όλους. Γι

---

⁷⁸ Γαλ. 3, 28, «οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὐδέ Ἕλλην, οὐκ ἔνι δούλος οὐδέ ἐλεύθερος, οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ· πάντες γὰρ ὑμεῖς εἰς ἓστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

αυτό και όλους τους θεωρεί ίσους και ως ίσους συμπεριφέρεται. Στον απαθή δεν υπάρχει διάκριση Έλληνα και Ιουδαίου, δεν υπάρχει άρσεν και θήλυ, δούλος και ελεύθερος, αλλά τα πάντα και πάσι Χριστός⁷⁹.»

---

⁷⁹ Θεόκλητος Διονυσιάτος, *Όπ.π.*, σ. 59.

2.2 Η αγάπη ως αιτία της εκ του μη όντος δημιουργίας του ανθρώπου και του κόσμου

Όπως μας είναι γνωστό από την αφήγηση της Παλαιάς Διαθήκης για τη δημιουργία του κόσμου, ο άνθρωπος έχει δημιουργηθεί από το μηδέν, κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσιν Θεού⁸⁰. Η εκ του μη όντος δημιουργία, από τη μια, δηλώνει ότι όλα όσα βλέπουμε προήλθαν από τον παντοδύναμο Θεό, χωρίς προηγουμένως να υπήρχε κάτι⁸¹. Από την άλλη, όμως, καθιστά σαφή και τη διάκριση μεταξύ όντος και μη όντος, κτιστού και ακτίστου, ουσίας και ενέργειας. Γίνεται, επομένως, κατανοητό ότι η κτίση δεν προέρχεται από τη θεία ουσία, καθώς μια τέτοια παραδοχή θα σήμαινε ότι ο κόσμος έχει την ίδια ουσία με τον Τριαδικό Θεό και κατ' επέκταση ότι είναι αυθύπαρκτος. Κατά τον Ματσούκα ο κόσμος έχει διαφορετική ουσία από εκείνη του Θεού, με αποτέλεσμα να εξαρτάται εξ ολοκλήρου από τις δημιουργικές ενέργειές Του. Ο τρόπος, δηλαδή, της δημιουργίας του κόσμου και του ανθρώπου δηλώνει αυτή την ιδιαίτερη σχέση η οποία υφίσταται μεταξύ Θεού και ανθρώπου, καθώς και τις συνέπειες αυτής της σχέσης⁸².

Ένα άλλο σημείο το οποίο οφείλουμε να αποσαφηνίσουμε αναφορικά με τη σχέση Θεού και κτίσης αποτελεί το γεγονός ότι όταν κάνουμε λόγο για δημιουργία, αυτομάτως εμφανίζονται και οι έννοιες του χρόνου και του χώρου. Ο χρόνος, λοιπόν, είναι συνυφασμένος με την αρχή της δημιουργίας, όπως, επίσης και ο τόπος. Επιπροσθέτως, ότι έχει αρχή αναγκαστικά έχει και τέλος. Αυτά τα δύο χαρακτηριστικά δεν υπάρχουν στον Θεό, ο οποίος υπήρχε πριν τον δημιουργία, είναι άχρονος και φυσικά δεν οριοθετείται. Ο Ιωάννης Δαμασκηνός τονίζει: «πάντα ἀπέχει Θεοῦ, οὐ

---

⁸⁰ Γεν. 1, 26

⁸¹ Νίκος Α. Ματσούκας, *όπ. π.*, σ. 144.

⁸² *Οπ. π.*, σ. 147-149.

τόπω αλλά φύσει⁸³». Γίνεται, επομένως, ακόμη πιο έκδηλη η ετερουσιότητα Θεού και κτισμάτων. Στην Αγία Τριάδα, βέβαια, αναφερόμαστε στον Πατέρα ως πηγή του Υιού και του Αγίου Πνεύματος, αλλά αυτή η επισήμανση δεν έχει καμία σχέση με την έννοια του χρόνου όπως την γνωρίζουμε, αλλά αναφέρεται στην «άκτιστη τάξη»⁸⁴.

Ο Ωριγένης πίστευε ότι η κτίση και τα όντα υπάρχουν μαζί με τον Θεό, με αποτέλεσμα να καταδικαστεί για την άποψή του αυτή, καθώς με τη συγκεκριμένη θεωρία καταρρίπτεται τόσο η φθαρτότητα της δημιουργίας όσο και η χρονική της αφετηρία⁸⁵. Παρόλα αυτά, η άποψη αυτή του Ωριγένη συνέβαλε στη διατύπωση, από τους κατοπινούς θεολόγους, της αντίληψης ότι τα όντα συνυπήρχαν πάντοτε με τον Θεό ως «θελήματα» ή «δημιουργικοί λόγοι». Ο άγιος Μάξιμος τονίζει: «Οί τῶν ὄντων λόγοι προκαταρτισθέντες τῶν αἰώνων Θεῶ, καθώς οἶδεν αὐτός, ἀόρατοι ὄντες οὐς καί ἀγαθὰ θελήματα καλεῖς τοῖς θείοις ἔθος ἐστὶν ἀνδράσιν⁸⁶» και συμπληρώνει: «Τούς γάρ λόγους τῶν γεγονότων ἔχων πρό τῶν αἰώνων ὑφεστῶτας βουλήσει ἀγαθῆ κατ' αὐτούς τήν τε ὄρατὴν καί ἀόρατον ἐκ τοῦ μή ὄντως ὑπεστήσατο κτίσιν⁸⁷».

Όσον αφορά την κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσιν Θεού δημιουργία του ανθρώπου, αυτά αποτελούν δύο χαρακτηριστικά τα οποία τον

---

⁸³ Ιωάννης Δαμασκηνός, *Ἐκδοσις ακριβῆς της ορθοδόξου πίστεως* 1, 13 PG 94, 853C.

⁸⁴ Οπ. π., σ.154., επίσης: «God, is not under the condition of extension in any aspect of His being. There will be no before or after, no temporal when in the Divinity. the operations of divine activity are basically manifestations of will, both in the generative processes within the godhead and in the activities ad extra, even if the two spheres differ radically», Torstein Theodor Tollfsen, *Activity and Participation in Late Antique and Early Christian Thought*, Oxford university press, 2012, pg. 94.

⁸⁵ «Πῶς δέ οὐκ ἄτοπον τό μή ἔχοντά τι τῶν πρεπόντων αὐτῶ τόν Θεόν, εἰς τό ἔχειν ἐλληλυθέναι. Ἐπεὶ δε οὐκ ἔστιν ὅτι παντοκράτωρ οὐκ ἦν, αἰεὶ εἶναι δεῖ ταῦτα δι' ἃ παντοκράτωρ ἐστί. Καὶ αἰεὶ ἦν ὑπ' αὐτοῦ κρατούμενα ἄρχοντι αὐτῶ χρώμενα», Ωριγένης, *Περί αρχών*, 1,2, 10 PG 11,139B-140A.

⁸⁶ Μάξιμος Ομολογητής, *Περί διαφορών αποριών*, PG 90, 293D-296A.

⁸⁷ Οπ. π., PG 91, 1080A.

διαφοροποιούν από τα υπόλοιπα όντα. Μόνο ο άνθρωπος φέρει την ικανότητα της σκέψης, της κρίσης, της νοημοσύνης και της ελεύθερης βούλησης. Και το πιο βασικό από όλα μόνον ο άνθρωπος μπορεί να ομοιάσει με την εικόνα του και να γίνει κατά χάριν Θεός. Η επιστήμη της θεολογίας έχει ασχοληθεί συστηματικά με τις δύο αυτές έννοιες. Και κατέληξε σε τρεις βασικές απόψεις σχετικά με το κατ' εικόνα και το καθ' ομοίωσιν: «πρώτον η εικόνα δηλώνει μια αμετακίνητη σχέση μεταξύ Θεού και ανθρώπου, δεύτερον αποκλείει τη φυσική συγγένεια σε τούτη τη σχέση, και δέχεται την ετερότητα και συνάμα την ετερουσιότητα του δημιουργήματος σε αναφορά προς τον δημιουργό. Και τρίτον σε τούτη τη σχέση υπάρχει ένας δυναμισμός, μια τάση για τελείωση του δημιουργήματος. Η δυναμική τούτη φορά πάντοτε στη σχέση κτιστού και ακτίστου είναι ακριβώς τούτο το καθ' ομοίωσιν⁸⁸». Επομένως, ο άνθρωπος διαφέρει από τον Θεό, αλλά εάν ζήσει σύμφωνα με το θέλημά Του, δύναται να καταστεί και ο ίδιος ένας μικρός θεός, να φτάσει, δηλαδή, στην τελείωση και στην αγιότητα.

Σύμφωνα με τον άγιο Μάξιμο μόνο η αγάπη⁸⁹ συνιστά την πραγματική εικόνα του Θεού και οδηγεί στο καθ' ομοίωσιν: «καὶ κατ' εἰκόνα μὲν, ὡς ὄν, ὄντος· καὶ ὡς ἀεὶ ὄν, ἀεὶ ὄντος· εἰ καὶ μὴ ἀνάρχως, ἀλλ' ἀτελευτήτως· καθ' ὁμοίωσιν δέ, ὡς ἀγαθός, ἀγαθοῦ· καὶ ὡς σοφός, σοφοῦ· τοῦ κατὰ φύσιν, ὁ κατὰ χάριν. Καὶ κατ' εἰκόνα μὲν πᾶσα φύσις λογικὴ

---

⁸⁸ Νίκος Α. Ματσούκας, *Δογματική και Συμβολική Θεολογία Β*, (Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Πουρνάρα, 1988), σ. 195-196.

⁸⁹ «Ο άγιος Μάξιμος θέλοντας να αποδείξει ότι ο Θεός δημιούργησε τα πάντα λίαν καλώς, διευρύνει τη σκέψη του και στους δαίμονες επικαλούμενος τον προσφιλή του άγιο Διονύσιο Αρεοπαγίτη, σύμφωνα με τον οποίο οι δαίμονες αποτελούν στερήσεις των προηγούμενων κατά φύση έξεων. Και στη θέση του λόγου τώρα έχουν τον ά-λογο θυμό, στη θέση του νου έχουν ά-λογη επιθυμία και αντί για ευλαβή περίσκεψη έχουν φαντασία και μάλιστα άτακτη. Έτσι πιστοποιείται ότι η κακή χρήση είναι αυτή , που, σαν Κίρκη μεταβάλλει σε κακούς καιν αυτούς ακόμη τους Αγγέλους», όπ. π., σ. 80.

ἔστι τοῦ Θεοῦ· καθ' ὁμοίωσιν δέ, μόνοι οἱ ἀγαθοὶ καὶ σοφοί⁹⁰». Το γεγονός, ὅμως, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει δημιουργηθεῖ κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ, αὐτό δεν σημαίνει ὅτι εἶναι καὶ τέλειος, ἀλλὰ χρειάζεται νὰ κοπιήσει γιὰ νὰ φτάσει στὴν τελειότητα: «οὐδέν ἀπροσδεές καὶ αὐτοτελές, τουτέστιν ἀφ' ἑαυτοῦ τέλειον, εἰ μὴ ὁ μόνος ὁ Θεός· ὥστε ἄγγελοι καὶ ἄνθρωποι προκοπῆς καὶ τελειώσεως δέονται ». Μόνον ὁ Θεός, ἐπομένως, εἶναι τέλειος, ἐνῶ ἀκόμη καὶ οἱ ἄγγελοι μποροῦν νὰ τελειοποιηθοῦν περαιτέρω. Μπορεῖ, λοιπόν, ὁ ἄνθρωπος νὰ ἔχει στὴ φύση του τὸ κατ' εἰκόνα, ἡ τελειώσή του, ὅμως, ἐξαρτάται ἀποκλειστικά καὶ μόνο ἀπὸ τὴ δική του προαίρεση, λέγει ὁ ἅγιος Μάξιμος: «ἕκαστος γάρ κατὰ τὸ ἴδιον ἔργον κοινωνήσει τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος⁹¹». Συμπληρώνει, ἐπίσης, ὅτι ὁ θάνατος ἀποτελεῖ «αμαρτία τῆς φύσεως» καὶ ὁ ἄνθρωπος δεν εὐθύνεται γι' αὐτό, καθὼς ἀποκαλεῖ τὴν συγκεκριμένη ἀμαρτία ὡς «αδιάβλητη». Τὸ σημεῖο, ὅμως, στὸ ὁποῖο ὁ ἄνθρωπος φέρει σημαντικὴ εὐθύνη συνιστᾷ, γιὰ τὸν Μάξιμο, ἡ λεγόμενη «διαβεβλημένη» ἀμαρτία⁹². Ὡς τέτοια ὀρίζεται ἡ ἀμαρτία κατὰ τὴν ὁποία ὁ ἄνθρωπος χρησιμοποιοῦ λανθασμένα τὴν ἐλευθερία του, ὥστε δεν ἀποδέχεται τὰ ἀγαθὰ τῆς θείας χάριτος. Χάνει, τοιοῦτοτρόπως, τὸ «εὐ εἶναι» καὶ ὁδηγεῖται στὸν ὀλεθρο⁹³.

Τὸ αὐτεξούσιο καθιστᾷ γιὰ τὸν Μάξιμο ἀποκλειστικὸ καὶ ἀδιαμφισβήτητο ἰδίωμα τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ὁποῖο τὸν διαφοροποιεῖ ἀπὸ τὴν υπόλοιπη κτίση καὶ ἀποτελεῖ βασικὸ συστατικὸ τῆς ὑπαρξῆς του: «Ἄνελε γὰρ ἡμῶν τὸ αὐτεξούσιον, καὶ οὔτε εἰκῶν Θεοῦ ἐσόμεθα, οὔτε ψυχὴ λογικὴ καὶ νοερά, καὶ τῶ ὄντι φθαρήσεται ἡ φύσις, οὐκ οὔσα ὅπερ

---

⁹⁰ PG 90, 1024C

⁹¹ PG 4, 52D.

⁹² Μάξιμου Ομολογητή, *Περὶ διαφόρων ἀποριῶν*, PG 90, 409B: «Ἀμαρτίαν φύσεως εἶναι φησι τὸν θάνατον, καθ' ὃν τοῦ εἶναι καὶ μὴ θέλοντες, ἀπογινόμεθα· ἀμαρτίαν δέ προαιρέσεως τὴν τῶν παρὰ φύσιν αἵρεσιν, καθ' ἣν τὸ εἶναι θέλοντες ἀποπέμπομεν».

⁹³ Ν. Ματσούκα, ὀπ. π., σ. 526.

ἔδει αὐτὴν εἶναι⁹⁴» Η ελευθερία αυτή και τα υπόλοιπα χαρακτηριστικά τα οποία περιέχονται στην κατ' εικόνα Θεού ανθρώπινη δημιουργία είναι αυτά τα οποία τον οδηγούν στην τελείωση και στην πραγμάτωση της σωτηρίας του. Πώς θα ήταν, άραγε, η ζωή και η εξέλιξη του ανθρώπου εάν απουσίαζε η ελευθερία; Πως θα μπορούσε να υλοποιηθεί η ένωσή του με τον Θεό; Ο άνθρωπος θα έχανε τις ιδιότητες εκείνες που τον καθιστούν πρόσωπο και όχι άτομο, με αποτέλεσμα να ήταν αδύνατη η έξοδος και το άνοιγμά του εκτός των ορίων του κτιστού και πεπερασμένου κόσμου. Κάτι τέτοιο, βέβαια, δεν θα μπορούσε να συμβεί, κατά τον άγιο Μάξιμο, καθώς: «Οὐ γὰρ ἀναίρεσιν τοῦ αὐτεξουσίου γίνεσθαι φημι, ἀλλὰ θέσιν μᾶλλον τὴν κατὰ φύσιν πάγιαν τε καὶ ἀμετάθετον, ἤγουν ἐκχώρησιν γνωμικὴν, ἵν' ὅθεν ἡμῖν ὑπάρχει τὸ εἶναι καὶ τὸ κινεῖσθαι λαβεῖν ποθήσωμεν...⁹⁵».

---

⁹⁴ Μάξιμος Ομολογητής, *Σχόλια εἰς τὰ Ἁγίου Διονυσίου Ἀεροπαγίτου*, P.G. 4, 308 A.

⁹⁵ Μάξιμος Ομολογητής, *Περὶ διαφορῶν ἀποριῶν*, P.G. 91, 1076 B., Πρβλ Νικ. Ματσούκα, *Κόσμος, Ἀνθρώπος, Κοινωνία*, σελ. 126. Από τους όρους που χρησιμοποιούνται στο εδάφιο του Μαξίμου ιδιαίτερης προσοχής χρήζει η «εκχώρησις». Πρόκειται για ένα τρόπον τινά άνοιγμα στο «κατά φύσιν», σ'έναν συντονισμό των γνωσιολογικών διαδραστικών προσλήψεων των καταστάσεων εκείνων που α priori έχουν τεθεί, αλλά χρειάζονται της ανθρώπινης επιμελητείας, προκειμένου να αναχθούν στο προσκήνιο. Από τα ευρύτερα μάλιστα συμφραζόμενα του εδαφίου, προκύπτει ότι το όλο ανθρωπολογικό σχήμα κινείται και με όρους εκρηκτικής έφεσης –προθετικότητας. Η αναφορά σε πόθο δεν δηλώνει μόνον προτροπή αλλά και αναγνώριση δυνατότητας, ενύπαρκτης στην ανθρώπινη φύση και άρα, με βάση την μεταφυσική της εμμένειας, εκλαμβανόμενης ως θεοφάνειας. Τέλος, η συνάφεια που προβάλλεται μεταξύ του είναι και του κινεῖσθαι φέρει στο προσκήνιο την ανθρωπολογική οντολογική ενότητα. Βεβαίως, όπως έχει ήδη φανεί, δεν τελούνται με αυτοματικές κινήσεις προς τελειοποίηση, καθότι οι εκτροπές είναι διάχυτες, ίσως και καταγιγιστικά απρόβλεπτες, αλλά όχι ικανές να εξουδετερώσουν τους προ-οντολογικούς ως θείους όρους. Δεν πρέπει να παραβλεφθεί ότι η κίνηση δεν συνιστά μόνον ιστορική συνθήκη του προσώπου, αλλά συνδέεται, και μάλιστα προσδιοριζόμενη, με το είναι. Ζήτημα βεβαίως θα προκύψει αναφορικά με το αν πρόκειται για δύο είδη κίνησης. Αν λάβουμε όμως υπόψη μας ότι το αυτεξούσιο είναι και φύσει, τότε το πιο πιθανό θα είναι να γίνεται λόγος για μία κίνηση, η οποία λαμβάνει την αφετηρία της από το είναι

Μόνο ο Θεός είναι άναρχος και αΐδιος και τίποτα δεν υπάρχει συγχρόνως με τον Θεό⁹⁶. Αυτό, όμως, που οφείλουμε να διευκρινίσουμε είναι ότι η δημιουργία των όντων πάντα υπήρχε στη θέληση του Θεού. Απλά τα πάντα έρχονται από την ανυπαρξία στην ύπαρξη την κατάλληλη στιγμή, τονίζει ο άγιος Μάξιμος: «Παρ' ὧ βεβαίως πάντων οἱ λόγοι πεπήγασι καθ' οὓς καὶ γινώσκιν τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν λέγεται ὡς ἐν αὐτῷ καὶ παρ' αὐτῶ ὄντων αὐτῇ τῇ ἀληθείᾳ τῶν πάντων. Κἂν εἰ αὐτὰ τὰ πάντα, τὰ τε ὄντα καὶ τὰ ἐσόμενα, οὐχ ἅμα τοῖς εαυτῶν λόγοις, ἢ τῷ γνωσθῆναι ὑπὸ Θεοῦ εἰς το εἶναι παρήχθησαν, ἀλλ' ἕκαστα τῷ ἐπιτηδείῳ καιρῷ κατὰ την τοῦ Δημιουργοῦ σοφίαν πρεπόντως κατὰ τους ἑαυτῶν λόγους δημιουργούμενα καὶ καθ' ἑαυτὰ εἶναι τῇ ἐνεργείᾳ λαμβάνη⁹⁷». Επίσης, ὅσον αφορά την αρχή της ύπαρξης ο άγιος Μάξιμος συμπληρώνει ὅτι: «Οὐδέν γάρ το ἔστι τῶν ὄντων οὐ μή παρὰ τῷ Θεῷ πάντως ὁ λόγος προένεστιν, ὧν δέ παρὰ τῷ Θεῷ προϋπάρχουσιν ὄντες τῆς οὐσίας οἱ λόγοι, τούτων δηλαδή κατὰ πρόθεσιν θείαν πάντως ἔστιν ἡ γένεσις⁹⁸».

Ο άγιος Μάξιμος αναφέρει ὅτι δεν μπορεί ο άνθρωπος να γνωρίζει γιατί ο Θεός δημιούργησε τον κόσμο τη συγκεκριμένη στιγμή και ὄχι πιο νωρίς ἢ πιο αργά, επειδή μας είναι άγνωστη και ανεξερεύνητη τόσο η θεία οὐσία ὅσο και η βούληση του Θεού⁹⁹. Αυτό, ὅμως, το οποίο είναι υψίστης σημασίας, είναι το γεγονός ὅτι ο Θεός δημιούργησε τα πάντα από αγάπη

και προσλαμβάνει βαθμιαίως ποιοτικά χαρακτηριστικά, ανεπανάληπτης τάξης σε κάθε υπόσταση.

⁹⁶ PG 90, 1026AB, και PG 90, 1049A, και PG 90, 1085AB

⁹⁷ PG 91, 1081A.

⁹⁸ PG 91, 1329B.

⁹⁹ «Ἐξ αἰδίου δημιουργός ὑπάρχων ὁ Θεός, ὅτε βούλεται δημιουργεῖ Λόγῳ ὁμοουσίῳ καὶ Πνεύματι δι' ἄπειρον ἀγαθότητα. Καὶ μή εἴπης, Τίνοι τῷ λόγῳ νῦν ἐδημιούργησεν αἰεὶ ἀγαθός ὑπάρχων; Ἐπεὶ, κἀγώ σοι λέγω, ὅτι ἡ τῆς ἀπείρου οὐσίας ἀνεξιχνίαστος σοφία τῇ ἀνθρωπίνῃ οὐχ ὑποπίπτει γνώσει.», PG 90, 1048C.

και φυσικά με τη θέλησή Του. Επομένως, η κτίση χαρακτηρίζεται από πλήρη τάξη και αρμονία και όχι από αταξία, αν και ο άνθρωπος με την απομάκρυνσή του από τον Θεό οδήγησε τον εαυτό του και ολόκληρη την κτίση σε μια χαοτική κατάσταση. Τίποτα παράλογο, λέει ο άγιος Μάξιμος, δεν υπάρχει στη φύση, αλλά όλα είναι σύμφωνα με το θέλημα του Θεού. Τονίζει, επίσης, ότι το κακό δεν υπάρχει μέσα στη φύση του ανθρώπου, αλλά είναι μια παρά φύση κατάσταση: «Ὡς γὰρ οὐδείς ἔν τῇ φύσει λόγος τοῦ ὑπέρ φύσιν οὗτος οὐδέ τοῦ παρά φύσιν καί στασιάζονος¹⁰⁰». Το κακό, δηλαδή, δεν υπάρχει ως υπόσταση, αλλά νοείται ως στέρηση του καλού.

Είναι κατανοητό, λοιπόν, από όσα αναφέραμε σε προηγούμενη παράγραφο, ότι καμιά ανάγκη δεν ώθησε τον Θεό στη δημιουργία του ανθρώπου και του κόσμου παρά μόνο η αγάπη και η ελεύθερη βούλησή Του¹⁰¹. Ο Θεός προϋπήρχε του ανθρώπου και φυσικά θα μπορούσε να εξακολουθεί να υπάρχει και χωρίς αυτόν. Γι' αυτό θα πρέπει να μας απασχολεί η αιτία της δημιουργίας και όχι το πώς και το γιατί: «Δί' ἦν μὲν αἰτίαν ὁ Θεός ἐδημιούργησε ζῆτει-ἔστι γὰρ γνῶσις. Τό δέ πῶς καί διά τί προσφάτως μή ζῆτει οὐκ ἔστι γὰρ τῷ σῶ ὑποπίπτουσα νῶ¹⁰²». Δεν δύναται, δηλαδή, ο ανθρώπινος νους να συλλάβει και να κατανοήσει όσα αφορούν στη θεία ουσία. Αυτό που είναι σε θέση να αντιληφθεί ο άνθρωπος είναι ό,τι αφορά τις ενέργειες του Θεού και όχι την ουσία του, τονίζει ο άγιος Μάξιμος¹⁰³: Ὁ μὲν Θεός μετέχεται μόνον. Ἡ δέ κτίση καί μετέχεται καί μεταδίδει τά μετεχόμενα. Καί ἡ κτίση μετέχει μὲν τοῦ εἶναι ἐκ τοῦ Θεοῦ,

---

¹⁰⁰ PG 91, 236C.

¹⁰¹ «Ποιητής γὰρ οὐκ ἂν εἴη Θεός, θελήσεως καί ἐνεργείας φυσικῆς ἐστερημένος, εἴπερ θελήσας, ἀλλ' οὐκ ἀναγκασθεὶς ἐποίησε τόν οὐρανόν καί τήν γῆν», PG 90, 116D.

¹⁰² PG 90, 1048D.

¹⁰³ «Το θείον και τα θεία είναι κατά τι γνωστό και κατά τι άγνωστο. Γνωστά είναι τα περί τον Θεόν θεωρούμενα, άγνωστα δε είναι όσα είναι της ουσίας του Θεού.», (Θεόκλητος μοναχός Διονυσιάτος, όπ. π., σ. 107.)

ἀλλά μεταδίδει μόνον τό εὔ εἶναι, πού λαμβάνει πάλι ἀπό τόν Θεόν. Ἀλλά ἡ μετάδοση εἶναι διάφορη. Ἀλλοιῶς μεταδίδει ἡ νοερή οὐσία καί ἀλλοιῶς ἡ σωματική. Ἡ μὲν ἀσώματος οὐσία μεταδίδει τοῦ εὔ εἶναι διά τοῦ λόγου, διά τῶν πράξεων καί διά τῆς θέας, ἡ δέ σωματική διά τῆς θέας της μονάχα¹⁰⁴».

Ἡ ἐλευθερία καί ἡ αγάπη εἶναι ἀρρηκτα συνδεδεμένες μεταξύ τους. Ἡ αγάπη δέν ἐνέχει καταναγκασμό καί βία. Δέν μπορούμε νά ἐξαναγκάσουμε κανέναν νά μας αγαπήσει ἐάν ὁ ἴδιος δέν το ἐπιθυμεί. Ἐπειδή, ὅπως ἔχουμε ἤδη προαναφέρει, ὁ Θεός εἶναι αγάπη καί χαρακτηρίζεται ἀπό πλήρη ἐλευθερία, ἐπιθυμοῦσε νά ἐπεκτείνει αὐτή τήν αγάπη καί πέραν τῆς Ἁγίας Τριάδας, ὅπως τονίζει ὁ ἅγιος Μάξιμος: «Ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ ὑπεραγαθότητός φησιν, ἥτις ἐστίν αὐτό τό εἶναι αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, ἡ ὑπαρξίς τῶν ὄντων καί ἡ τούτων διαμονή¹⁰⁵».

Ὁ Θεός, λέγει ὁ Μάξιμος, δώρισε στα νοερά καί λογικά ὄντα τέσσερα θεία χαρακτηριστικά: «Ὁ Θεός παραγαγών στήν ὑπαρξίς, ἀπό ἄκρα ἀγαθότητα, τήν λογική καί νοερή οὐσία, τῆς ἐχάρισε τέσσερα θεία ιδιώματα, διά τῶν ὁποίων συνέχεται ,φρουρεῖται καί διασώζεται τήν ὑπαρξίς, τήν αἰωνίαν ὑπαρξίς, τήν ἀγαθότητα καί τήν σοφία. Τα δύο πρῶτα ἐχορήγησε στήν οὐσία, τα δε ἄλλα δύο, τήν ἀγαθότητα καί τήν σοφία, στήν ἐλευθερία τῆς προαιρέσεως. Καί τούτο, γιά νά γίνῃ ἡ κτίσις κατά μετουσίαν ὅ,τι εἶναι ὁ Θεός κατ' οὐσίαν. Γιά τόν λόγο αὐτό, λέγουν, ὁ Θεός ἐποίησε τόν ἄνθρωπο κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν. Καί κατ' εἰκόνα μὲν ὡς ὄντος, καί ὡς αἰεί ὄντος, ἀν καί ὄχι ἀνάρχως, ἀλλά χωρίς τέλος. Καθ' ὁμοίωση δε ὡς ἀγαθός ἀγαθοῦ καί ὡς σοφός σοφοῦ, τοῦ κατά φύσιν ὁ κατά χάριν. Καί κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ εἶναι πάσα λογική φύσις.

¹⁰⁴ Θεόκλητος μοναχός Διονυσιάτος, ὄπ. π., σ. 107-108.

¹⁰⁵ PG 4, 321B.

Καθ' ομοίωση όμως είναι μόνο οι αγαθοί και οι σοφοί¹⁰⁶». Το είναι και το αεί είναι, λοιπόν, συνιστούν χαρακτηριστικά της φύσης των ανθρώπων και είναι ανεξάρτητα από τη βούλησή τους. Αντιθέτως, η αγαθότητα κι η σοφία εξαρτώνται από τη θέληση του ανθρώπου και είναι τα στοιχεία αυτά που θα οδηγήσουν τον άνθρωπο στην αξιοποίηση του καθ' ομοίωσιν. Ο άγιος Μάξιμος, επίσης, διευκρινίζει ότι η λογική και νοερή ουσία δεν περιλαμβάνει μόνο τον άνθρωπο, αλλά και τους Αγγέλους. Ο Θεός, λοιπόν, έπλασε και την Αγγελική φύση η οποία αποτελείται από «τις άγιες δυνάμεις» και «τους ακάθαρτους δαίμονες¹⁰⁷».

Το γεγονός, όμως, ότι ο Θεός δημιούργησε τα όντα με αποκλειστικό κίνητρο την αγάπη¹⁰⁸, αυτό σημαίνει αυτομάτως ότι υπάρχει και μια ιδιαίτερη σχέση ανάμεσα σε Εκείνον και τα δημιουργήματα Του, μια σχέση πιο προσωπική¹⁰⁹. Αυτός είναι και ο λόγος που ο Θεός δεν άφησε τον άνθρωπο αβοήθητο μετά την πτώση του¹¹⁰, αλλά του πρόσφερε την δυνατότητα της σωτηρίας μέσω του Υιού Του. Επίσης, ο καθηγητής Ν. Ματσούκας αναφέρει χαρακτηριστικά ότι: «Η έκσταση του θείου έρωτα, κατά τη θεολογία του Μαξίμου, είναι η ορμή του αγαθού που σπάζει το φράγμα του μηδενισμού και της ανυπαρξίας και κάνει το πλάσμα πρόσωπο¹¹¹». Ο Θεός, δηλαδή, αναπτύσσει μια προσωπική σχέση με τα

---

¹⁰⁶ Θεόκλητος μοναχός Διονυσιάτος, *Όπ. π.*, σ.85.

¹⁰⁷ «Όλη η λογική και νοερή φύση είναι διαιρεμένη σε δύο. Στην Αγγελική και στην ανθρώπινη φύση. Και όλη η Αγγελική φύση είναι διαιρεμένη σε δύο καθολικές γνώμας τε και αγέλας, άγιες και ακάθαρτες. Δηλαδή στις άγιες δυνάμεις και στους ακάθαρτους δαίμονες. Και όλη η ανθρώπινη φύση είναι διαιρεμένη σε δύο μόνο καθολικές γνώμες, τους ευσεβείς και τους ασεβείς», όπ. π. σ.85.

¹⁰⁸ «δι' αγαθότητα ό άνθρωπος γέγονε παρά του Θεού», PG 91, 1092B

¹⁰⁹ Ιωάννης Ζηζιούλας, *Μαθήματα χριστιανικής δογματικής*, σ. 2. και εξ.

¹¹⁰ «διά τῆς προνοίας, ὡσπερ τις νοητός ἥλιος τῆς πρὸς διαμονὴν συνεχούσης τό πᾶν δυνάμεως», PG 91, 1357A

¹¹¹ Νίκος Αθ. Ματσούκας, *Κόσμος, άνθρωπος, Κοινωνία κατά τον Μάξιμο Ομολογητή*, (Αθήνα: εκδόσεις Γρηγόρη, 2014), σ. 131.

δημιουργήματά του και η οποία σχέση είναι απόρροια του θείου έρωτα που μετατρέπει το άτομο σε πρόσωπο.

Στη θεολογία γίνεται διάκριση μεταξύ ατόμου και προσώπου. Σύμφωνα με την Πατερική αντίληψη ο άνθρωπος δεν συνιστά ένα μεμονωμένο άτομο, καθώς αυτό αναφέρεται σε κάτι γενικό. Το άτομο είναι κλεισμένο στον εαυτό του και δεν το χαρακτηρίζει η κοινωνικότητα. Ο άνθρωπος υπάρχει πραγματικά μόνο σε επικοινωνία και σχέση με άλλους ανθρώπους, με αποτέλεσμα το άνοιγμα και την έξοδο από το εγώ του¹¹². Με τον τρόπο αυτό ο άνθρωπος μεταβάλλεται από άτομο σε πρόσωπο και έτσι δηλώνει κάτι συγκεκριμένο το οποίο βρίσκεται πάντα σε σχέση με τον συνάνθρωπο και δεν νοείται απομονωμένο και κλεισμένο στον εαυτό του.

Η ταύτιση, εξάλλου, των εννοιών προσώπου και υπόστασης, καθώς επίσης ουσίας και φύσης από τους Έλληνες Πατέρες υπήρξε καθοριστική στην κατανόηση του Τριαδικού δόγματος περί ενός ομοούσιου, αλλά και τρισυπόστατου συγχρόνως Θεού¹¹³. Ο Θεός, σύμφωνα με τη χριστιανική διδασκαλία, είναι Ένας ως προς την ουσία και έχει τρία πρόσωπα. Δεν είναι τρεις θεοί, αλλά κάθε πρόσωπο είναι ολόκληρος ο Θεός.

Ως δημιουργήματα και εικόνες, επομένως, του καλού και αγαθού Θεού οι άνθρωποι, έχουν στη φύση τους το καλό¹¹⁴. Το κακό και τα πάθη δεν κατατάσσονται στα υλικά ή στα πνευματικά πράγματα, αλλά είναι: «σχέσεις και έξεις προς ένα περιβάλλον που δεν εναρμονίζεται με τη μνήμη του Θεού, είναι έξω από την περιορέουσα θεϊκή ατμόσφαιρα .....η συνοχή βρίσκεται στη μνήμη του Θεού, ενώ ο μετεωρισμός στη λήθη του.

---

¹¹² Γ. Μαντζαρίδη, *όπ. π.*, σ. 475.

¹¹³ Ιωάννης Ζηζιούλας, *Από το προσωπίον εις το πρόσωπον*, (Θεσσαλονίκη: Πατριαρχικό ίδρυμα Πατερικών μελετών, 1977), σ. 294.

¹¹⁴ « πάντα μὲν γὰρ τὰ ὄντα δι' ἀγαθότητα Θεοῦ παρήχθη πρὸς ὑπαρξιν, καὶ εἰσὶν ἀγαθὰ», PG 4, 312B.

Πάντως και στις δύο περιπτώσεις δεν πρόκειται για αυτόνομη και έμφυτη ιδιότητα της ύπαρξης, αλλά για σχέσεις προς το περιβάλλον, το οποίο περιγράφεται με ζωηρό και ρεαλιστικό τρόπο. Έτσι τα αρνητικά πάθη, τα ίδια, καθώς ζει κανείς στη μνήμη του Θεού, μεταβάλλονται σε θεοειδείς έξεις¹¹⁵», όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Ματσούκας ακολουθώντας την άποψη του Ισαάκ του Σύρου¹¹⁶. Συμπερασματικά, μπορούμε να πούμε ότι το κακό δεν έχει οντολογική ύπαρξη, σύμφωνα με την χριστιανική ανθρωπολογία, αλλά είναι η κίνηση του νου στο παρά φύση και όχι στο κατά φύση¹¹⁷.

Η αμαρτία είναι το αποτέλεσμα της ελεύθερης βούλησης του ανθρώπου. Σε αυτή(την ελεύθερη βούληση) έγκειται η απόφασή του εάν θα καταστεί αντάξιος του σκοπού της δημιουργίας του. Η θέωση, δηλαδή, ή όχι του ανθρώπου εξαρτάται από το πόσο δεκτικός ή όχι είναι απέναντι στην κλήση του Θεού, ο οποίος επιθυμεί τη σωτηρία όλων των ανθρώπων, γι' αυτό και μέσω του προφήτη Ιεζεκιήλ προτρέπει τους ανθρώπους να μετανοήσουν: «ἀπορρίψατε ἀφ' ἑαυτῶν πάσας τὰς ἀσεβείας ὑμῶν, ἃς ἤσεβήσατε εἰς ἐμὲ καὶ ποιήσατε ἑαυτοῖς καρδίαν καινὴν καὶ πνεῦμα καινόν· καὶ ἵνατί ἀποθνήσκετε, οἶκος Ἰσραὴλ; Διότι οὐ θέλω τὸν θάνατον τοῦ ἀποθνήσκοντος, λέγει Κύριος¹¹⁸».

Η αγάπη την οποία καλείται να κατακτήσει ο πιστός, ώστε να φτάσει στη θέωση είναι η αντανάκλαση, η εικόνα της αγάπης που

---

¹¹⁵ Νίκος Αθ. Ματσούκας, *όπ. π.*, σ. 507-508.

¹¹⁶ «Ὅπερ συμβαίνει τῷ ἰχθύϊ ἐξεληλυθότι τοῦ ὕδατος, τοῦτο καὶ τῷ νοί συμβαίνει ἐξεληλυθότι τῆς μνήμης τοῦ Θεοῦ καὶ μετωριζομένῳ ἐν τῇ μνήμῃ τοῦ κόσμου....Αὕτη ἡ χῶρα νεφέλη ἐστὶ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ εἰς ἣν μόνοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ εἰσελεύσονται τοῦ θεάσασθαι τό πρόσωπον τοῦ Δεσπότου αὐτῶν», Ισαάκ του Σύρου, *Περί λογισμῶν*, PG 86, 888A.

¹¹⁷ Διονύσιος Αρεοπαγίτης, *Περί θείων ονομάτων*, 4, 2-31 PG 3,721^A ΚΑΙ 730C: «Διό οὔτε ὑπόστασιν ἔχει το κακόν, ἀλλά παρὑπόστασιν, του αγαθού ἔνεκα και ουχί εαυτού γενόμενου». Μάξιμος Ομολογητής PG 4, 53B: «Ὡστε ανυπόστατον το κακόν, επειδή μη κατέχει του Θεού κατά στέρησιν ἔξεως φαινόμενον».

¹¹⁸ Ιεζ. 18, 31-32

βιώνουν τα πρόσωπα της Αγίας Τριάδας μεταξύ τους. Ας μην λησμονούμε ότι η θέωση έχει εσχατολογικό χαρακτήρα, καθώς τότε θα βιώσει ο άνθρωπος την απόλυτη αγάπη και θα κατορθώσει να δει τον Θεό «πρόσωπον προς πρόσωπον, όπως αναφέρει ο απόστολος Παύλος στην Α' προς Κορινθίους επιστολή του. στον παρόντα βίο ο άνθρωπος γνωρίζει τον Θεό μερικώς και όχι καθαρά, σαν να βλέπει μέσα από καθρέφτη. Όταν, όμως, έρθει η Βασιλεία Του ο άνθρωπος θα αποκτήσει μια πιο καθαρή εικόνα περί του θεού¹¹⁹. Άλλωστε, όπως, αναφέρει ο τέταρτος ευαγγελιστής, ο Ιωάννης: «ὁ Θεός ἀγάπη ἐστὶ¹²⁰». Ενώ συνηθίζεται να χαρακτηρίζουμε τον Θεό με επίθετα όπως άναρχος, αἶδιος, άκτιστος, αγέννητος και αγέννητος, η λέξη αγάπη είναι ένα γνώρισμα του Θεού το οποίο έχει θετικό περιεχόμενο. Ο Θεός, λοιπόν, είναι αγάπη και αυτή η αγάπη είναι το απόλυτο ζητούμενο για τον για τον αληθινό χριστιανό.

Για να υπάρξει η αγάπη χρειάζονται περισσότερα του ενός πρόσωπα. Η αγάπη δεν μπορεί να υπάρξει μονοδιάστατα. Προϋποθέτει τον αγαπόντα και τον αγαπώμενο, καθώς είναι ένα συναίσθημα που το χαρακτηρίζει η αμοιβαιότητα και η κίνηση. Ο Μάξιμος δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην επεξήγηση της κίνησης των όντων από τη μια και στην ακινησία του Θεού από την άλλη¹²¹. Επομένως ο άναρχος και προαιώνιος Θεός στερείται της κίνησης. Είναι αυθύπαρκτος και γι' αυτό δεν παρουσιάζει καμία κίνηση και καμία μεταβολή: «Θεῶ γὰρ οὐ πέφυκεν ένθεωρεῖσθαι τροπή, ᾧ μηδεμία καθάπαξ κίνησις ἐπινοεῖται, περὶ ἣν ὑπάρχει τοῖς κινουμένοις τὸ τρέπεσθαι¹²²». Αν παρόλα αυτά μπορούσαμε

---

¹¹⁹ Α' Κορ.: «βλέπομεν γάρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δέ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους, τότε δέ επιγνώσομαι καθώς καὶ ἐπεγνώσθην».

¹²⁰ Α' Ιω. 4, 8

¹²¹ «Όλα τα σώματα είναι κατά φύση ακίνητα. Κινούνται δε υπό ψυχής, άλλα λογικής, άλλα αλόγου, άλλα αναισθήτου», όπ. π., σ. 87.

¹²² PG 90, 621A.

να μιλήσουμε για κίνηση του Θεού, αυτή θα ήταν διάφορη της κίνησης των όντων¹²³. Ο άγιος Μάξιμος αναφέρει ότι μπορούμε να κάνουμε λόγο για κίνηση του Θεού τόσο μέσα όσο και έξω από την Αγία Τριάδα: «εἶπερ κίνησιν ἐπί Θεοῦ τοῦ μόνον ἀκινήτου θέμις εἶπεῖν, ἀλλὰ μὴ μᾶλλον βούλησιν, τὴν πάντα κινουῦσάν τε καὶ εἰς τό εἶναι καὶ παράγουσαν καὶ συνέχουσαν, κινουμένην δέ οὐδαμῶς οὐδέποτε¹²⁴».

Η κίνηση αυτή του Θεού απορρέει από την αγάπη και καταλήγει στην δημιουργία του κόσμου και του ανθρώπου μέσω των αγαπητικών ενεργειών Του. Έτσι, λοιπόν, λέγει, ο άγιος Μάξιμος: «Ο αυτάρκης και ανενδεής Θεός παρήγαγεν εκ του μηδενός τα πάντα, όχι γιατί είχεν αυτός ανάγκη από αυτά, αλλά για να απολαμβάνουν αυτά κατ' αναλογία με τη μέθεξή τους στον Θεό, και ο Θεός να ευφραίνεται στα έργα του, βλέπων αυτά ευφραίνόμενα και πάντοτε χορταίνοντα από την αχόρταστη δόξα Του¹²⁵». Δεν εγκαταλείπει, επομένως, ποτέ ο Θεός τα δημιουργήματά Του, αλλά βρίσκεται πάντα κοντά τους. Προνοεί για τη σωτηρία τους και αποστέλλει τον Υιό Του, τον Μονογενή, ο οποίος σταυρώνεται, ανασταίνεται και μετά την Ανάληψή του στέλνει τον Παράκλητο που καθοδηγεί τους ανθρώπους μέχρι τα έσχατα.

Ο Θεός γνωρίζει τόσο τον εαυτό του όσο και τα δημιουργήματά του ως θελήματά του. Ο άγιος Μάξιμος αναφέρει: «Ο Θεός γνωρίζει τον εαυτό του και τα δημιουργήματά του. Γνωρίζουν και οι Άγγελοι τον Θεόν και τα έργα που δημιούργησε. Αλλά οι άγιοι Άγγελοι δεν γνωρίζουν τον Θεόν, όπως γνωρίζει ο ίδιος τον εαυτό Του, ούτε τα κτίσματά Του, όπως τα γνωρίζει αυτός. Ο μεν Θεός γνωρίζει τον εαυτό του από την μακάρια

---

¹²³ «ἀλλὰ κίνησις τοῦ ἀκινήτου καὶ αἰεὶ ὡσαύτως ἔχοντος λέγεται ἢ εἰς τό γενέσθαι τὰ ὄντα βούλησις αὐτοῦ καὶ πρόοδος τῆς εἰς πάντα προνοίας αὐτοῦ», PG 4, 381D.

¹²⁴ PG 91, 1204D – 1205A

¹²⁵ Όπ. π., σ.89.

ουσία του. τα δε κτίσματά του γνωρίζει από την σοφία του, δια της οποίας και εν τη οποία εποίησε τα πάντα. Οι δε άγιοι Άγγελοι, τον μεν Θεόν γνωρίζουν όχι από την ουσία, αλλά από τις μετεχόμενες υπ' αυτών ενέργειές του, τα δε όντα από τους εις αυτά λόγους¹²⁶». Και τελικά ο Θεός μας γνωρίζει μέσω του Ιησού Χριστού. Ο απόστολος Παύλος με τη μεταστροφή του βίωσε όλα αυτά που μόλις περιγράψαμε. Ο Θεός έκανε την κίνηση προς τον Παύλο και ο τελευταίος την αποδέχτηκε¹²⁷. Ο Θεός, βέβαια γνωρίζει το μέλλον μας, αλλά, συγχρόνως, μας αφήνει να αποφασίσουμε ελεύθερα, χωρίς καταναγκασμό.

«Ὡς μὲν ἔρως ὑπάρχον τό Θεῖον καί ἀγάπη κινεῖται, ὡς δέ ἔραστόν καί ἀγαπητόν κινεῖ πρὸς ἑαυτό πάντα τὰ ἔρωτος καί ἀγάπης δεκτικά· καί τρανότερον αὐθις φάναι· Κινεῖται μὲν ὡς σχέσιν ἐμποιοῦν ἐνδιάθετον ἔρωτος καί ἀγάπης τοῖς τούτων δεκτικοῖς, κινεῖ δέ ὡς ἑλκτικόν φύσει τῆς τῶν ἐπ' αὐτῷ κινουμένων ἐφέσεως· καί πάλιν· Κινεῖ καί κινεῖται, ὡς διψῶν τό διψᾶσθαι, καί ἔρῶν τό ἐρᾶσθαι, καί ἀγαπῶν τό ἀγαπᾶσθαι¹²⁸». Η βίωση αυτής της αγαπητικής σχέσης μεταξύ Θεού και ανθρώπου αποτελεί τον στόχο και το ζητούμενο της ύπαρξής μας.

Ὡς εικόνα, επομένως, ο άνθρωπος του Χριστού και κατ' επέκταση του Θεού καλείται να κατακτήσει την αγάπη αυτή και να τη βιώσει τόσο στη σχέση του με τον Δημιουργό του όσο και στη σχέση του με τον πλησίον του. Αυτό, όμως, δεν είναι κάτι απλό και εύκολο. Όσο ο άνθρωπος προσπαθεί να ανέβει προς τον Θεό, να κατακτήσει την τέλεια αγάπη και να φτάσει στη θέωση, οφείλει συγχρόνως να αποτινάξει κάθε αμαρτία, κάθε πάθος που τον κρατάει δεμένο στα εγκόσμια. Πώς θα αγαπήσει ο άνθρωπος τον Θεό εάν πρώτα δεν αγαπήσει τον πλησίον του; Γιατί, όπως ελέχθη, αγάπη μονομερής, μονοσήμαντη και εσωστρεφής δεν

¹²⁶ Όπ. π., σ. 83-84.

¹²⁷ Πραξ. 9, 1-18

¹²⁸ PG 91, 1260C.

είναι αγάπη, αλλά φιλαυτία. Ο άγιος Μάξιμος αναφέρει ότι η φιλαυτία είναι μια κατάσταση εμπαθής στην οποία αντίκειται η αγάπη και εγκράτεια¹²⁹.

Όταν ο Θεός ολοκλήρωσε την δημιουργία του κόσμου και του ανθρώπου είδε ότι όλα ήταν «καλά λίαν¹³⁰». Ο Θεός ως αγαθός και ως αγάπη, λοιπόν, δεν θα μπορούσε να δημιουργήσει τίποτα κακό. Γι' αυτό αρχικά ο άνθρωπος δεν είχε μέσα του το κακό, σύμφωνα πάντα με τον άγιο Μάξιμο: «νῦν τόν τῆς ἁμαρτίας νόμον· ὃν οὐκ ἔχων ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἦλθεν εἰς γένεσιν¹³¹». Ας μην λησμονούμε, άλλωστε, ότι και ο διάβολος υπήρξε άγγελος, αλλά έκανε κακή χρήση της ελευθερίας του και αποφάσισε να εναντιωθεί στο θείο θέλημα και ,ως εκ τούτου, να εκπέσει από την αρχική του θέση απομακρυνόμενος από την πηγή της ζωής και της αγάπης, τον Θεό.

Συμπεραίνουμε, επομένως, ότι η αγάπη είναι το κίνητρο, η πηγή και η αφετηρία της δημιουργίας. Η αγάπη, επίσης, προϋποθέτει όχι μόνο το εγώ αλλά και το εσύ. Και μόνο εάν ο άνθρωπος γίνει μέτοχος και κοινωνός της γνήσιας και τέλειας αγάπης μπορεί να κατακτήσει μια θέση στη Βασιλεία του Θεού. Ο άγιος Μάξιμος στα 400 Κεφάλαια περί αγάπης τονίζει ότι η εντολή της αγάπης είναι πολλή σημαντική και δεν πρέπει να αδιαφορήσει ο άνθρωπος γι' αυτήν και να την αγνοήσει, επειδή αν το κάνει αυτό θα διαρραγεί η επικοινωνία του με τον Θεό¹³².

---

¹²⁹ «Φιλαυτία είναι μια εμπαθής και πέραν από τον ορθό λόγον αγάπη προς το σώμα, στην οποία εναντιούται η αγάπη και η εγκράτεια. Εκείνος που είναι φίλαυτος, είναι φανερόν ότι έχει όλα τα πάθη», (Θεόκλητος μοναχός Διονυσιάτος, όπ. π., σ. 81.)

¹³⁰ Γεν. 1,31

¹³¹ ΡG 90, 904C

¹³² «Πρόσεχε μη καταφρονήσεις την εντολή της αγάπης, γιατί δι' αυτής θα γίνεις υιός του Θεού. Αν δε παραβείς την εντολή θα βρεθείς υιός γεέννης», όπ. π., σ.109.

2.3 Η αγάπη και το θυμικό μέρος της ψυχής

Στο κεφάλαιο αυτό θα προσπαθήσουμε να διερευνήσουμε τη σχέση η οποία υπάρχει ανάμεσα στην αρετή της αγάπης και στο θυμικό μέρος της ψυχής. Στο βιβλίο της Γενέσεως αναφέρεται ότι όταν ο Θεός ολοκλήρωσε την δημιουργία του κόσμου και του ανθρώπου, έριξε το βλέμμα Του σε όλα αυτά και διαπίστωσε την ομορφιά και την τελειότητα η οποία τα χαρακτήριζε . Πώς είναι δυνατόν, λοιπόν, σε έναν τέλειο κόσμο να εισχωρήσει το κακό; Αυτό είναι αποτέλεσμα της πτώσης, της απομάκρυνσης, δηλαδή, του ανθρώπου από τον Θεό. Επομένως, είναι στη φύση του ανθρώπου να ρέπει προς το καλό¹³³. Παραμένει, όμως, και ελεύθερος συγχρόνως να αποφασίσει εάν θα διατηρήσει την ροπή προς το αγαθό ή εάν θα αλλάξει προσανατολισμό και θα στραφεί στο κακό.

Για τον άγιο Μάξιμο έχει εξαιρετικά μεγάλη σημασία ο προσανατολισμός του νου. Όταν αυτός είναι πάντα στραμμένος προς τον Θεό, τότε ολόκληρο το θυμικό μέρος της ψυχής κατακλύζεται και κατακυριεύεται από τη θεία αγάπη. Όλες οι ανθρώπινες αισθήσεις απαλλάσσονται από τα πάθη προς τα εγκόσμια και ο νους φωτίζεται από θείο έρωτα. Δεν θα ήταν παράτολμο στο σημείο αυτό να τονίσουμε ότι ο ανθρώπινος νους φλέγεται από πάθος και έρωτα προς τα θεία. Πώς, άλλωστε, θα μπορούσαμε να κατανοήσουμε την αγάπη των αγίων για τον Θεό; Ολόκληρη η ζωή τους ήταν αφιερωμένη σ' Εκείνον. Χιλιάδες έγιναν μάρτυρες της πίστης τους δίνοντας και αυτή την ίδια τους ζωή, χωρίς να διστάσουν ούτε για μια στιγμή. Τι άλλο θα μπορούσαν να δηλώνουν αυτές οι πράξεις πέρα από το γεγονός ότι στη ψυχή τους έκαιγε αδιάκοπα η φλόγα της αγάπης και του έρωτα για τον Θεό;

---

¹³³ «Είναι μέσα στη φύση του λογικού μέρους της ψυχής να υποτάσσεται στον θείον λόγον· αλλά και το λογικό να κυριαρχεί στο άλογο μέρος, δηλαδή την επιθυμία και τον θυμόν. Αυτή η τάξη πρέπει να τηρείται και έτσι το κακόν ούτε θα υπάρξει, αλλ' ούτε και η ενέργεια του κακού», (όπ. π., σ. 73.)

Ο άγιος Μάξιμος χωρίζει την ψυχή σε τρία μέρη, το νοητικό, το θυμικό, δηλαδή το συναισθηματικό, και το επιθυμητικό το οποίο σχετίζεται με τις επιθυμίες μας. Ο θυμός, λοιπόν, συνιστά για τον Μάξιμο ύψιστη ψυχική δύναμη, καθώς ιδιαίτερη αρετή του αποτελεί η αγάπη. Καθίσταται σαφές ότι ο θυμός εδώ δεν απαντάται με την σημερινή έννοιά του, αυτή, δηλαδή, της οργής, αν και η οργή αποτελεί ιδιαίτερο πάθος του θυμού.¹³⁴ Το θυμικό, όπως έχει επικρατήσει να λέγεται, βρίσκεται ανάμεσα στον νου και την επιθυμία και ως γενικός ορισμός του είναι: «ζέσις τοῦ περικαρδίου αἵματος δι' ὄρεξιν ἀντιλυπήσεως¹³⁵». Ο θυμός υποδιαιρείται σε τρεις συνιστώσες: «την οργή, την μῆνιν και τον κότον, Ἡ ὀργή εἶναι «θυμός πρὸς ἐνέργειαν ἀρχὴν καὶ κίνησιν ἔχων» ἐνῶ ἡ μῆνις εἶναι ἡ μνησικακία ἐτυμολογούμενη ἐκ τοῦ «μένειν καὶ τῆ μνήμη παρακατέχεσθαι» καὶ ὁ κότος εἶναι θυμός πὸν περιμένει τὸν κατάλληλο καιρὸ γιὰ τιμωρία¹³⁶». Επίσης, διαχωρίζει τα πάθη σε σωματικά και ψυχικά εκ των οποίων τα πρώτα έχουν την αφετηρία τους στο σώμα, ενώ τα δεύτερα προέρχονται από καταστάσεις που δεν έχουν σχέση με το σώμα μας. Πώς μπορεί ο άνθρωπος να πολεμήσει αυτά τα πάθη; Υπάρχει γιατρεία και διέξοδος ή όχι;

Ο άγιος Μάξιμος αναφέρει ότι τα πάθη του σώματος συντρίβονται με την εγκράτεια. Αυτή είναι το όπλο ενάντια στα πάθη της σάρκας. Ο άνθρωπος οφείλει να αντισταθεί στους διάφορους πειρασμούς, οι οποίοι υπάρχουν γύρω του και τον εμποδίζουν στον πνευματικό του αγώνα. Τα ψυχικά πάθη, από την άλλη, τα πολεμάει η αγάπη προς τον πλησίον¹³⁷.

---

¹³⁴ Διονύσιου Σκλήρη, *Δώσε τρόπο στην οργή: οι αρετές του θυμού κατά τον άγιο Μάξιμο Ομολογητή*, Σύναξις(2014), τ. 129, σ. 59-60.

¹³⁵ Όπ. π., σ. 60.

¹³⁶ Όπ. π.

¹³⁷ «Όλα τα πάθη διακρίνονται σε σωματικά και ψυχικά. Τα μεν σωματικά έχουν τις αιτίες των στη σάρκα. Τα δε ψυχικά γεννιούνται από τα έξω της σαρκός

Από τα ψυχικά και τα σωματικά πάθη άλλα αναφέρονται στο θυμικό μέρος της ψυχής και άλλα στο επιθυμητικό. Όλα, όμως, επηρεάζονται από τις αισθήσεις, οι οποίες κλονίζουν και παρακωλύουν την ανοδική πορεία του ανθρώπου προς τον Θεό, γεγονός που συμβαίνει όταν η ζωή του στερείται των αρετών της εγκράτειας και της αγάπης¹³⁸. Επειδή, λοιπόν, τα πάθη του θυμικού μέρους της ψυχής είναι πιο δύσκολο να αντιμετωπιστούν και να γιατρευτούν σε σχέση με τα αντίστοιχα πάθη του επιθυμητικού, ο Θεός έδωσε στον άνθρωπο την αγάπη ως κραταιό όπλο στα χέρια του, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο άγιος Μάξιμος στα 400 Κεφάλαια περί αγάπης¹³⁹.

Τα πάθη, λοιπόν, εξουσιάζουν τον νου και δεν του επιτρέπουν να αποδεσμευτεί από τα γήινα, ώστε να μπορέσει στη συνέχεια να ακολουθήσει απερίσπαστος την πορεία του προς τον Θεό. Ακόμη περισσότερο βλάπτουν τον άνθρωπο γιατί με τον τρόπο αυτό τον απομακρύνουν από τον Θεό, με αποτέλεσμα να ασχολείται αποκλειστικά και μόνο με τα υλικά πράγματα. Γιατί, όπως μνημονεύει ο άγιος Μάξιμος, ο άνθρωπος υπηρετεί και φροντίζει όποιον αγαπάει. Εάν μέλημά του είναι η αγάπη προς τον Θεό, τότε ενεργεί όσα είναι αρεστά σε Εκείνον. Εάν, όμως, έχει εγκλωβιστεί στα υλικά αγαθά και στις σαρκικές

πράγματα. Και τα μεν σωματικά θεραπεύει η εγκράτεια εις πάντα, τα δε ψυχικά περικόπτει η προς πάντας αγάπη», (Θεόκλητος Διονυσιάτος, *όπ. π.*, σ. 41.)

¹³⁸ «Τα ανωτέρω πάθη, άλλα μεν ανήκουν στο θυμικό μέρος της ψυχής, άλλα δε στο επιθυμητικόν. Αμφότερα δε κινούνται δια των αισθήσεων, όταν η ψυχή ευρίσκεται έξω από τους όρους της εγκρατείας και της αγάπης», (Θεόκλητος μοναχός Διονυσιάτος, *όπ. π.*, σ. 41.)

¹³⁹ «Τα πάθη του θυμικού μέρους της ψυχής είναι περισσότερο δυσκαταγώνιστα από τα πάθη του επιθυμητικού. Διά τούτο και από τον Κύριον εδόθη η εντολή της αγάπης, ωσάν ισχυρότατο θεραπευτικό μέσον», (*όπ. π.*, σ. 41.)

απολαύσεις, κύρια ενασχόλησή του είναι η φροντίδα του σώματος και των αναγκών του¹⁴⁰.

Έρχεται, επομένως, στο σημείο αυτό η αγάπη η οποία πηγάζει από τον ζωοδότη Θεό, το πανίσχυρο αυτό όπλο που έχει στα χέρια του ο άνθρωπος και κατακυριεύει τον νου. Αποτέλεσμα αυτής της κίνησης είναι η ενδυνάμωση του ανθρώπου στον αγώνα του για την απαγκίστρωση από καθετί που τον κρατάει δέσμιο στον παρόντα κόσμο¹⁴¹.

Αντιλαμβανόμαστε, επομένως, τη μέγιστη σημασία της κατεύθυνσης του νου. Όταν η σκέψη μας είναι στραμμένη στις γήινες απολαύσεις και τρυφές αυτό δηλώνει ότι ο άνθρωπος αγαπάει τα υλικά αγαθά. Όταν, όμως, η σκέψη του ανθρώπου κατακλύζεται από την προσευχή και τον θείο έρωτα, τότε δεν μπορεί παρά να εργάζεται και να ενεργεί μόνο τα θεάρεστα. Γιατί, όπως, αναφέρει και ο ευαγγελιστής Ματθαίος: «ὅπου γὰρ ἔστιν ὁ θησαυρός ὑμῶν, ἐκεῖ ἔσται καὶ ἡ καρδία ὑμῶν¹⁴²».

Και δεν υπάρχει τίποτα πιο μάταιο και κενόδοξο από τα να στρέφει κάποιος τη σκέψη του αποκλειστικά στα υλικά αγαθά και να προσπαθεί να συγκεντρώνει όσα περισσότερα μπορεί κατά τη διάρκεια της παρούσας ζωής. Ο ίδιος ο Ιησούς Χριστός ανάμεσα σε όσα είπε στο πλήθος στην επί του Όρους ομιλία Του προέτρεψε χαρακτηριστικά τους παραβρισκόμενους να μην επιδίδονται στον πλουτισμό και στη συγκέντρωση θησαυρών, γιατί οι επίγειοι θησαυροί είναι πρόσκαιροι και δεν χρησιμεύουν καθόλου

---

¹⁴⁰ «Εκείνον που κανείς αγαπάει, αυτόν φροντίζει και να υπηρετεί. Εάν αγαπάει τον Θεόν, σπεύδει με όλη την ψυχή του να εκτελέσει το θέλημά του. εάν αγαπάει την σάρκα αγωνίζεται να της χορηγήι ό,τι την ευχαριστεί», όπ. π., σ.81.

¹⁴¹ «Τα μεν πάθη όταν κυριαρχούν επί του νου, τον δένουν με τα υλικά πράγματα. Και αφού τον χωρίσουν από τον Θεό, τον αναγκάζουν να ασχολείται με αυτά. Η δε αγάπη του Θεού, κυριαρχούσα πάνω στον νουν, τον λύει από τα δεσμά του και τον ενισχύει να περιφρονεί όχι μόνο τα αισθητά πράγματα, αλλά και αυτήν την πρόσκαιρη ζωήν μας», όπ. π., σ. 51.

¹⁴² Μτ. 6, 21

στη μέλλουσα ζωή: «μή θησαυρίζετε ὑμῖν θησαυρούς ἐπὶ τῆς γῆς ὅπου σῆς καὶ βρώσις ἀφανίζει, καὶ ὅπου κλέπται διορύσσουσι καὶ κλέπτουσι· θησαυρίζετε δέ ὑμῖν θησαυρούς ἐν οὐρανῶ, ὅπου οὔτε βρώσις ἀφανίζει καὶ ὅπου κλέπται οὐ διορύσσουσιν οὐδέ κλέπτουσιν¹⁴³».

Ο νους, λοιπόν, ο οποίος είναι στραμμένος προς τον Θεό είναι αυτός που οδηγεί τον άνθρωπο στην εγκράτεια και τον απομακρύνει από σκέψεις βλαβερές για την πνευματική του υγεία. Αυτόν τον νου ο άγιος Μάξιμος τον χαρακτηρίζει *ενάρετο*, γιατί κρατάει τον άνθρωπο σταθερό στην αγάπη για τον Θεό και τον πλησίον, και επίσης δεν ανακόπτει την πνευματική του πορεία. Αντίθετα, ο νους που κλίνει προς τις γήινες απολαύσεις, εμποδίζει την ανοδική πορεία του πιστού προς την τέλεια αγάπη και την ένωσή του με τον Θεό. Πρόκειται για τον διεφθαρμένο νου, όπως χαρακτηριστικά τον αναφέρει ο μέγας αυτός Θεολόγος του 7^{ου} αι. στο έργο του 400 Κεφάλαια περί αγάπης¹⁴⁴.

Ο άγιος Μάξιμος, επίσης, κατατάσσει τις αρετές σε δύο κατηγορίες, στις σωματικές και στις ψυχικές. Στις σωματικές αρετές ανήκει η νηστεία, η σκληραγωγία, η διακονία και άλλες, ενώ στις ψυχικές εντάσσεται η αγάπη, η μακροθυμία, η πραότητα, η εγκράτεια, η προσευχή κ.τ.λ.¹⁴⁵. Ο Θεός, λοιπόν, δίνει άφεση σε όσους δεν δύνανται να είναι συνεπείς ως προς την τήρηση των σωματικών αρετών εάν για παράδειγμα συντρέχουν λόγοι ασθένειας. Γιατί πώς μπορεί κάποιος να νηστέψει εάν δοκιμάζεται από σοβαρή νόσο η οποία δεν του επιτρέπει να στερηθεί συγκεκριμένες τροφές; Αυτή του η πράξη θα είχε ακόμη πιο επιβαρυντικό ρόλο στην ήδη

---

¹⁴³ Μτ. 6, 19-20

¹⁴⁴ «Ο μεν διεφθαρμένος νους, όταν το σώμα από τις ορμές του κινείται δια των αισθήσεων προς σαρκικές επιθυμίες και ηδονές, ακολουθεί και αυτός και συγκατατίθεται στις αμαρτωλές φαντασίες του. Ο δε ενάρετος νους, εγκρατεύεται και συγκρατεί τον εαυτόν του από τις εμπαιθείς φαντασίες και επιθυμίες και φροντίζει να σωφρονεί τις άτακτες κινήσεις του σώματος», όπ. π., σ. 66.

¹⁴⁵ Όπ. π., σ. 66.

ταραγμένη υγεία του. Γι' αυτό και ο Θεός, ως γνώστης των πάντων, συγχωρεί και δικαιολογεί τον πιστό αυτό.

Δεν συμβαίνει, όμως, το ίδιο και για εκείνον ο οποίος δεν τηρεί τις λεγόμενες ψυχικές αρετές. Δεν υφίσταται η παραμικρή δικαιολογία για οποιονδήποτε δεν φέρεται με μακροθυμία, πραότητα και αγάπη προς τον πλησίον του: «Εάν όμως δεν εκτελούμε τις ψυχικές αρετές, δεν θα έχουμε τι να απολογηθούμε, γιατί καμία ανάγκη δεν δικαιολογεί την αναστολή τους¹⁴⁶» τονίζει ο άγιος Μάξιμος. Και αυτό συμβαίνει, επειδή οι ψυχικές αρετές δρουν ανεξάρτητα από τις σωματικές. Καμιά ασθένεια, καμιά σωματική αναπηρία δεν δύναται να σταθεί τροχοπέδη απέναντι στην παροχή βοήθειας, φιλανθρωπίας και έμπρακτης αγάπης προς οποιονδήποτε συνάνθρωπό μας. Γι' αυτό και ο Θεός δεν συγχωρεί και δεν δικαιολογεί την απουσία τους. Ας μην ξεχνάμε, άλλωστε, την παραβολή της Τελικής Κρίσεως όπου δηλώνεται περίτρανα το αληθές όσων αναφέρθηκαν προηγουμένως¹⁴⁷.

---

¹⁴⁶ Όπ. π., σ. 67.

¹⁴⁷ «Όταν δὲ ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ καὶ πάντες οἱ ἅγιοι ἄγγελοι μετ' αὐτοῦ, τότε καθίσει ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, καὶ συναχθήσεται ἔμπροσθεν αὐτοῦ πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ἀφοριεῖ αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων ὥσπερ ὁ ποιμὴν ἀφορίζει τὰ πρόβατα ἀπὸ τῶν ἐρίφων, καὶ στήσει τὰ μὲν πρόβατα ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, τὰ δὲ ἐρίφια ἐξ εὐωνύμων. τότε ἐρεῖ ὁ βασιλεὺς τοῖς ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ· δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. ἐπέινασα γάρ, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν, ἐδίψησα, καὶ ἐποτίσατέ με, ξένος ἦμην, καὶ συνηγάγετέ με, γυμνός, καὶ περιεβάλετέ με, ἡσθένησα, καὶ ἐπεσκέψασθέ με, ἐν φυλακῇ ἦμην, καὶ ἤλθετε πρὸς με. τότε ἀποκριθήσονται αὐτῷ οἱ δίκαιοι λέγοντες· κύριε, πότε σε εἶδομεν πεινῶντα καὶ ἐθρέψαμεν, ἢ διψῶντα καὶ ἐποτίσαμεν; πότε δέ σε εἶδομεν ξένον καὶ συνηγάγομεν, ἢ γυμνὸν καὶ περιεβάλομεν; πότε δέ σε εἶδομεν ἀσθενῆ ἢ ἐν φυλακῇ, καὶ ἤλθομεν πρὸς σε; καὶ ἀποκριθεὶς ὁ βασιλεὺς ἐρεῖ αὐτοῖς· ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἐνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε. τότε ἐρεῖ καὶ τοῖς ἐξ εὐωνύμων· πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ οἱ κατηραμένοι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. ἐπέινασα γάρ, καὶ οὐκ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν, ἐδίψησα, καὶ οὐκ ἐποτίσατέ με, ξένος ἦμην, καὶ οὐ συνηγάγετέ με, γυμνός, καὶ οὐ περιεβάλετέ με, ἀσθενής καὶ ἐν φυλακῇ, καὶ οὐκ ἐπεσκέψασθέ με. τότε ἀποκριθήσονται αὐτῷ καὶ αὐτοὶ

Σε άλλο σημείο του έργου του ο άγιος Μάξιμος αναφέρει ότι το επιθυμητικό και το θυμικό μέρος της ψυχής διαταράσσονται από τις εμπαιθείς σκέψεις και τους λογισμούς. Όταν, λοιπόν, ψυχή βρεθεί σε μια τέτοια δυσμενή κατάσταση, αυτό έχει επίπτωση και στον νου, ο οποίος δεν μπορεί να συνεχίσει την ανοδική του πορεία και εμμένει στα γήινα. Επιπροσθέτως, το θυμικό μέρος της ψυχής κλονίζεται και συνταράσσεται όχι μόνον από τις εμπαιθείς σκέψεις, αλλά και από τις εμπαιθείς μνήμες. Όταν, δηλαδή, ο άνθρωπος μνησικακεί και δεν απαλλάσσεται από τυχόν άσχημες συμπεριφορές και καταστάσεις συνανθρώπων του οι οποίοι είτε ακούσια είτε εκούσια τον έφεραν σε θλίψη ή πόνο. Όλα αυτά έχουν την αφετηρία τους στην κενοδοξία και στη φιληδονία. Πάραυτα, ο πιστός μπορεί να διαφύγει από αυτή τη δυσχερή κατάσταση, βρίσκοντας ίαση βασιζόμενος και στοχεύοντας στην αγάπη του Θεού¹⁴⁸.

Ο Θεός επιτρέπει στους δαίμονες να βάζουν σε πειρασμό τους ανθρώπους χρησιμοποιώντας διάφορα τεχνάσματα¹⁴⁹. Οι δοκιμασίες

λέγοντες· κύριε, πότε σε είδομεν πεινῶντα ἢ διψῶντα ἢ ξένον ἢ γυμνὸν ἢ ἀσθενῆ ἢ ἐν φυλακῇ, καὶ οὐ διηκονήσαμεν σοι; τότε ἀποκριθήσεται αὐτοῖς λέγων· ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐφ’ ὅσον οὐκ ἐποιήσατε ἐνὶ τούτων τῶν ἐλαχίστων, οὐδὲ ἐμοὶ ἐποιήσατε. καὶ ἀπελεύσονται οὗτοι εἰς κόλασιν αἰώνιον, οἱ δὲ δίκαιοι εἰς ζωὴν αἰώνιον», Μτ. 25, 31-46.

¹⁴⁸ «...το θυμικόν επίσης εκταράσσουν οι εμπαιθείς μνήμες εκείνων που ελύπησαν. Αιτία είναι φιληδονία, η κενοδοξία και η φιλία των πραγμάτων. Γιατί γι’ αυτά λυπείται ο εμπαιθής, επειδή τα στερήθηκε ή δεν τα απόκτησε. Η θεραπεία της καταστάσεως αυτής είναι η περιφρόνηση όλων αυτών χάρη της αγάπης του Θεού», όπ. π., σ. 83

¹⁴⁹ «Λέγουν οι Άγιοι Πατέρες, ότι για πέντε αιτίες παραχωρεί ο Θεός να μας πολεμούν οι δαίμονες. Πρώτη είναι, λένουν, η εξής: πολεμούμενοι από τους δαίμονες και αντιπολεμούντες αποκτούμε πείρα και διάκριση ων διαφορών μορφών της κακίας και της αρετής. Δεύτερη δε, όπως, αποκτώντες τις αρετές μέσα στον πόλεμο και στον μόχθο τις διατηρούμε σταθερές και αμετάβλητες. Τρίτη αιτία είναι, όταν προοδεύουμε στην αρετή να μην υπερηφανευόμαστε, αλλά να ταπεινοφρονούμε. Τέταρτη είναι, αφού ελάβουμε πείρα της αθλιότητας της αμαρτίας να την μισήσουμε μέσα από την καρδιά μας. Και Πέμπτη αιτία, μαζί με όλα τα παραπάνω, είναι να μη λησμονήσουμε την ανθρώπινη

αυτές αφορούν σε εμπαιθείς σκέψεις και λογισμούς μέσω των οποίων επηρεάζεται το θυμικό, καθώς και το επιθυμητικό μέρος της ψυχής, αλλά πολλές φορές και το ίδιο το σώμα μας εξαιτίας κάποιας ασθένειας. Ο άγιος Μάξιμος λέγει: «οι δαίμονες που μας πειράζουν, κατά την παραχώρηση του Θεού, ή το επιθυμητικό της ψυχής θερμαίνουν, ή το θυμικό ταράσσουν ή το λογιστικό σκοτίζουν ή στο σώμα προκαλούν οδύνες ή ωθούν πονηρούς ανθρώπους να αρπάζουν τα υπάρχοντά μας¹⁵⁰.

Ο ίδιος ο Χριστός, εξάλλου, δέχτηκε πειρασμούς από τον διάβολο κατά την παραμονή του στην έρημο: «Τότε ὁ Ἰησοῦς ἀνήχθη εἰς τήν ἔρημον ὑπό τοῦ Πνεύματος πειρασθῆναι ὑπό τοῦ διαβόλου, καί νηστεύσας ἡμέρας τεσσαράκοντα καί νύκτας τεσσαράκοντα ὕστερον ἐπέινασε. Καί προσελθὼν αὐτῷ ὁ πειράζων εἶπεν· εἰ υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ εἰπέ ἵνα οἱ λίθοι οὗτοι ἄρτοι γίνονται. Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπε· γέγραπται, οὐκ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ ζῆσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ρήματι ἐκπορευομένῳ διὰ στόματος Θεοῦ. Τότε παραλαμβάνει αὐτόν ὁ διάβολος εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν, καί ἵστησιν αὐτόν ἐπὶ τὸ πτερύγιον τοῦ ἱεροῦ καί λέγειν αὐτῷ· εἰ υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, βάλε σεαυτὸν κάτω· γέγραπται γάρ ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ καί ἐπὶ χειρῶν ἄροῦσί σε, μήποτε προσκόψης πρὸς λίθον τὸν πόδα σου. ἔφη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς πάλιν γέγραπται οὐκ ἐκπειράσεις Κύριον τὸν Θεόν σου. Πάλιν παραλαμβάνει αὐτόν ὁ διάβολος εἰς ὄρος ὑψιλὸν λείαν, καί δείκνυσιν αὐτῷ πάσας τὰς βασιλείας τοῦ κόσμου καί τὴν δόξαν αὐτῶν καί λέγει αὐτῷ· ταῦτα πάντα σοι δώσω ἐάν περῶν προσκυνήσῃς μοι. Τότε λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς ὑπάγε ὀπίσω μου σατανᾶ· γέγραπται γάρ Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις καί αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις¹⁵¹».

αδυναμία μας, ούτε την δύναμη του Θεού, που μας εβοήθησεν, όταν πλέον με την χάρη του γίνουμε απαθείς.»), ὅπ. π., σ.69.

¹⁵⁰ Μοναχού Θεόκλητου Διονυσιάτου, ὅπ. π., σ. 54.

¹⁵¹ Ματθ. 4, 1-10

Οι δαίμονες με τους πειρασμούς προσπαθούν να κλονίσουν την πίστη των ανθρώπων και να τους απομακρύνουν από τον δρόμο της αρετής και της αγάπης. Αυτό, όπως, προείπαμε το επιτρέπει να συμβεί και ο ίδιος ο Θεός, γιατί με τον τρόπο αυτό αποδεικνύουν οι άνθρωποι πόσο σταθεροί είναι στην πίστη τους. Και μάλιστα ο διάβολος είναι εξαιρετικά ευρηματικός ως προς τους πειρασμούς, τονίζει ο άγιος Μάξιμος: «Όταν ο νους αρχίζει να προκόπτει στην αγάπη του Θεού, τότε και ο δαίμονας της βλασφημίας αρχίζει να τον πειράζει. Τιούτους δε λογισμούς του υποβάλλει, ομοίους των οποίων ουδείς από τους ανθρώπους δύναται να εφεύρει, ει μη μόνον ο διάβολος. Και αυτό το κάνει από φθόνο στον θεοφιλή άνθρωπο, για να τον φέρει σε απόγνωση, ως τοιαύτα βλάσφημα σκεφθέντα...¹⁵²». Αλλά ο πραγματικός πιστός δυναμώνει και γίνεται πιο σταθερός στην πίστη του και στην αγάπη του προς τον Θεό: «...Γιατί πολεμούμενοι και αντιπολεμούντες, γινόμαστε πλέον δόκιμοι και πλέον γνήσιοι στην αγάπη του Θεού. Η δε ρομφαία του, όπως εύχεται ο προφήτης Δαβίδ, ας εισέλθει στην καρδιά του και τα τόξα του ας συντριβούν¹⁵³».

Υπάρχουν τρόποι άσκησης που όταν ο πιστός τους χρησιμοποιεί δύναται να ελαττώσει ή ακόμη και να βάλει τέλος στα πάθη του. για παράδειγμα η προσευχή και η αγάπη προς τον Θεό οδηγούν στην εξάλειψη των επιθυμιών. Όσον αφορά τον θυμό, λέγει ο άγιος Μάξιμος, τον σταματάει η πραότητα και η μακροθυμία, ενώ η φιλανθρωπία, η αγάπη και η ελεημοσύνη τον μειώνουν. Και συνεχίζει τονίζοντας ότι όταν ο νους στρέφεται προς τον Θεό τότε το επιθυμητικό μέρος της ψυχής

---

¹⁵² Μοναχού Θεόκλητου Διονυσιάτου, *όπ. π.*, σ. 54.

¹⁵³ *Όπ. π.*, σ. 55.

γεμίζει θείο έρωτα και αγάπη και έτσι ο άνθρωπος εγκαταλείπει τα γήινα και πορεύεται προς τα θεία¹⁵⁴.

Το επιθυμητικό μέρος της ψυχής όταν δεν ασκηθεί προς τη σωστή κατεύθυνση και δεν πλημμυρίζει αγάπη και θείο έρωτα, αλλά προσκολληθεί στις σωματικές απολαύσεις, τότε συμπαρασύρει στο πέρασμά του τον νου, ο οποίος κατακλύζεται από αμαρτωλές σκέψεις κατά τη διάρκεια του ύπνου. Κάτι αντίστοιχο συμβαίνει, κατά τον άγιο Μάξιμο, και με το θυμικό μέρος της ψυχής, καθώς οι δαίμονες βρίσκουν πρόσφορο έδαφος, παραπλανούν τους ανθρώπους και τους απομακρύνουν από την αγάπη του Θεού. Οι Άγγελοι, από την άλλη, προτρέπουν και παρακινούν τους ανθρώπους προς την ενάρετη ζωή. Το ζητούμενο είναι, αναφέρει ο άγιος Μάξιμος, αν ο άνθρωπος θα κάνει ορθή χρήση της ελευθερίας του ή όχι. Όταν, βέβαια, κάνουμε λόγο για ορθή ή όχι χρήση της ελευθερίας εκ μέρους του ανθρώπου εννοούμε αν η απόφασή του θα τον οδηγήσει κοντά στην αγάπη του Θεού ή μακριά¹⁵⁵. Είναι, φυσικά, αυτονόητο και ευκολονόητο ότι η ορθή χρήση της

---

¹⁵⁴ «...το ίδιο συμβαίνει και με τον θυμόν. Η μακροθυμία, η αμνησικακία και η πραότητα, τον σταματούν και δεν τον αφήνουν να αυξηθεί. Η δε αγάπη, η ελεημοσύνη, η χρηστότης και η φιλανθρωπία τον λιγοστεύουν. Εκείνον του οποίου ο νους ευρίσκεται πάντοτε στον Θεόν, αυτού το επιθυμητικό της ψυχής μετεστράφη στον θείον έρωτα και το θυμικόν ολόκληρο στην θεία αγάπη. Γιατί ο νους, με την πολυχρόνια ενέργειά του από την θείαν έλαμψη, γενώμενος όλος φωτόμορφος, αφού προηγουμένως εκυριάρχησεν επί του παθητικού μέρους, το έστρεψεν, ως ελέχθη, στον θείον έρωτα και σε ακατάπαυστη και υπέρλογη αγάπη και έτσι μετέφερε ολόκληρο το παθητικό της ψυχής από τα γήινα στα θεία.», όπ. π., σ.64.

¹⁵⁵ «Όταν το επιθυμητικό μέρος της ψυχής, αντί να εξασθενήσει με ασκητικά μέσα δυναμωθεί υπέρμετρα προς τις σαρκικές επιθυμίες και ηδονές, τότε παρασύρει τον νου σε απρεπείς φαντασίες κατά την ώρα του ύπνου. Το αυτό συμβαίνει, κατ' αναλογία και με το θυμικό, που ο νους βλέπει τρομακτικές φαντασίες. Και αυτά μεν συμβαίνουν από τη μη ορθή χρήση της ελευθερίας. Αλλά και οι ακάθαρτοι δαίμονες, με τον ιδικό τους τρόπον, αυξάνουν τα πάθη και τα διερεθίζουν, όταν εύρουν τον νου σε αμέλεια. Αντιθέτως δε μειώνουν τα πάθη οι άγιοι Άγγελοι και μας προτρέπουν στην εργασία των εντολών.», όπ. π., σ. 69-70.

ελευθερίας συντελείται όταν οι πράξεις των ανθρώπων τον οδηγούν κοντά στον Θεό. Έχουμε, ήδη, αναφέρει σε προηγούμενη παράγραφο ότι η ελεύθερη βούληση του ανθρώπου σχετίζεται με την κατ' εικόνα δημιουργία του.

Όταν οι επιθυμίες του ανθρώπου στρέφονται προς τις απολαύσεις και τις τρυφές, η ψυχή του εθίζεται στην κατάσταση αυτή, με αποτέλεσμα να καθίσταται εξαιρετικά δύσκολη και επίπονη η απεξάρτησή του από αυτές. Επίσης, όταν και το θυμικό μέρος της ψυχής βρίσκεται σε μια διαρκή ταραχή, η οποία είναι αντίθετη με τη φύση της, τότε ο άνθρωπος μετατρέπεται σε δειλό και άνανδρο, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο άγιος Μάξιμος: «το μεν επιθυμητικό της ψυχής, όταν συνεχώς ερεθίζεται διά των διαφόρων ηδονών, δημιουργεί δυσεξάλειπτη συνήθεια φιληδονίας στην ψυχή. Το δε θυμικόν, όταν διαρκώς παρά την φύση του ταράσσεται, κάνει τον άνθρωπο δειλό και άνανδρο. Και το μεν επιθυμητικό θεραπεύεται με μακρά νηστεία, αγρυπνία και προσευχή, το δε θυμικό με την καλοσύνη, την φιλαδελφία, την αγάπη και την ελεημοσύνη¹⁵⁶». Οι δυσμενείς αυτές καταστάσεις στις οποίες περιέρχεται ο άνθρωπος βρίσκουν διέξοδο και γιατρεία, λέγει ο άγιος Μάξιμος, με τη νηστεία, την αγρυπνία και την προσευχή για το επιθυμητικό μέρος της ψυχής. Η αγάπη, η καλοσύνη και η ελεημοσύνη αποτελούν τα φάρμακα για το θυμικό μέρος της.

Συνοψίζοντας το παρόν κεφάλαιο οφείλουμε να καταστήσουμε σαφές ότι ο άνθρωπος δεν είναι άοπλος και απροστάτευτος απέναντι στις δυσκολίες και τις προκλήσεις που αναφέραμε. Ο άγιος Μάξιμος μέσα από το έργο του 400 Κεφάλαια περί αγάπης δίνει τη λύση και δείχνει το δρόμο που πρέπει να ακολουθήσει ο άνθρωπος για να απαλλαγεί από τα πάθη: «Το θυμικό μέρος της ψυχής χαλίνωσέ το με την αγάπη το επιθυμητικό

---

¹⁵⁶ Όπ. π., σ. 70.

αυτής καταμάρανε με την εγκράτεια και το λογιστικό αυτής φτέρωσε το με την προσευχή. Έτσι το φως του δεν θα θαμπωθεί ποτέ¹⁵⁷». Τέλος η ελεημοσύνη, η προσευχή και η ταπείνωση αποτελούν εξίσου σημαντικά εφόδια στη φαρέτρα του πιστού για τη θεραπεία του θυμικού μέρους της ψυχής¹⁵⁸. Βέβαια ο άνθρωπος πρέπει να θέλει να αντιδράσει και να αντισταθεί στα πάθη. Δεν χαρακτηρίζεται, επομένως, από στασιμότητα και αμεταβλητότητα, αλλά από κίνηση και μεταβολή, οι οποίες στηρίζονται στην ελεύθερη προαίρεσή του¹⁵⁹.

---

¹⁵⁷ Όπ. π., σ. 121.

¹⁵⁸ «Η μεν ελεημοσύνη θεραπεύει το θυμικό μέρος της ψυχής. Η δε νηστεία μαραίνει τις επιθυμίες. Η προσευχή πάλι καθαρίζει τον νου και τον παρασκευάζει για τη θεωρία των όντων. Πάντως ο Κύριος μας εχάρισε τις εντολές του κατ' αναλογίαν προς τις φυσικές δυνάμεις της ψυχής. Λέγει ο Κύριος: Μάθετε απ' εμού ότι πράος ειμί και ταπεινός τη καρδιά. Η μεν πραότης διαφυλάττει το θυμικό μέρος της ψυχής ατάραχον. Η δε ταπείνωση ελευθερώνει τον νου από την κενοδοξία και τον τύφον.», όπ. π., σ. 44.

¹⁵⁹ «Τρία, καθώς φασιν, ύπάρχουσι, τὰ τὸν ἄνθρωπον ἄγοντα· μᾶλλον δὲ πρὸς ἃ βουλήσει τε καὶ γνώμη κατὰ προαίρεσιν κινεῖται ὁ ἄνθρωπος· Θεὸς, καὶ φύσις, καὶ κόσμος», P.G.91, 445 C

2.4. Η αγάπη και ο προσανατολισμός του νου

Μεγάλη σημασία δίνει ο άγιος Μάξιμος στην αγάπη και στον προσανατολισμό του νου κάθε ανθρώπου. Για να μπορέσει ο άνθρωπος να απαλλαγεί από τα πάθη, σύμφωνα με την άποψή του, θα πρέπει η σκέψη του και οι λογισμοί του να έχουν ως τελικό στόχο και αποδέκτη την αγάπη του Θεού. Αν ο νους απομακρυνθεί από τον Θεό, τότε προσκολλάται στα γήινα και φροντίζει περισσότερο το σώμα παρά την ψυχή: «Εκείνος που απομάκρυνε τον νου του από την αγάπη του Θεού και δεν τον μελετάει αδιαλείπτως, αλλά έχει δεθεί σε πράγμα αισθητόν, αυτός είναι που δίνει σημασία περισσότερη στο σώμα από την ψυχή και εις τα έργα του Θεού από τον ίδιο τον Θεόν¹⁶⁰».

Η αγάπη προς τον Θεό οδηγεί στη γνώση, με αποτέλεσμα ο νους να παραμένει ζωντανός. Όταν ο νους πλημμυρίζει από θείο έρωτα και αγάπη, αδιαφορεί για καθετί κοσμικό και θωρακίζεται από απάθεια και αναισθησία απέναντι σε όλες τις γήινες απολαύσεις¹⁶¹. Ο άγιος Μάξιμος χρησιμοποιεί το ρήμα εκδημώ για να περιγράψει τη στροφή του νου προς τη θεία αγάπη: «Όταν με τον έρωτα της αγάπης ο νους εκδημεί προς τον Θεόν, τότε δεν αισθάνεται κανένα πράγμα, πλην του Θεού. Διότι καταλάμπεται υπό του θείου και απείρου φωτός, και έτσι γίνεται αναισθητος προς όλα τα κτίσματα, όπως οι οφθαλμοί παύουν να βλέπουν τα αστέρια όταν ανατέλλει ο ήλιος¹⁶²». Εκδημώ κατά τον καθηγητή Γεώργιο Μπαμπινιώτη σημαίνει: «φεύγω από τον τόπο καταγωγής μου και κατοικώ σε άλλη περιφέρεια ή χώρα, ξενιτεύομαι, (μτφ.) εγκαταλείπω

---

¹⁶⁰ Όπ. π., σ. 30.

¹⁶¹ «Εάν η ζωή του νου, είναι ο φωτισμός της γνώσεως, τον οποίον γεννάει η προς τον Θεόν αγάπη, τότε καλά ελέχθη, ότι δεν υπάρχει τίποτα μεγαλύτερο από την θείαν αγάπη.», όπ. π., σ.30.

¹⁶² Όπ. π.

τη ζωή, πεθαίνω¹⁶³». Ο νους, δηλαδή, του ανθρώπου εγκαταλείπει τα εγκόσμια και μεταναστεύει κοντά στον Θεό. Δεν θα ήταν παράτολμο, θεωρώ, να χρησιμοποιήσουμε και την μεταφορική έννοια της λέξης εκδημώ και να πούμε ότι ο νους πεθαίνει, νεκρώνεται σε ό,τι αφορά τα εγκόσμια και τις απολαύσεις οι οποίες τον κρατούν δέσμιο στον παρόντα κόσμο, ώστε να βρει την πραγματική ζωή κοντά στον Θεό. Για να παραμείνει, επομένως ο νους ζωντανός, θα πρέπει να συντελεστεί η νέκρωσή του προς τα εγκόσμια. Ο πραγματικός θάνατος για τον Μάξιμο επέρχεται όχι με το πέρας της παρούσας ζωής, αλλά όταν η ψυχή του ανθρώπου απομακρυνθεί από τον Θεό. Αυτό το οποίο οδηγεί στον ψυχικό θάνατο είναι η αμαρτία. Ο Χριστός πρόσφερε τη ζωή Του για να αναστήσει τον φθαρτό άνθρωπο¹⁶⁴. Όσο παράδοξη και αντιφατική, ίσως, μας φαίνεται αυτή η παραδοχή, τόσο αληθής και σαφής καθίσταται στη βάση των όσων έχουμε ήδη εκθέσει.

Ο νους εκδημεί προς τον Θεό με την άσκησή του στις αρετές. Η καθαρή προσευχή, όμως, λέγει ο άγιος Μάξιμος είναι κυρίως αυτή που δίνει φτερά στον νου με αποτέλεσμα αυτός να υπερβεί τα κτιστά όρια της φύσης και του κόσμου, και να φτάσει τελικά στον Θεό: «Όλες μεν οι αρετές συνεργούν στον νου για τον θείο έρωτα, περισσότερο δε όλων η καθαρά προσευχή. Διότι διά της προσευχής πτερούμενος ο νους,

---

¹⁶³Γεώργιου Μπαμπινιώτη, *Λεξικό της Νέας Ελληνικής γλώσσας*, (Αθήνα: εκδόσεις Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε., 2002), σ. 567.

¹⁶⁴ «Θάνατος μεν είναι κυρίως ο χωρισμός της ψυχής από τον Θεόν. Αίτιο δε του θανάτου είναι η αμαρτία. Ο Αδάμ κεντριθείς με το αγκάθι της αμαρτίας, έγινε εξόριστος από τον Θεόν και έχασε και το ξύλο της ζωής οπότε κατ' ανάγκην ακολούθησε και ο σωματικός θάνατος. Ζωή είναι κυρίως εκείνος που είπεν: εγώ ειμί η ζωή. Ο Χριστός αφού απέθανεν, επανέφερεν στη ζωή πάλι τον νεκρωθέντα άνθρωπον», όπ. π., σ. 76., πρβλ. «Όπως όταν το σώμα νεκρωθεί χωρίζεται από όλο τον κόσμο, έτσι και η ψυχή, όταν κινείται στον χώρο της τελειοτάτης προσευχής, αποθνήσκει και χωρίζεται από όλα τα νοήματα του κόσμου. Εάν η ψυχή δεν αποθάνει τον ζωηφόρο αυτόν θάνατο δεν δύναται να πλησιάσει τον Θεόν και να ζήσει», όπ. π., σ. 68.

εξέρχεται απ' όλην την κτίση και φθάνει στον Θεόν¹⁶⁵». Όσο, λοιπόν, ο νους απομακρύνεται από τα γήινα και κατευθύνεται προς τον Θεό και στην αγάπη Του, τόσο αντιλαμβάνεται, από τη μια, την απεραντοσύνη και το άπειρο του Θεού, ενώ από την άλλη κατανοεί με ταπείνωση την δική του κατάσταση: «Ὡ τάλας ἐγώ, ὅτι κατανένυγμαι· ὅτι ἄνθρωπος ὢν καὶ ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχων, ἐν μέσῳ λαοῦ ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχοντος ἐγώ κατοικῶ καὶ τόν Βασιλέα Κύριον Σαββαῶθ εἶδον τοῖς ὀφθαλμοῖς μου¹⁶⁶». Θαυμάζει ο νους και χαίρεται εφόσον μπορεί και βλέπει τον Θεό, ενώ κατοικεί μέσα στον φθαρτό και υλικό κόσμο. Γιατί, όπως παρατηρεί ο μέγας αυτός βυζαντινός Θεολόγος, ο καθένας βλέπει και απολαμβάνει αυτό που αγαπάει. Όταν, λοιπόν αγαπάει τον Θεό, φοβάται μήπως χάσει αυτή την απόλαυση και μάχεται να εξαλείψει κάθε εμπόδιο που παρουσιάζεται στο δρόμο του. Δεν αντέχει την απώλεια, να αποστερηθεί, δηλαδή, την θεία αγάπη και όλα όσα απολαμβάνει μέσω της θείας χάριτος.

Για να μπορέσει ο νους να απελευθερωθεί από τα γήινα και να κατορθώσει να προσευχηθεί με τρόπο καθαρό και απρόσκοπτο, είναι απαραίτητη εκτός από την ηθική καθαρότητα και η χρήση διαφόρων πνευματικών θεωριών μέσω των οποίων ο άνθρωπος θυμάται τους πνευματικούς θησαυρούς¹⁶⁷. Από την γνήσια και καθαρή προσευχή δημιουργούνται στον άνθρωπο δύο καταστάσεις, σύμφωνα με τον άγιο Μάξιμο. Η μία προέρχεται από τον φόβο προς τον Θεό και την αγαθή

---

¹⁶⁵ Όπ. π., σ. 31.

¹⁶⁶ Ησ. 6, 5

¹⁶⁷ «Δεν φθάνει η επιμέλεια των εξωτερικών ηθών και η πράξη μόνη για να ελευθερωθεί ο νους, ώστε να δύναται να προσεύχεται απερίσπαστα, αλλά χρειάζονται και διάφορες πνευματικές θεωρίες. Γιατί η μεν πρακτική μέθοδος ελευθερώνει τον νουν από την ακράτεια και το μίσος μόνον, οι δε θεωρίες απαλλάσσουν τον νουν από την άγνοια και την λήθη των πνευματικών θησαυρών. Και μόνον ύστερα απ' αυτές τις προϋποθέσεις δύναται ο νους να προσευχηθεί όπως πρέπει», όπ. π., σ. 52.

ελπίδα, ενώ η άλλη από θείο έρωτα, αγάπη και καθαρότητα της ψυχής. Στη δεύτερη περίπτωση ο άνθρωπος δεν αισθάνεται τίποτα από όσα συμβαίνουν γύρω του και νιώθει μόνο ότι αφορά τον Θεό, καθώς κατακλύζεται από απέραντη αγάπη προς Εκείνον¹⁶⁸. Κατορθώνει, δηλαδή, ο άνθρωπος να θωρακιστεί και να απομονώσει τον εαυτό του από οτιδήποτε τον κρατάει μακριά από τον Θεό. Τίποτα δεν τον αποσπά από τον στόχο του και τίποτα δεν είναι ικανό να ανακόψει την πορεία του προς τον δημιουργό και ζωοδότη Θεό.

Η προσευχή και η αγάπη βοηθάνε τον νου να παραμένει προσανατολισμένος και ενωμένος με τον Θεό και έτσι γίνεται σοφός, δυνατός, ελεήμονας και γενικότερα αποκτά όλα τα θεία χαρακτηριστικά. Δεν απογοητεύεται από τις διάφορες δυσκολίες που προκύπτουν, αλλά αντίθετα χαίρεται θα μπορούσαμε να πούμε για τις δοκιμασίες αυτές και τις υπομένει με στωικότητα. Όταν, όμως, ο νους αποστασιοποιείται από τον Θεό, έλκεται από τις γήινες απολαύσεις και μετατρέπεται σε ένα όν φιλήδονο, που αρέσκεται στις τρυφές και στις διαμάχες. Ο άγιος Μάξιμος αναφέρει σχετικά: «όταν βλέπεις τον νου σου ασχολούμενο με τα υλικά πράγματα με ευχαρίστηση και κινούμενο μέσα στα νοήματά τους, τότε γνώριζε, ότι αγαπάς αυτά περισσότερο από τον Θεόν¹⁶⁹».

Όταν ο νους του ανθρώπου φτάσει στον Θεό, τότε προσπαθεί να Τον γνωρίσει. Υπάρχει διακαής πόθος να μάθει όσα αφορούν στην ουσία Του. Δυστυχώς, όμως, τονίζει ο άγιος Μάξιμος αυτό που γίνεται έκδηλο στον άνθρωπο είναι το άπειρο του Θεού, καθώς κανείς δεν δύναται να

---

¹⁶⁸ «.....κατά την δευτέραν ο νους κατά τη στιγμή του ορμητικού πόθου που γεννιέται στην προσευχήν, αρπάζεται υπό του θείου και απλέτου φωτός και πλέον δεν αισθάνεται τελείως ούτε τον εαυτό του, ούτε άλλο κανένα από τα όντα, εμί μόνο τον Θεόν, που ενεργεί σ' αυτόν. Εις την τοιαύτη κατάσταση ο νους εκπληττόμενος και θέλων να μάθει περί Θεού, παίρνει καθαρές και τρανές αποκρίσεις, κατά τρόπον άρρητον.», όπ., π., σ. 52.

¹⁶⁹ Μοναχού Θεόκλητου Διονυσιάτου, όπ. π., σ. 64.

γνωρίσει την θεία ουσία. Βέβαια, ο άνθρωπος μπορεί να γνωρίσει τον Θεό μέσα από τις ενέργειές Του, οι οποίες είναι μεν άκτιστες, γίνονται δε φανερές μέσα στη κτίση: «Όταν ο νους φτάσει στον Θεόν και ενωθεί με Αυτόν, τότε ζητεί να μάθει πρώτα τους λόγους περί της ουσίας Του, από τον πόθο που έχει φλεγόμενος. Αλλά δεν δύναται να παρηγορηθεί στην επιθυμία του να μάθει τους λόγους περί της ουσίας του Θεού (διότι είναι αδύνατον να γνωρισθεί η ουσία του Θεού από κάθε κτιστή φύση). Παρηγορείται όμως ο νους από τις περί τον Θεόν ιδιότητές του. δηλαδή περί της αιωνιότητας και της σοφίας, της δημιουργικής και προνοητικής δυνάμεώς του και της κρίσεώς του εις τα όντα. Και εκείνο που είναι εντελώς μόνο καταληπτό του Θεού, είναι η απειρία του και αυτό το να μη γινώσκεται, όπως είπαν οι Θεολόγοι άνδρες Γρηγόριος και Διονύσιος Αρεοπαγίτης¹⁷⁰».

Ο άγιος Μάξιμος τονίζει ότι τρεις είναι οι αιτίες οι οποίες γεννούν στον ανθρώπινο νου εμπαιθείς λογισμούς και σκέψεις: «η αίσθηση, η κράση και η μνήμη¹⁷¹». Οι εικόνες που προσλαμβάνει ο νους και τα εξωτερικά ερεθίσματα οδηγούν τον νου σε σκέψεις μιαρές και κοσμικές από τις οποίες είναι δύσκολο να ξεφύγει. Επίσης, διάφοροι πειρασμοί ή και αρρώστιες φέρνουν στον νου ηθικά κολάσιμους λογισμούς και τέλος οι πολλαπλές θύμισες του πρότερου βίου ξυπνούν ακάθαρτες σκέψεις¹⁷². Με αφορμή όσα παραθέσαμε στην παράγραφο αυτή οφείλουμε να επεξηγήσουμε κάτι ακόμη. Το γεγονός ότι ο νους δεν οδηγεί τον άνθρωπο σε εμπαιθείς πράξεις αυτό δεν σημαίνει απαραίτητα ότι ο άνθρωπος έχει απαλλαγεί από τα πάθη, γιατί αυτό μπορεί να συμβαίνει επειδή το αντικείμενο του πάθους βρίσκεται μακριά. Η απουσία, λοιπόν, οποιουδήποτε πάθους δεν καθιστά τον νου απαθή. Η απάθεια

---

¹⁷⁰ Όπ. π., σ. 49.

¹⁷¹ Όπ. π., σ. 70.

¹⁷² Όπ. π., σ. 70-71.

πραγματώνεται όταν παρόντος του αντικειμένου του πάθους ο νους δεν επηρεάζεται, τονίζει ο βυζαντινός θεολόγος¹⁷³.

Ο νους που μέσα από διεργασίες της ψυχής και του σώματος φτάνει και κατακτάει την αγάπη του Θεού, δεν συνεπάγεται ότι το να κρατηθεί εκεί είναι πια εύκολο και πραγματοποιείται με αυτοματισμούς. Αντιθέτως, απαιτείται συνεχής προσπάθεια και κόπος. Ο εφησυχασμός οδηγεί σε ατραπούς δύσβατους και επικίνδυνους. Όσο δύσκολο είναι να επιτύχει κάποιος την θέωση, άλλο τόσο εύκολο και γρήγορο είναι να εκπέσει στην πρότερη κατάσταση. Όπως αναφέρει ο άγιος Μάξιμος τα υπολείμματα των σωματικών απολαύσεων και πειρασμοί των δαιμόνων караδοκούν ανά πάσα στιγμή: «Εκείνος ο νους που αξιώθηκε να αποκτήσει πνευματική γνώση, πρέπει να διατηρεί τα νοήματα των πραγμάτων απαθή, τα θεωρήματα ασφαλισμένα και την κατάσταση της προσευχής καθαρή και αθόλωτη. Αλλά παρά τούτα, ο νους δεν δύναται να επιτυγχάνει πάντοτε αυτά, γιατί θολώνεται και καπνίζεται από τις αναθυμιάσεις των σαρκικών παθών, που ερεθίζουν οι δαίμονες¹⁷⁴».

Ο άγιος Μάξιμος, όμως, σπεύδει να κάνει μια σημαντική διευκρίνιση αναφορικά με την αποδέσμευση του νου από τις γήινες σκέψεις. Επισημαίνει την ανάγκη της σύνδεσης του νου και των πνευματικών νοημάτων με την αγάπη. Επειδή μπορεί κάποιος να κατόρθωσε την νίκη επί των παθών, αυτό δεν συνεπάγεται ότι ταυτοχρόνως έστρεψε την προσοχή του και συνδέθηκε με τα θεία. Ανέβηκε, επομένως, το πρώτο και σημαντικό σκαλοπάτι της απάθειας,

---

¹⁷³ «Άλλο είναι να απαλλαγεί κανείς από εμπαιθείς λογισμούς και άλλο είναι να ελευθερωθεί από τα πάθη. Γιατί πολλές φορές απαλλάσσεται κανείς από τους λογισμούς προς τα πάθη εκείνα που έχει, όταν ευρίσκεται μακριά από τα αντικείμενα των παθών. Τα πάθη κρύβονται στην ψυχή και αποκαλύπτονται μόλις εμφανισθούν τα εξωτερικά ερεθίσματα. Πρέπει λοιπόν να επιτηρούμε τον νου, για να μάθουμε σε τι αντικείμενον έχει πάθος.», *όπ. π.*, σ. 99.

¹⁷⁴ *Όπ. π.*, σ. 101-102.

αλλά απαιτείται μεγάλη και επίπονη προσπάθεια ώστε να αποκτήσει τη θεία γνώση¹⁷⁵.

Όλα όσα προαναφέραμε και αφορούν στη σχέση που έχει η αγάπη με τον νου συμπεραίνουμε αρχικά ότι η προς τον Θεό αγάπη επέχει ρόλο κατασταλτικό απέναντι στις απολαύσεις της ζωής. Επιπροσθέτως η αγάπη προς τον πλησίον ενισχύει τον νου και δεν υποκύπτει στις αιτίες του θυμού, τη δόξα και τα χρήματα. ενώ, αναφέρει ο άγιος Μάξιμος: «η διπλή αγάπη (προς τον Θεόν και τον πλησίον), είναι τα δύο δηνάρια τα οποία ο Σωτήρ έδωσε στον πανδοχέα για να σε επιμεληθεί. Πρόσεχε όμως μη φανείς αγνώμων, πηγαίνοντας στους ληστές, μήπως πάλι σε κτυπήσουν και βρεθείς στην οδόν όχι πλέον ημιθανής αλλά νεκρός¹⁷⁶». Επίσης όταν ο νους και η σκέψη του ανθρώπου αντιστέκεται σε ό,τι αφορά τα εγκόσμια, τότε είναι βέβαιο ότι και το σώμα του διατηρείται καθαρό από κάθε σαρκική ηδονή και απόλαυση.¹⁷⁷ Παρέχει στο σώμα μόνο τα αναγκαία για την επιβίωση και δεν ικανοποιεί τις όποιες κολάσιμες

---

¹⁷⁵ «Εκείνος που νίκησε τα πάθη και τα αντικείμενά τους μετέβαλε σε ψιλούς λογισμούς, δεν σημαίνει ότι τα έστρεψε και προς τα θεία. Γιατί είναι δυνατό να μην πάσχει κανείς προς τα ανθρώπινα, αλλά ούτε και προς τα θεία, πράγμα που συμβαίνει στους πρακτικούς μόνο, που δεν αξιώθηκαν πνευματικής γνώσεως, και οι οποίοι αποφεύγουν τα πάθη από την ελπίδα της ουρανού βασιλείας ή από τον φόβο της κολάσεως», *όπ. π.*, σ. 95.

¹⁷⁶ *Όπ. π.*, σ. 120.

¹⁷⁷ «Όταν βλέπεις τον νου σου να αναστρέφεται στα νοήματα του κόσμου δικαίως και ευσεβώς, γνώριζε ότι και το σώμα σου διαμένει καθαρό και αναμάρτητο. Όταν δε βλέπεις τον νου σου να ασχολείται με κατά διάνοιαν αμαρτίες και δεν τις ανακόπτεις, γνώριζε ότι και το σώμα σε λίγο χρόνο θα πέσει σ' αυτές», και: «Όπως το σώμα περιβάλλεται από τα πράγματα, έτσι και ο νους περιβάλλεται από τα νοήματα. Και όπως το σώμα πορνεύεται από το σώμα της γυναίκας έτσι και ο νους πορνεύει με το νόημα της γυναίκας φανταζόμενος το σώμα..... γιατί εκείνα που ενεργεί το σώμα στον κόσμο των πραγμάτων, αυτά ενεργεί και ο νους στον κόσμο των νοημάτων», *όπ. π.*, σ. 91.

επιθυμίες του. Ο Θεός, λέγει ο Μάξιμος, δεν αγαπάει όσους παρέχουν στο σώμα τους περιττές ηδονές και φροντίδες¹⁷⁸.

Τέλος ο νους ελευθερώνεται και ενώνεται με τον Θεό μόνο όταν απαλλαγεί από τα πάθη. Ο άγιος Μάξιμος καθιστά σαφές ότι η απελευθέρωση από την έξη που ασκούν τα αισθητά πράγματα είναι εξαιρετικά δύσκολη και επίπονη διαδικασία, αλλά ακόμη πιο δύσκολη είναι η κάθαρση του νου και της ψυχής από τους εμπαιθείς λογισμούς, γιατί μέσω αυτών οι δαίμονες πολεμούν πιο σκληρά τους ανθρώπους¹⁷⁹.

---

¹⁷⁸ «.....Γί αυτό οι αγαπώντες την σάρκα δεν δύνανται να αρέσουν στον Θεόν. Οι αγαπώντες δε τον Χριστόν την σάρκα εσταύρωσαν συν τοις παθήμασι και τις επιθυμίες», όπ. π., σ. 81.

¹⁷⁹ «Είναι μεγάλο βέβαια να μένει η ψυχή απαθής από την γοητεία που ασκούν τα πράγματα. Αλλά είναι πολύ μεγαλύτερο το να διαμένει απαθής από τις φαντασίες των πραγμάτων. Γιατί ο πόλεμος των δαιμόνων, που γίνεται διά των λογισμών, είναι πολύ χειρότερος από τον πόλεμο που υφιστάμεθα διά των αισθήσεων», όπ. π., σ. 47.

2.5. Οι αρετές και το αντίθετο της αγάπης

Έχουμε, ήδη, αναφερθεί στη σπουδαιότητα της αγάπης και στις διαφορετικές πτυχές της, όπως αυτές περιγράφονται και αναλύονται στο έργο του αγίου Μάξιμου του Ομολογητή, 400 Κεφάλαια περί αγάπης. Η ταπείνωση, η ελεημοσύνη, η πραότητα κ.α. αποτελούν σημαντικές αρετές για τη ζωή κάθε πιστού. Η χρησιμότητα των αρετών είναι αδιαμφισβήτητη, καθώς με τις αρετές ο άνθρωπος κατορθώνει την απομάκρυνση του νου από τα πάθη, όπως αναφέρει ο Μάξιμος¹⁸⁰. Η αγάπη, βέβαια, συνιστά την πιο σημαντική και καθοριστική από όλες τις υπόλοιπες, σύμφωνα με όσα έχουμε αναπτύξει σε προηγούμενο κεφάλαιο.

Η αρετή δεν είναι στατική και απρόσωπη. Αντιθέτως χαρακτηρίζεται από δυναμισμό και συνιστά δηλωτικό στοιχείο της μετοχής των ανθρώπων στην αγάπη του Θεού. Εξάλλου η αρετή δεν είναι αλλότρια προς τη φύση του ανθρώπου, αλλά αποτελεί γνώρισμά της και ως εκ τούτου δύναται να πραγματωθεί από τον άνθρωπο, εφόσον βέβαια ο τελευταίος δεν απομακρυνθεί από τη φυσική του κατάσταση¹⁸¹. Ο άγιος Μάξιμος τονίζει: «Ποιοῦμεν οὖν ἐνταῦθα φύσει ὄντες τὰς ἀρετάς, πρὸς τὸ ταύτας ποιεῖν ἔχοντες φυσικὴν τὴν δύναμιν¹⁸²». Επίσης ο άνθρωπος για να ζήσει ενάρετα, οφείλει να υπερβεί το εγώ του και να έρθει σε κοινωνία τόσο με τον Θεό, όσο και με τον συνάνθρωπό του. Έχουμε, ήδη, αναφέρει σε προηγούμενο κεφάλαιο ότι ζητούμενο του πραγματικού χριστιανού δεν συνιστά αποκλειστικά η ατομική σωτηρία, αλλά η αγιότητα και η θέωση του συνόλου των ανθρώπων

---

¹⁸⁰ «Οι μεν αρετές χωρίζουν τον νου από τα πάθη. Οι δε πνευματικές θεωρίες χωρίζουν τον νου από τα ψιλά νοήματα. Η καθαρή όμως προσευχή φέρνει τον νου εγγύς του Θεού.», όπ. π., σ. 89.

¹⁸¹ «Ἐάν γάρ μείνωμεν ὡς γεγόναμεν, ἐν τῇ ἀρετῇ ἐσμέν», Μ Αθανασίου, *Βίος οσίου Αντωνίου* 20, PG26, 873B.

¹⁸² Κεφάλαια 1,75, PG90, 1209.

Ο άνθρωπος που έχει ασκηθεί στις αρετές δεν πέφτει στο πάθος της υπερηφάνειας. Εξάλλου, όσα απέκτησε δεν ήταν αποκλειστικά δικά του επιτεύγματα, αλλά συντελέστηκαν με την χάρη του Αγίου Πνεύματος: «πάν γάρ είδος ἀρετῆς ἐν ἡμῖν ἐνεργοῦντος τοῦ Θεοῦ ἡμῖν προσγίνεται¹⁸³».

Όλα όσα έχει ο άνθρωπος του έχουν δοθεί από τον Θεό και είναι φυσικό επόμενο ότι ο Θεός δεν θα μπορούσε να του δώσει κάτι που θα ήταν βλαβερό για εκείνον. Ο άγιος Μάξιμος τονίζει ότι ο τρόπος που χρησιμοποιούμε όσα μας έδωσε ο Θεός μπορεί να τα μεταβάλλει από αγαθά σε κακά. Η τροφή για παράδειγμα είναι χρήσιμη στον άνθρωπο, γιατί μέσω αυτής συντηρείται στη ζωή. Όταν, όμως, ο άνθρωπος οδηγείται σε αλόγιστη και υπερβολική κατανάλωση τροφής αυτό χαρακτηρίζεται ως λαιμαργία ή βουλιμία¹⁸⁴. Επίσης σε άλλο σημείο συμπληρώνει τα εξής: «Θεωρητικώς και πρακτικώς η ορθή και λογική χρήση των νοημάτων και των πραγμάτων γεννάει τη σωφροσύνη και την γνώση. Η δε παράλογη χρήση γίνεται αιτία ακολασίας, μίσους και αγνοίας¹⁸⁵». Καταδικάζεται, επομένως, η «αμετρία», σύμφωνα με τον Μάξιμο. Στην Αγία Γραφή δεν υπάρχει απαγόρευση όσων προσφέρει ο Θεός. Εκείνο το οποίο στηλιτεύεται είναι υπερβολή και η άλογη κατάχρηση. Για παράδειγμα η τα χρήματα δεν είναι από μόνα τους κάτι

---

¹⁸³ Γρ. Παλαμά, *Ομιλία 33*, PG151,416D.

¹⁸⁴ «Εκείνα που μας εδόθησαν από τον Θεόν για ορθή χρήση, άλλα μεν είναι στην ψυχή, άλλα δε στο σώμα και άλλα έξω του σώματος. Και εις με την ψυχήν είναι οι δυνάμεις της, εις δε το σώμα τα αισθητήρια και τα λοιπά μέλη. Έξω δε του σώματος είναι οι τροφές, κτήματα, χρήματα και τα εξής. Από την καλή ή κακή χρήση αυτών όλων και των ενεργειών τους, γινόμαστε ενάρετοι ή φαύλοι», επίσης: «Τα φαγητά δεν είναι κακά, αλλά η γαστριμαργία. Ούτε παιδοποιία, αλλά η πορνεία. Ούτε τα χρήματα, αλλά φιλαργυρία. Ούτε η δόξα, αλλά η κενοδοξία. Εάν λοιπόν έτσι είναι, δεν υπάρχει κανένα κακόν στα πράγματα καθ' εαυτά, αλλά η κακή χρήση των, οφειλομένη στη μη λογική χρήση του νου», όπ. π., σσ. 71., 80.

¹⁸⁵ Θεόκλητου μοναχού Διονυσιάτου, όπ. π., σ. 79.

κακό, ο πλουτισμός και η πλεονεξία όμως είναι. Επίσης, η τεκνοποιία δεν συνιστά αμαρτία, η πορνεία όμως είναι αμάρτημα¹⁸⁶.

Η σωστή χρήση, επιπροσθέτως, καταλήγει στη γνώση και τη σύνεση, ενώ η κακή χρήση οδηγεί στο μίσος, στην άγνοια και στην ακολασία. Απαιτείται, δηλαδή, η διάκριση των πραγμάτων σε αγαθά ή κακά, η οποία γίνεται από τον ίδιο τον άνθρωπο. Η στάση που θα κρατήσει κάποιος έναντι του Θεού, είναι ακριβώς αυτή η οποία και θα καθορίσει αν κάτι είναι αγαθό ή όχι, καθώς όπως ήδη έχουμε αναφέρει, ο Θεός πάντα εξετάζει το κίνητρο των πράξεών μας¹⁸⁷. Αντιλαμβανόμαστε επομένως, ότι το αγαθό δεν προσδιορίζεται ως κάτι στατικό, αλλά αντιθέτως χαρακτηρίζεται από μια δυναμικότητα¹⁸⁸. Οι άνθρωποι, βέβαια, θεωρούν αγαθά, ως επί το πλείστον, όλα όσα τους είναι ωφέλιμα και ικανοποιούν τις επιθυμίες τους, με αποτέλεσμα να μην συνδέουν το αγαθό με τον Θεό, ο οποίος είναι και η πηγή του. Αυτή, όμως, η οπτική ενέχει τον κίνδυνο να υποπέσει ο άνθρωπος στην παγίδα της ειδωλολατρίας και του υλισμού. Όπως, όμως, τονίζει ο Μάξιμος το καλό εμφανίζεται στην κτίση ως αποτέλεσμα των δημιουργικών ενεργειών του Θεού από τη μια και ως έκφανση της σωστικής και ανακαινιστικής χάρις Του από την άλλη¹⁸⁹.

Η ίδια η γνώση, όμως, τονίζει ο άγιος δεν είναι πάντοτε καλή. Είναι μεν από τη φύση της αγαθή, ο τρόπος δε με τον οποίο τη χρησιμοποιεί κάποιος την καθιστά καλή ή κακή: «Βεβαίως η γνώση είναι καλή εκ της φύσεώς της όπως και η υγεία, αλλά για πολλούς δεν είναι ωφέλιμα. Γιατί

---

¹⁸⁶ Όπ. π., σ. 118.

¹⁸⁷ «Σε όλα όσα πράττουμε ο Θεός εξετάζει τον σκοπόν. Όταν λοιπόν θέλουμε να κάνουμε κάποιο αγαθό, να μην το κάνουμε από ανθρωπαρέσκεια, αλλά για να αρέσει στον Θεόν. Έτσι αποβλέποντες πάντοτε προς τον Θεόν, ό,τι ενεργούμε γι' αυτόν, ώστε μη χάσουμε και τον κόπο και τον μισθό.», όπ. π., σ. 90.

¹⁸⁸ Γ. Μαντζαρίδη, όπ. π., σ. 71.

¹⁸⁹ «τοις τῶν ὄντων ἑαυτὸν δι' ἡμᾶς ἀπορρήτως ἐγκρύψας λόγοις, δι' ἑκάστου τῶν ὀρωμένων ὡς διὰ τινων γραμμάτων ὑποσημαίνεται», *Περί αποριῶν*, PG91, 1285D.

η γνώση αν και είναι καλή από τη φύση της, όπως ελέχθη, για τους φαύλους όμως αποβαίνει βλαβερή. Το αυτό συμβαίνει και με την υγεία, τον πλούτο, την χαρά, γιατί δεν κάνουν καλή χρήση αυτών. Επομένως λοιπόν, συμφέρουν στους φαύλους τα κακά; Αλλά δεν είναι καθ' εαυτά κακά παρ' ότι νομίζονται σαν κακά¹⁹⁰».

Ο Μαντζαρίδης κινούμενος στο ίδιο μήκος κύματος με τον Μάξιμο αναφέρει ότι οι αρετές εμπεριέχουν αξίες, όταν γίνεται σωστή χρήση ενός πράγματος. Σε αντίθετη περίπτωση η αξία μετατρέπεται σε απαξία. Σύμφωνα, λοιπόν, με τη χριστιανική διδασκαλία μόνον ο Θεός είναι αγαθός καθώς και ό,τι σχετίζεται μαζί Του. Επομένως, ως κακό ή αμαρτία νοείται η απομάκρυνση και η άρνηση του Θεού. Η άποψη περί ορθής χρήσης των αρετών βρίσκει σύμφωνο και τον άγιο Γρηγόριο τον Παλαμά, ο οποίος τονίζει ότι η σωστή χρήση των αρετών πραγματοποιείται με την αναφορά τους στον Δημιουργό¹⁹¹. Για να μπορέσει ο άνθρωπος να εξέλθει από τον εαυτό του και να έρθει σε κοινωνία με τον Θεό και τον πλησίον του απαιτείται το πάθος¹⁹². Παρατηρούμε, επομένως, ότι οι αρετές εάν δεν αναφέρονται στον Θεό και δεν συνδέονται με τη χάρη Του, αποβαίνουν άκαρπες. Το ίδιο, όμως, αποτέλεσμα προκύπτει και όταν ο άνθρωπος δεν αποδέχεται τη θεία χάρη. Συνεπαγωγικά οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι και οι θρησκευτικές αρετές αποφέρουν το αγαθό μόνον εφόσον στοχεύουν στον Θεό και πραγματοποιούνται υπό το πρίσμα της ταπείνωσης¹⁹³.

Ο ίδιος ο Ιησούς, εξάλλου, δίδαξε την ταπείνωση μέσα από τον τρόπο που έζησε. Δεν πρέπει να λησμονήσουμε ότι πριν τη σύλληψή του, κατά τη διάρκεια του Μυστικού Δείπνου έπλυνε τα πόδια των μαθητών

---

¹⁹⁰ Όπ. π., σ. 71.

¹⁹¹ Γρ. Παλαμά, *Αντιρρητικός προς Ακίνδυνον* 5,28.

¹⁹² Γ. Μαντζαρίδη, όπ. π., σ. 95.

¹⁹³ Όπ. π., σ. 69.

του, ως μια ένδειξη ταπείνωσης και προτροπής προς εκείνους να ενεργούν τοιουτοτρόπως¹⁹⁴. Επίσης, στο κατά Ματθαίον ευαγγέλιο συμβουλεύει: «Ἦκούσατε ὅτι ἐρρέθη, ὄφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος. Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν μὴ ἀντιστῆναι τῷ πονηρῷ ἀλλ’ ὅστις σε ῥαπίσει ἐπὶ τὴν δεξιὰν σιαγόνα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην· καὶ τῷ θέλοντί σοι κριθῆναι καὶ τὸν χιτῶνά σου λαβεῖν, ἄφες αὐτῷ καὶ τὸ ἱμάτιον· καὶ ὅστις σε ἀγγαρεύσει μίλιον ἓν, ὑπάγε μετ’ αὐτοῦ δύο¹⁹⁵». Ενεργώντας, ἔτσι, ὁ ἄνθρωπος ταπεινώνεται, δεν οργίζεται κατά το ἀδελφού του που τον ἀδίκησε καὶ του δείχνει τὸν δρόμο τῆς θείας ἀγάπης, ὅπως παρατηρεῖ καὶ ὁ ἅγιος Μάξιμος¹⁹⁶. Ἡ ἐκδίκηση δεν ἀποτελεῖ γνῶρισμα τοῦ ἀναγεννημένου ἐν Χριστῷ ἀνθρώπου. Ἀντίθετα ὁ γνήσιος πιστός συντρίβεται ψυχικά καὶ συναισθηματικά, ἔστω καὶ ἀν δεν λαμβάνουν ἀντίστοιχη συμπεριφορὰ ἀπὸ τοὺς ἄλλους¹⁹⁷.

Τῆ σπουδαιότητα τῆς ταπείνωσης ἐξαίρει καὶ ὁ ἅγιος Μάξιμος: «Εκεῖνος που ἔλαβε αἴσθησι τῆς ἀδυναμίας τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως αὐτός ἀπόκτησε πείρα τῆς θείας δυνάμεως. Καὶ αὐτός γνωρίζων, ὅτι, ὅσα κατόρθωσε καὶ ὅσα ἀγωνίζεται νὰ ἐπιτύχει τὰ οφείλει στὴ βοήθεια τοῦ

---

¹⁹⁴« Πρὸ δὲ τῆς ἑορτῆς τοῦ πάσχα εἰδὼς ὁ Ἰησοῦς ὅτι ἐλήλυθεν αὐτοῦ ἡ ὥρα ἵνα μεταβῆ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου πρὸς τὸν πατέρα, ἀγαπήσας τοὺς ἰδίους τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ, εἰς τέλος ἠγάπησεν αὐτούς. καὶ δεῖπνου γενομένου, τοῦ διαβόλου ἤδη βεβληκότος εἰς τὴν καρδίαν Ἰούδα Σίμωνος Ἰσκαριώτου ἵνα αὐτὸν παραδῷ, εἰδὼς ὁ Ἰησοῦς ὅτι πάντα δέδωκεν αὐτῷ ὁ πατὴρ εἰς τὰς χεῖρας, καὶ ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐξῆλθε καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ὑπάγει, ἐγείρεται ἐκ τοῦ δεῖπνου καὶ τίθησι τὰ ἱμάτια, καὶ λαβὼν λέντιον διέζωσεν ἑαυτόν. εἶτα βάλλει ὕδωρ εἰς τὸν νιπτῆρα, καὶ ἤρξατο νίπτειν τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν καὶ ἐκμάσσειν τῷ λεντίῳ ᾧ ἦν διεζωσμένος», Ἰω. 13, 1-5.

¹⁹⁵ Ματθ. 5, 38-41.

¹⁹⁶ Ὁπ. π., σ. 40.

¹⁹⁷ Οἱ μὲν φίλοι τοῦ Χριστοῦ ἀγαποῦν ὅλους τοὺς ἀνθρώπους γνήσια, ἐνῶ αὐτοὶ δεν ἀγαπιώνται ἀπὸ ὅλους. Οἱ δὲ φίλοι τοῦ κόσμου ἐπίσης δεν ἀγαπιώνται ἀπ’ ὅλους. Καὶ οἱ μὲν φίλοι τοῦ Χριστοῦ διατηροῦν ἀδιάκοπα μέχρι θανάτου τὴν ἀγάπη. Οἱ δὲ φίλοι τοῦ κόσμου ἔχουν μεταξὺ τοὺς ἀγάπη μέχρι τότε που θα συγκρουστούν τὰ πάθη τοὺς», Ὁπ. π., σ. 125.

Θεού, δεν εξουθενώνει ποτέ κανέναν άνθρωπο...¹⁹⁸». Όταν ο άνθρωπος ενεργεί καλές πράξεις, αυτές πρέπει να πραγματοποιούνται με ταπεινωση, διαφορετικά υπερισχύει η υπεροψία και ο εγωισμός. Ο Θεός, ο οποίος γνωρίζει κάθε μας σκέψη, κατανοεί το κίνητρο των αγαθών πράξεων του ανθρώπου, με αποτέλεσμα οι πράξεις να χαρακτηρίζονται ως αγαθές όταν ο σκοπός τους είναι γνήσιος και αληθινός¹⁹⁹. Επίσης, ο πιστός ταπεινώνεται μέσω της αδιάλειπτης προσευχής και της συνεχούς άσκησης στην ηθική και ενάρετη ζωή. Ο ταπεινός άνθρωπος επιζητεί την σύμπραξη και συμβολή του Θεού: «δεν αφήνεται αφρόνως στη δύναμη και τη σοφία της, αλλά ούτε να ταπεινώνει τους άλλους, γιατί αυτά είναι δυσίατα νοσήματα του πάθους της υπερηφάνειας²⁰⁰», τονίζει ο άγιος.

Οι αρετές, επίσης, πρέπει να νοούνται υπό το πρίσμα της χριστιανικής ζωής και όχι μεμονωμένα και αυτοτελώς. Η ταπεινοφροσύνη, για παράδειγμα, σχετίζεται και με την αρετή της ανδρείας και της παρρησίας, και γενικά με την πραγμάτωση του αγαθού στις διαπροσωπικές σχέσεις. Ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος αναφέρει χαρακτηριστικά: «Τί οὖν ἐστὶν ἐπιείκεια, καὶ τί ἀνανδρία; Ὅταν ἑτέρους μὲν ἀδικουμένοις μὴ ἀμύνωμεν, ἀλλὰ σιγῶμεν αὐτοί, τοῦτο ἀνανδρίας ἐστίν· ὅταν δέ αὐτοὶ κακῶς πάσχοντες φέρομεν, τοῦτο ἐπιείκεια. Τί παρρησία; Πάλιν τό αὐτό, ὅταν ὑπὲρ ἑτέρων ἀγωνιζόμεθα. Τί δέ

---

¹⁹⁸ Θεόκλητου μοναχού Διονυσιάτου, *ὄπ. π.*, σ. 62.

¹⁹⁹ «Εἶναι πολλά τα καλά ἀπὸ τῆ φύση τους, που κάμνουν οἱ ἄνθρωποι, τα οποία πάλι δεν εἶναι καλά ἀπὸ μία αἰτία. Ἡ νηστεία, ἡ ἀγρυπνία, ἡ προσευχή, ἡ ψαλμωδία, ἡ ἐλεημοσύνη, ἡ φιλοξενία, αὐτά εἶναι φυσικῶς καλά. Ἀλλὰ ὅταν γίνονται ἀπὸ φιλοδοξία δεν εἶναι βεβαίως καλά. Ὁ Θεός ἀξιολογεῖ τα ἔργα μας και ἀναλόγως του σκοποῦ, εἴν δηλαδή τα κάνουμε γι' Αὐτόν ἢ για ἄλλην αἰτία. Μόλις ἀκούσεις τὴν Ἀγία Γραφή να λέγει ὅτι: «ου ἀποδώσεις ἐκάστῳ κατὰ τα ἔργα αὐτοῦ», μη νομίσεις ὅτι ὁ Θεός ἀνταποδίδει στα ἔργα ἐκεῖνα που δεν εἶναι ἀληθινά, ἀν και εἶναι δυνατόν να φαίνονται καλά, ἀλλὰ σ' ἐκεῖνα που γίνονται με ὀρθό σκοπὸν. Ἡ κρίση του Θεοῦ δεν βλέπει σ' ἐκεῖνα που κάνει κανεὶς, ἀλλὰ στον σκοπὸν τον ἀληθινό», *ὄπ. π.*, σ. 61-62.

²⁰⁰ *ὄπ. π.*, σ. 100.

θρασύτης; Όταν υπέρ ἡμῶν αὐτῶν ἀμύνεσθαι βουλόμεθα. Ὡστε μεγαλοψυχία ὁμοῦ καί παρρησία, καί θρασύτης πάλιν καί ἀνανδρία²⁰¹». Όταν, λοιπόν, κάποιος δέχεται την αδικία προς το πρόσωπό του χωρίς αγανάκτηση, αυτό συνιστά την επιείκεια. Αν, όμως, η αδικία αφορά κάποιον συνάνθρωπό μας και δεν αντιστεκόμαστε σε αυτή, τότε γίνεται λόγος για ανανδρία και όχι για επιείκεια. Επίσης, παρρησία σημαίνει να υπερασπιζόμαστε κάποιον όταν αδικείται, ενώ θράσος αποτελεί ο αγώνας προς ίδιον όφελος.

Η ακτημοσύνη αποτελεί μια άλλη σημαντική αρετή στην οποία αναφέρεται ο άγιος Μάξιμος και η οποία αφορά όχι μόνον στους λαϊκούς, αλλά και στους μοναχούς²⁰². Ακτημοσύνη σημαίνει απουσία κάθε είδους ιδιοκτησίας, έλλειψη χρημάτων και γενικά υλικών αγαθών. Όταν ο άνθρωπος είναι προσκολλημένος σε αυτά δεν μπορεί να προχωρήσει απρόσκοπτα στον στόχο του προς την τελείωση και την ομοίωση με τον Θεό. Ας θυμηθούμε τον Μέγα Βασίλειο ο οποίος πούλησε τα υπάρχοντά του και έχτισε την περίφημη Βασιλειάδα, ή ακόμη και τον ιερό Χρυσόστομο που δεν δίστασε να έρθει σε ρήξη με την εξουσία και ιδιαίτερος με την αυτοκράτειρα Ευδοξία, γεγονός που τον οδήγησε στην εξορία. Επίσης, στο κατά Ματθαίον ευαγγέλιο διαβάζουμε σχετικά: «Μη θησαυρίζετε υμίν θησαυρούς επί της γης, όπου σης και βρώσις αφανίζει, και όπου κλέπται διορύσσουσι και κλέπτουσι· θησαυρίζετε δε υμίν θησαυρούς εν ουρανῶ, όπου ούτε σης ούτε βρώσις αφανίζει, και όπου κλέπται ου διορύσσουσιν ουδέ κλέπτουσιν²⁰³». Όλοι οι επίγειοι θησαυροί είναι εφήμεροι και κινδυνεύουν να χαθούν. Μόνον οι πνευματικοί

---

²⁰¹ Ιω. Χρυσόστομο, *Ομιλίες εις Πράξεις 48,2*, PG60, 336.

²⁰² «Ακτημών είναι εκείνος που σκόρπισεν όλα τα υπάρχοντά του, μη κατέχων στην γην τίποτε άλλο εκτός του σώματός του. Επίσης διακόψας κάθε φίλαυτη σχέση με το σώμα του, επέρριψεν όλη τη φροντίδα του στον Θεόν και στους ελεούντας ευσεβείς.», όπ. π., σ. 75.

²⁰³ Ματθ. 6, 19-20

θησαυροί και οι αρετές έχουν πραγματική αξία, γιατί βοηθούν τον άνθρωπο να μπει στη Βασιλεία του Θεού.

Ο άγιος Μάξιμος κάνει μια διάκριση σχετικά με τον πλουτισμό και τη συσσώρευση υλικών αγαθών την οποία αξίζει να αναφέρουμε. Τονίζει ότι κάποιοι άνθρωποι αποκτούν αγαθά, αλλά δεν θλίβονται όταν τα χάνουν, όπως συνέβη στην περίπτωση των χριστιανών στην προς Εβραίους επιστολή του απόστολου Παύλου, οι οποίοι χάρηκαν όταν τους δήμευσαν την περιουσία τους. Αυτό αποδεικνύει περίτρανα ότι δεν χαρακτηρίζονται από το πάθος του πλουτισμού, καθώς επίσης και ότι γνωρίζουν πως η πραγματική αμοιβή τους βρίσκεται στον ουρανό²⁰⁴. Αντίθετα με κάποιους άλλους οι οποίοι προσπαθούν με κάθε τρόπο να πλουτίσουν, καθώς έχουν υποπέσει στο συγκεκριμένο πάθος. Για να φανερωθούν, βέβαια, οι προθέσεις των μεν ή των δε, απαραίτητη προϋπόθεση συνιστά η απώλεια των αγαθών αυτών²⁰⁵. Μόνον τότε θα καταστεί σαφές ποια πραγματικά υπήρξε η στάση τους απέναντι στα υλικά αγαθά.

Όσον αφορά στη δικαιοσύνη ο άγιος Μάξιμος αναφέρει: «Εάν θέλεις να είσαι δίκαιος να απονέμεις κατ' αναλογίαν ό,τι είναι ωφέλιμο εις την ψυχοσωματική σου υπόσταση. Στο μεν λογιστικό της ψυχής δίνε αναγνώσματα, θεωρήματα πνευματικά και προσευχή. Στο θυμικό δίνε αγάπη πνευματική που εναντιώνεται στο μίσος. Στο επιθυμητικό σωφροσύνη και εγκράτεια. Και στην σάρκα δίνε τα μόνα αναγκαία σε ενδύματα και τροφές²⁰⁶». Κάθε κομμάτι του ανθρώπου πρέπει να

---

²⁰⁴ «Καί γάρ τοῖς δεσμοῖς μου συνεπαθήσατε καί τήν ἀρπαγήν τῶν ὑπαρχόντων ὑμῶν μετά χαρᾶς προσεδέξασθε, γινώσκοντες ἔχειν ἕν ἑαυτοῖς κρείττονα ὑπαρξιν ἕν οὐρανοῖς καί μένουσαν.», Εβρ. 10, 34

²⁰⁵ Όπ. π., σ. 75.

²⁰⁶ Όπ. π., σ. 113.

λαμβάνει ό,τι είναι κατάλληλο γι' αυτό, και αυτό ακριβώς που του είναι ωφέλιμο.

Η απάθεια αποτελεί σημαντική κατάκτηση του ανθρώπου και συνιστά αποτέλεσμα της αγάπης, όπως ήδη ελέχθη. Κατά τον άγιο Μάξιμο απάθεια είναι: «η ειρηνική κατάσταση της ψυχής, κατά την οποία η ψυχή καθίσταται δυσκίνητη προς το κακό²⁰⁷». Η ψυχή, επομένως, όταν φτάνει και κατακτάει την απάθεια, βιώνει μια κατάσταση ηρεμίας και ειρήνης. Δεν έλκεται προς το κακό, αλλά έχει κάνει κτήμα της την αγάπη και μένει αδιάφορη απέναντι σε κάθε πειρασμό και εμπαθή λογισμό.

Υπάρχει, όμως, και το αντίθετο της αγάπης, που είναι τα διάφορα πάθη τα οποία κυριαρχούν στον παρόντα βίο και αποτελούν τροχοπέδη προς την τελείωση του ανθρώπου. Ο Μάξιμος ως πάθος ορίζει την: «κίνηση έξ έτέρου προς έτερον γινομένη²⁰⁸», όπου η λέξη έτερος στο συγκεκριμένο χωρίο δηλώνει την έλλειψη ή την καταστρατήγηση της ενότητας. Επιπροσθέτως, τονίζει ότι: «Ο πονηρευόμενος και ο θυμομαχών, καθίσταται αλλότριος της αγάπης. Ο δε αλλότριος της αγάπης είναι αλλότριος του Θεού, επειδή και ο Θεός αγάπη εστί²⁰⁹». Όποιος, επομένως, χαρακτηρίζεται από την πονηριά και την οργή αποξενώνεται από τον Θεό, καθώς αυτά τα γνωρίσματα δεν συνάδουν με τον καλό και αγαθό Θεό. Είναι αδύνατον κάποιος να αγαπάει τον πλησίον του όταν τρέφει αισθήματα θυμού και οργής απέναντί του. Δεν θα πρέπει στο σημείο αυτό να παραλείψουμε ότι στον θυμό υπάρχουν και θετικά στοιχεία και χαρακτηριστικά. Ως θυμός ορίζεται η: «ζέσις του περικαρδίου αίματος δι' ὄρεξιν άντιλυπήσεως²¹⁰. Ο θυμός, λοιπόν, με την

---

²⁰⁷ Όπ. π., σ. 34.

²⁰⁸ Μάξιμου Όμολογητή, *Περί διαφόρων άποριών*, P.G. 91, 1072B.

²⁰⁹ Όπ. π., σ. 35.

²¹⁰ Δ. Σκλήρη, όπ. π., σ. 61-62.

έννοια αυτή λειτουργεί ενάντια στην αδικία και ως επί το πλείστον στην κοινωνική αδικία. Σύμφωνα με τον καθηγητή Σκλήρη, εξάλλου, ο θυμός αυτός έχει χριστολογικό υπόβαθρο, καθώς και ο ίδιος ο Ιησούς κινήθηκε με ιδιαίτερη θερμότητα κατά της ειδωλολατρίας και της εμποροποίησης του οίκου του Θεού, εκδιώκοντας τους εμπόρους από τον Ναό με το φραγγέλιο²¹¹.

Η λύπη συνιστά ένα άλλο χαρακτηριστικό το οποίο είναι ξένο προς την αγάπη. Όταν στεναχωρούμε τον συνάνθρωπό μας, αλλά και όταν οι ίδιοι είμαστε λυπημένοι, δεν έχουμε καθαρή την ψυχή και τον νου μας, ώστε να στραφεί στην αγάπη του Θεού. «Ο αγαπών τον Θεόν δεν λυπεί άνθρωπον ούτε λυπείται εξ ανθρώπου για πρόσκαιρα πράγματα. Μία μονάχα λύπη και λυπεί και λυπείται και η οποία σώζει. Είναι αυτή που ο μακάριος Παύλος και ελυπήθη και ελύπησε τους Κορινθίους²¹²». Στο απόσπασμα αυτό ο Μάξιμος χρησιμοποιεί ως παράδειγμα τον απόστολο Παύλο, ο οποίος στην Β' επιστολή του προς τους Κορινθίους κάνει λόγο για τη λύπη που οδηγεί στην μετάνοια²¹³. Πρόκειται, δηλαδή, για μια λύπη η οποία δεν δημιουργεί προβλήματα, επειδή αποτελεί μορφή της αγάπης και ως εκ τούτου συμβάλλει στη σωτηρία του ανθρώπου.

Η λύπη, εξάλλου, συνδέεται άρρηκτα με την μνησικακία, για τον Μάξιμο. Γιατί όταν σκεφτόμαστε κάτι το οποίο μας λύπησε και για το οποίο ευθύνεται ένας συνάνθρωπός μας αυτό σημαίνει ότι δεν

---

²¹¹ «Μετά τούτο κατέβη εις Καπερναούμ αὐτός καί ἡ μήτηρ αὐτοῦ καὶ οἱ ἀδελφοί αὐτοῦ καὶ οἱ μαθηταί αὐτοῦ, καὶ ἐκεῖ ἔμεινεν οὐ πολλὰς ἡμέρας. Καὶ ἐγγύς ἦν τό Πάσχα τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἀνέβη εἰς Ἱερουσαλήμ ὁ Ἰησοῦς καὶ εὗρεν ἐν τῷ ἱερῷ τους πωλοῦντας βόας καὶ πρόβατα καὶ περιστεράς, καὶ τους κερματιστάς καθημένους. Καὶ ποιήσας φραγγέλιον ἐκ σχοινίων πάντας ἐξέβαλεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ, τὰ τε πρόβατα καὶ τους βόας, καὶ τῶν κολλυβιστῶν ἐξέχεε τό κέρμα καὶ τὰς τραπέζας ἀνέτρεψε καὶ τοῖς τὰς περιστεράς πωλοῦσι εἶπεν ἄρατε ταῦτα ἐντεῦθεν. Μη ποιεῖτε τόν οἶκον τοῦ πατρὸς μου οἶκον ἐμπορίου.» Ιω. 2, 13-16.

²¹² Ὅπ. π.

²¹³ Β' Κορ. 7, 8-11.

προσπαθούμε να το λησμονήσουμε. Αντιθέτως υπάρχει στη σκέψη μας και δεν μας επιτρέπει να δούμε και να αναλογιστούμε τον άνθρωπο αυτόν με αγάπη. Γι' αυτό, λοιπόν, η συμβουλή που δίνει ο άγιος σε μια τέτοια κατάσταση είναι η αδιάλειπτη προσευχή. Αυτή συνιστά το όπλο που διαχωρίζει τη λύπη από την μνησικακία. Επίσης όταν κάποιος μνησικακεί απέναντι στον αδελφό του, ο τελευταίος οφείλει να αντιδρά με ταπείνωση, ώστε να τον βοηθήσει να απελευθερωθεί από το συγκεκριμένο πάθος.²¹⁴

Ο άγιος Μάξιμος κάνει ιδιαίτερη μνεία στην κατάκριση, αναφερόμενος στην επιστολή του Ιακώβου της Καινής διαθήκης όπου γράφεται: «Μη καταλαλείτε ἀλλήλων, ἀδελφοί, ὁ καταλαλῶν ἀδελφοῦ καί κρίνων τόν ἀδελφόν αὐτοῦ καταλαλεῖ νόμου καί κρίνει νόμον εἰ δέ νόμον κρίνεις, οὐκ εἶ ποιητής νόμου, ἀλλά κριτής²¹⁵». Γιατί όποιος κατακρίνει τον πλησίον του δεν τηρεί τον νόμο της αγάπης με αποτέλεσμα να τοποθετεί τον εαυτό του πάνω από τον νόμο. Εξάλλου και ο ίδιος ο Ιησούς στην επί του Όρους ομιλία του νουθετεί το συγκεντρωμένο πλήθος λέγοντας: «Μή κρίνετε, ἵνα μή κριθῆτε· ἐν ᾧ γάρ κρίματι κρίνετε κριθήσεσθε, καί ἐν ᾧ μέτρῳ μετρεῖτε μετρηθήσεται ὑμῖν. Τί δέ βλέπεis τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου, τὴν δὲ ἐν τῷ σῷ ὀφθαλμῷ δοκὸν οὐ κατανοεῖς; Ἦ πῶς ἐρεῖς τῷ ἀδελφῷ σου, ἄφες ἐκβάλω τὸ κάρφος ἀπὸ τοῦ ὀφθαλμοῦ σου, καί ἰδοὺ ἡ δοκὸς ἐν τῷ ὀφθαλμῷ σου; Ὑποκριτά, ἐκβαλε πρῶτον τὴν δοκὸν ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ σου, καί τότε διαβλέψεις ἐκβαλεῖν τὸ κάρφος ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ τοῦ ἀδελφοῦ²¹⁶». Εύκολα, λοιπόν, βλέπουμε και αξιολογούμε τα λάθη και τις αμαρτίες των συνανθρώπων μας, χωρίς, όμως, να διακρίνουμε τα δικά μας σφάλματα τα οποία ενδεχομένως να είναι πολύ πιο σοβαρά

²¹⁴ Όπ. π., σ. 100.

²¹⁵ Ιακ. 4, 11.

²¹⁶ Ματθ. 7, 1-5.

συγκριτικά με των άλλων. Είναι πολύ εύστοχο το παράδειγμα που χρησιμοποιεί ο Ιησούς στο παραπάνω χωρίο του κατά Ματθαίον ευαγγελίου. Ο καθένας μας, λοιπόν, πριν μπει στη διαδικασία να κρίνει τον πλησίον του καλό είναι να πραγματοποιήσει την αυτοκριτική του. Ας αφαιρέσουμε το δοκάρι από το δικό μας μάτι και μετά ας επιχειρήσουμε να βγάλουμε το σκουπιδάκι από το μάτι του άλλου. Γιατί με ποιο μέτρο θα κρίνει κάποιος τον συνάνθρωπό του; Μόνον ένας δίκαιος κριτής υπάρχει, ο Θεός. Εκείνος μόνον γνωρίζει τι πραγματικά υπάρχει μέσα στην καρδιά και στον νου μας και ως εκ τούτου δύναται να κρίνει τις πράξεις μας με αγάπη και αμεροληψία.

Στην Καινή Διαθήκη διαβάζουμε ότι ο Θεός παραχώρησε το δικαίωμα της κρίσης στον Υιό Του: «κρίνει οὐδένα. Πάσα δέ κρίση δέδωκε τῷ Υἱῷ²¹⁷». Πόσο σοβαρό αμάρτημα έπραξαν, λοιπόν, οι άνθρωποι κατά τον μέγα Βυζαντινό Θεολόγο! Ενώ, όπως, ελέχθη ο Θεός ανέθεσε την κρίση στον Υιό Του τον Μονογενή, οι άνθρωποι σφετερίστηκαν το δικαίωμα αυτό, και ως αναμάρτητοι, κρίνουν, δικάζουν και καταδικάζουν τον συνάνθρωπό τους διαπράττοντας μέγιστη παράβαση της θείας εντολής²¹⁸. Αλλά μια τέτοια εξέλιξη αποτελεί φυσικό επακόλουθο, όταν απουσιάζει η αγάπη προς τον πλησίον και κυριαρχεί ο εγωισμός.

Ο άνθρωπος ο οποίος αρέσκειται στην κρίση των συνανθρώπων του, απέχει τα μέγιστα από την μετάνοια και αδιαφορεί για τις δικές του αμαρτίες. Πολλές φορές, μάλιστα, οι κατηγορίες προκύπτουν από υπόνοιες και δεν στηρίζονται σε πραγματικά γεγονότα. Ένας τέτοιος άνθρωπος συμπεριφέρεται όπως ένας άφρονος όταν βαδίζει στο σκοτάδι,

---

²¹⁷ Ιωαν. 5, 22

²¹⁸ «...οι άνθρωποι άφησαν το να κλαίουν τις αμαρτίες τους και επήραν την κρίση από τον Υιόν. Και αυτοί σαν αναμάρτητοι, κρίνουν και καταδικάζουν αλλήλους. Και ο μεν ουρανός εξέστη επί τούτου, η δε γη έφριξεν, αλλ' αυτοί από αναισθησία δεν αισχύνονται.», όπ. π., σ. 92.

λέγει χαρακτηριστικά ο άγιος Μάξιμος: «Εκείνος που περιεργάζεται τις αμαρτίες των άλλων ή κρίνει τον αδελφόν από υποψίες του αυτός δεν έλαβε ακόμη αρχή μετανοίας, αλλά ούτε ερευνά να ανακαλύψει τις αμαρτίες του, που είναι βαρύτερες στην πραγματικότητα από το βάρος μολυβδίνου όγκου, αλλά και δεν έμαθεν από τι γίνεται ο άνθρωπος. Διά τούτο διαπορεύεται σαν άφρων στο σκοτάδι, αφήσας τις αμαρτίες του, φαντάζεται τις αμαρτίες των άλλων ή πραγματικές ή νομιζόμενες εξ' υπονοίας²¹⁹».

Όταν κάποιος κατηγορεί τον συνάνθρωπό του μπροστά μας δεν πρέπει να τον ενθαρρύνουμε, ούτε να συμμετέχουμε. Αντίθετα οφείλουμε, κατά τον άγιο Μάξιμο, να τον εμποδίζουμε, γιατί είναι αμαρτία ακόμη και το να ακούς κατηγορίες και συκοφαντίες για κάποιον, και αυτό έχει ως αποτέλεσμα να απομακρυνόμαστε από την αγάπη για τον Θεό: «Μη προσφέρεις να ακούς τους λόγους του καταλάλου, ούτε να ομιλείς προς εκείνον που από εμπάθεια κατηγορεί τους πάντες. Ούτε να ομιλείς ούτε να ακούεις με πάθος κατά του πλησίον, για να μην εκπέσεις από την θείαν αγάπην και έτσι αλλοτριωθείς από την αιώνιαν ζωήν. Να ανακόπτεις εκείνον που καταλαλεί τους αδελφούς σου, για αν μην αμαρτάνεις διπλά. Πρώτον γιατί συνηθίζεις στο ολέθριο πάθος να ακούς κατηγορίες και δεύτερον γιατί δεν σταματάς όπως οφείλεις από τις φλυαρίες κατά του πλησίον²²⁰». Είναι διπλή η αμαρτία, επομένως, εκείνου που ακούει άσχημα λόγια για τον συνάνθρωπό του. Από τη μια μεριά του γίνεται συνήθεια να ακούει κατηγορίες για κάποιον και από την άλλη δεν φροντίζει να βάλει τέλος σε αυτή την κακολογία που αφορά τον πλησίον του. Γίνεται, επομένως, και ο ίδιος κρίκος μιας αλυσίδας, η οποία δεν του

---

²¹⁹ Όπ. π., σ. 92.

²²⁰ Όπ. π., σ. 39.

προσφέρει κανένα απολύτως όφελος, απεναντίας μάλιστα τον εισάγει σε έναν φαύλο κύκλο χωρίς αρχή και τέλος.

Μια σημαντική συμβουλή που δίνει ο άγιος Μάξιμος είναι η εξής: «Μη κρίνε σαν φαύλο και πονηρόν, από το σημερινό μίσος που αισθάνεσαι από επήρεια του διαβόλου, τον χθες ενάρετο πνευματικόν αδελφόν, αλλά σκεπτόμενος τα χθεσινά καλά του αδελφού, διά της αγάπης που μακροθυμεί, απόβαλε το σημερινό μίσος από την ψυχή σου²²¹». Ο διάβολος πολλές φορές μας βάζει σε πειρασμό με αποτέλεσμα να σκεπτόμαστε άσχημα για κάποιον φίλο μας για τον οποίο είχαμε θετική άποψη. Εξαιτίας, όμως, της επιρροής του πονηρού η αγάπη που νιώθαμε μπορεί να μετατραπεί σε μίσος. Απαιτείται επιμονή και υπομονή ώστε να επιτύχουμε την έξοδο από αυτή την επονεϊδίστη και δυσάρεστη κατάσταση. Ισχύει, βέβαια, και το αντίστροφο. Είναι δυνατόν ένας συνάνθρωπός μας να υποπέσει στον πειρασμό και να μας κατηγορεί. Και σε αυτήν την περίπτωση, συμβουλεύει ο άγιος Μάξιμος, πρέπει να δείξουμε σύνεση και σωφροσύνη, και να παραμείνουμε πιστοί στην αρετή της αγάπης, γιατί όπως αναφέρει χαρακτηριστικά: «αυτή είναι η οδός της κατά Χριστόν φιλοσοφίας. Και εκείνος που δεν οδεύει σε αυτή, δεν θα συναυλισθεί με τον Χριστόν²²²».

Ο άνθρωπος που μας μεταδίδει άσχημα πράγματα για τον πλησίον μας, ακόμη και αν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα, δεν πρέπει να λογίζεται ως φίλος μας. Με τη στάση μας αυτή επιτυγχάνουμε διπλό όφελος. Από τη μια μεριά συμβάλλουμε στο να σταματήσει να διαπράττει το συγκεκριμένο αμάρτημα και από την άλλη ωφελούμε τον ίδιο μας τον εαυτό, επειδή τον εμποδίζουμε να υποπέσει στην αμαρτία της

---

²²¹ Όπ. π., σ.110.

²²² Όπ. π., σ. 111.

κατάκρισης, η οποία έχουμε ήδη αναφέρει ότι συνιστά σοβαρότατο πάθος²²³.

Υπάρχει μια σημαντική διαφοροποίηση και εξαίρεση η οποία είναι απαραίτητο να αναφερθεί και την οποία συναντάμε στον Μάξιμο. Διαβάζουμε, λοιπόν, στην τρίτη εκατοντάδα των 400 Κεφαλαίων ότι υπάρχουν δύο περιπτώσεις κατά τις οποίες δύναται κάποιος να αναφερθεί σε ανάρμοστες πράξεις και λόγια συνανθρώπου του. Πρώτον, όταν με τον τρόπο αυτό βελτιώνει τον παθόντα και δεύτερον όταν βοηθάει όσους γίνονται αυτήκοες μάρτυρες των λόγων του να εξελιχθούν και να ωφεληθούν από αυτά. Πρακτικά αυτό σημαίνει ότι ακούγοντας τις λανθασμένες επιλογές κάποιου τις χρησιμοποιούμε ως παραδείγματα προς αποφυγήν, ούτως ώστε σε αντίστοιχη περίπτωση να μην υποπέσουμε και εμείς στα ίδια λάθη. Εάν όμως, δεν υφίστανται οι δύο προαναφερθείσες περιπτώσεις, εκείνος που μεταφέρει λόγια και ενέργειες του αδελφού του, αυτό που στην πραγματικότητα κάνει, είναι να τον κατηγορεί και να τον συκοφαντεί. Έτσι δεν τον προφυλάσσει από μια χειρότερη πράξη, με αποτέλεσμα να παρασυρθεί και να υποκύψει και σε άλλες επονείδιστες ενέργειες. Με αυτόν τον τρόπο και απομακρύνεται από τον Θεό, αλλά και κατακρίνεται από τους άλλους²²⁴.

Συναφές με την κατάκριση πάθος συνιστά και η σύγκριση. Όταν, δηλαδή, κάποιος βάζει τον εαυτό του σε μια συνθήκη σύγκρισης με πιο αδύναμους από εκείνον ανθρώπους. Μια τέτοια πράξη αποτελεί παγίδα για τον πιστό, καθώς από αυτή την κατάσταση είναι βέβαιο ότι θα θεωρήσει τον εαυτό του ανώτερο και καλύτερο. Οδηγείται τοιουτοτρόπως στην υπεροψία και στον εγωισμό, κατά τον Μάξιμο, ο οποίος αναφέρει σχετικά: «Μη συγκρίνεις τον εαυτό σου με τους πλέον αδύναμους από

---

²²³ Όπ. π., σ. 111.

²²⁴ Όπ. π., σ. 96-97.

τους αδελφούς σου, αλλά αύξησε την αρετή της αγάπης. Γιατί με τη σύγκριση πέφτεις στον βόθρο της οιήσεως, ως τάχα υπερέχων. Ενώ αυξάνων την αγάπη και βλέπων πόσο υστερείς, ανεβαίνεις σε ύψη ταπεινοφροσύνης²²⁵». Αντιλαμβανόμεσθε, επομένως, για ακόμη μια φορά τη σπουδαιότητα της αγάπης, η οποία ως ψυχικό φάρμακο προλαμβάνει και γιατρεύει τον πιστό από επιβλαβείς για τη σωτηρία του καταστάσεις.

Η απουσία των παθών της οργής, της λύπης, της μνησικακίας απέναντι σε κάποιον ο οποίος μας λύπησε δεν σημαίνει αυτομάτως ότι υπάρχει αγάπη προς το πρόσωπό του. Είναι δυνατόν να μην ανταποδίδει κάποιος το κακό, αυτό όμως δεν σημαίνει ότι τρέφει μέσα του αγάπη και ότι μπορεί να επιστρέψει καλό στο κακό. Για να φτάσει ο άνθρωπος σε τέτοιο βαθμό ανιδιοτέλειας και αγάπης, θα πρέπει πρώτα να έχει προοδεύσει πνευματικά, σύμφωνα πάντα με τον Μάξιμο²²⁶. Γίνεται, επομένως, κατανοητό και απόλυτα σαφές ότι όπου απουσιάζει το μίσος δεν υπάρχει αυτόματα η αγάπη, όπως και το αντίθετο, όπου δεν υπάρχει αγάπη δεν είναι αυτονόητο ότι εκεί κυριαρχεί το μίσος.

Η φιλαυτία αποτελεί σημαντικό πάθος για τον άνθρωπο. Φιλαυτία, λέγει ο άγιος Μάξιμος, είναι «η φιλία προς την σάρκα²²⁷». Όταν, δηλαδή, ο άνθρωπος εκδηλώνει ιδιαίτερη αγάπη για το σώμα του, με αποτέλεσμα να κυριεύεται από όλα τα πάθη, καθώς η φιλαυτία συνιστά την μητέρα των παθών, όπως αναφέρει ο μέγας βυζαντινός Θεολόγος. Όταν, όμως, θεραπεύεται από την φιλαυτία ο άνθρωπος, αποβάλλει συγχρόνως και τα

---

²²⁵ Θεόκλητου μοναχού Διονυσιάτου, *όπ. π.*, σ. 82.

²²⁶ «Εκείνος που δεν φθονεί, ούτε οργίζεται, ούτε μνησικακεί σ' αυτόν που τον ελύπησε, δεν σημαίνει ότι έχει αγάπη προς αυτόν. Δύναται κανείς και χωρίς να αγαπάει, να μην ανταποδώσει κακόν αντί κακού, σύμφωνα με την εντολή του Θεού, αλλά δεν ημπορεί πάντως, να αποδώσει, χωρίς να εκβιάσει την καρδιά του, καλόν αντί κακού. Το να κάνει κανείς καλό στους μισούντες αυτόν μέσα από την καρδιά του, αυτό είναι καρπός της πνευματικής και τελείας αγάπης», *όπ. π.*, σ. 65.

²²⁷ *Όπ. π.*, σ. 53. και σ. 67.

πάθη της οργής, της λύπης, της μνησικακίας κ.α.. Η φιλαυτία, επίσης, δημιουργεί την γαστριμαργία, τη φιλαργυρία και την κενοδοξία, τα οποία αποτελούν πηγή της κακίας²²⁸. Γι' αυτό ο Μάξιμος προτρέπει τους ανθρώπους να πολεμούν την φιλαυτία, καθώς όταν αυτή απουσιάζει, αίρονται ταυτοχρόνως και όλες οι κακίες.

Η φιλαυτία προξενεί μέγιστο κακό και στον μοναχό, τονίζει ο άγιος. Αυτό συμβαίνει γιατί ο μοναχός θεωρεί ότι με την υπερβολική νηστεία καταπονεί το σώμα του, το οποίο κινδυνεύει από διάφορες ασθένειες καταλήγοντας, συνεπώς, στην φιληδονία. Ενώ αντιθέτως στους απλούς ανθρώπους δημιουργεί έλξη για απολαυστικές τροφές και δεν τους επιτρέπει να ακολουθούν την οδηγία του απόστολου Παύλου στην προς Ρωμαίους επιστολή του: «ενδύσασθε τόν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, καί τῆς σαρκός πρόνοιαν μή ποιεῖσθε εἰς ἐπιθυμίας²²⁹». Ο απόστολος προτρέπει τους παραλήπτες της επιστολής του να ζουν κατά τέτοιο τρόπο ώστε να μιμούνται τον τρόπο ζωής του Ιησού Χριστού και να μην μεριμνούν για τις επιθυμίες της σάρκας.

Όταν κάποιος κυριεύεται και κυριαρχείται από υπερηφάνεια και εγωισμό, δεν χαρακτηρίζεται από ορθή κρίση. Όπως για παράδειγμα οι γονεείς, οι οποίοι θεωρούν ότι τα παιδιά τους είναι ασυγκρίτως ανώτερα

---

²²⁸ «Η φιλαυτία, όπως πολλάκις ελέχθη, γίνεται αιτία όλων των εμπαθών λογισμών. Από τη φιλαυτία γεννιώνται οι τρεις γενικότατοι λογισμοί του επιθυμητικού της ψυχής, της γαστριμαργίας, της φιλαργυρίας και της κενοδοξίας. Από τον λογισμό της γαστριμαργίας γεννιέται ο λογισμός της πορνείας. Από την κενοδοξία ο λογισμός της υπερηφάνειας. Όλοι οι άλλοι εμπαθείς λογισμοί ακολουθούν έναν από τους τρεις γενικότατους λογισμούς, ήτοι της οργής, της μνησικακίας, του φθόνου, της καταλαλιάς και οι λοιποί. Αυτά λοιπόν τα πάθη συνδεσμοῦν τον νουν με τα υλικά πράγματα, τον καθέλκουν στη γη και τον συνθλίβουν κάτω από το ασήκωτο βάρος τους, παρ' ότι από τη φύση του είναι ελαφρότερος και ταχύτερος από τη φωτιά.», όπ. π., σ. 92-93., πρβλ. «Η αρχή μεν όλων των παθών είναι η φιλαυτία, τέλος δε η υπερηφάνεια. Η φιλαυτία είναι παράλογη φιλία προς το σώμα. Εκείνος που την ενίκησεν, έκοψε όλα τα γενόμενα πάθη από αυτήν», όπ. π., σ. 93.

²²⁹ Ρωμ. 13, 14

από τα υπόλοιπα, χωρίς βέβαια αυτό να ανταποκρίνεται πάντα στην πραγματικότητα. Αντίθετα ο άνθρωπος στον οποίο υπερισχύει η σύνεση δεν συναισθάνεται την αγαθότητα και ωραιότητα των λόγων του, με αποτέλεσμα να επιζητά την επιδοκιμασία άλλων σοφών και συνετών ανθρώπων²³⁰.

Σύμφωνα με τον βυζαντινό Θεολόγο για να καταπολεμήσει κάποιος το πάθος της οίησης και της υπερηφάνειας και να ταπεινωθεί, θα πρέπει να συναισθανθεί την άγνοιά του. Όσο, δηλαδή, κατανοεί ο άνθρωπος ότι υπάρχουν πολλά τα οποία δεν γνωρίζει, αυτή του η αποδοχή δεν του επιτρέπει να αποκτήσει ιδιαίτερη γνώμη για τον εαυτό του. Διατηρείται, τοιουτοτρόπως, σε μια κατάσταση ταπείνωσης. Όταν, όμως, θεωρεί ότι κατέχει υψηλή γνώση, αυτό στην πραγματικότητα τον εμποδίζει από το να κατακτήσει την γνώση. Ο Μάξιμος παρατηρεί ότι ο εγωισμός βασίζεται σε δύο περιπτώσεις άγνοιας. Η πρώτη είναι η άγνοια της μεγαλοσύνης του Θεού και η δεύτερη είναι η άγνοια της κατωτερότητας του ανθρώπου²³¹.

Στη φιλαυτία αναφέρεται και η δεύτερη επιστολή του Μάξιμου «Περί αγάπης»: «Τῆ γὰρ φιλαυτία ὡς ἀρχῆ, καθὼς εἶπον, καὶ μητρὶ τῶν κακῶν ἀποτιλείση, πάντα τὰ ἐξ αὐτῆς τε καὶ μετ' αὐτὴν συναποτίλλεσθαι εἴωθεν· ἐπειδὴ ταύτης μὴ οὐσης, οὐδὲν οὐδαμῶς τὸ παράπαν κακίας εἶδος, ἢ ἵχνος ὑφίστασθαι δύναται· πάντα δὲ τὰ τῆς ἀρετῆς εἶδη ἀντεισάγεσθαι,

---

²³⁰ «Όταν οι γονεὶς αισθάνονται μεγάλην ἀγάπην πρὸς τα τέκνα τους, ἔτσι και ο νους φυσικῶς διάκειται ἐρωτικά πρὸς τους λόγους του. Και ὅπως ὅσο περισσότερο οι γονεὶς εἶναι νοσηρότεροι στην ἀγάπη τους, ἔστω και αν τα τέκνα τους εἶναι ἀσχημα και πλέον καταγέλαστα, τόσο τους φαίνονται καλά και ωραία, ἔτσι και στον ἀφρονα νου φαίνονται οι λόγοι του ὡς φρονιμώτεροι ἀπὸ ἄλλους, ἔστω και αν εἶναι καταγέλαστοι. Στον σοφόν ὅμως δεν φαίνονται ἔτσι οι λόγοι του. Αντίθετα μάλιστα, ὅταν νομίζει ὅτι εἶναι καλοί και ἀληθεῖς, τόσο περισσότερο δεν πιστεύει στην κρίση του και υποβάλλει τους λόγους του στην κρίση ἄλλων σοφῶν μήπως εἰς κενόν τρέχει ἢ ἔδραμε και δέχεται ὅ,τι του εἰπὸν», ὄπ. π., σ. 93.

²³¹ Ὁπ. π., σ. 98.

τὰ συμπληροῦντα τῆς ἀγάπης τὴν δύναμιν, τὴν τὰ μεμερισμένα συνάγουσαν, καὶ πρὸς ἓνα καὶ λόγον καὶ τρόπον πάλιν δημιουργοῦσαν τὸν ἄνθρωπον, καὶ πᾶσαν τὴν ἐν πᾶσι κατὰ τὴν γνώμην ἀνισότητά τε καὶ διαφορὰν ἐξισοῦσάν τε καὶ ὁμαλίζουσαν· καὶ εἰς τὴν ἐπαινετὴν ἀνισότητα δεόντως προβιβάζουσαν, ἐκάστου δηλονότι τοσοῦτον πρὸς ἑαυτὸν κατὰ πρόθεσιν ἐφελκομένου τὸν πέλας, καὶ ἑαυτοῦ προτιμῶντος, ὅσον τὸ πρὶν αὐτὸν ἀπεῶσαι, καὶ προύχειν πρόθυμος ἦν· καὶ ἑαυτὸν ἐκουσίως ἑαυτοῦ δι' αὐτὴν ἀπολύοντος, τῷ χωρισμῷ τῶν ἰδικῶς κατὰ τὴν γνώμην ἐπ' αὐτῶ νοουμένων λόγων τε καὶ ἰδιωμάτων· καὶ πρὸς μίαν ἀπλότητά τε καὶ ταυτότητα συναγομένου, καθ' ἣν οὐδεὶς οὐδαμῶς ἐστὶν οὐδὲν τοῦ κοινοῦ διωρισμένος, ἀλλ' ἕκαστος ἐκάστῳ, καὶ πᾶσιν ἅπαντες, καὶ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀλλήλοις, εἰς καθεστήκασιν, τὸν ἓνα δι' ἑαυτῶν τοῦ εἶναι λόγον, καὶ φύσει καὶ γνώμῃ μονότατον, προφαινόμενον ἔχοντες· καὶ τὸν ἐν τούτῳ νοούμενον Θεόν· ᾧ συνθεωρεῖσθαι, καὶ πρὸς ὃν ἀναβιβάζεσθαι, ὡς αἴτιον καὶ ποιητὴν, ὁ τοῦ εἶναι τῶν ὄντων λόγος, ἀκραιφνῆς μὲν τοι καὶ ἄχραντος διὰ πάσης προσοχῆς ὑφ' ἡμῶν φυλαττόμενος πέφυκεν, καὶ κατ' ἔμφρονα σπουδὴν δι' ἀρετῶν καὶ τῶν ταύταις παρεπομένων πόνων, τῶν πρὸς αὐτὸν στασιαζόντων παθῶν ἀποκαθαιρόμενος²³²». Για ἄλλη μιὰ φορά τονίζει ὁ βυζαντινὸς Θεολόγος τὴν ἀντίθεση μεταξύ ἀγάπης καὶ ἐγωισμοῦ, καθὼς ἡ ἀγάπη συνιστᾷ τὴν μητέρα ὅλων τῶν ἀρετῶν, ἐνῶ ὁ ἐγωισμὸς ἀποτελεῖ τὴν αἰτία ὅλων τῶν κακῶν. Ἐπίσης, ὁ ἐγωισμὸς διαιρεῖ, ἐνῶ ἡ ἀγάπη ἐνώνει.

Ἡ ἀφροσύνη, ἡ δειλία, ἡ ἀδικία, ἀκολασία συνιστοῦν χαρακτηριστικὰ καὶ ιδιότητες τοῦ φθαρτοῦ καὶ θνητοῦ ἀνθρώπου, σύμφωνα με τὸν ἅγιο Μάξιμο²³³. Ἀντίθετα ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ζεῖ κατὰ

---

²³² PG 91,392-408B

²³³ «Οἱ γενικὲς καὶ καθολικὲς κακίαι, δηλαδή ἡ ἀφροσύνη, ἡ δειλία, ἡ ἀκολασία, ἡ ἀδικία ἀποτελοῦν τὰ γνωρίσματα τοῦ χωματένιου ἀνθρώπου. Ἀντιθέτως οἱ γενικὲς καὶ καθολικὲς ἀρετές, ἡ φρόνηση, ἀνδρεία, ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ

το θέλημα του Θεού και προσβλέπει σε μια θέση στη Βασιλεία Του ενδύεται τη φρόνηση, την ανδρεία, τη σωφροσύνη και τη δικαιοσύνη του πνευματικού ανθρώπου, όπως άλλωστε σημειώνει και ο απόστολος Παύλος στην Α' προς Κορινθίους επιστολή του: «ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκ γῆς χοϊκός, ὁ δεύτερος ἄνθρωπος ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ. Οἶος ὁ χοϊκός, τοιοῦτοι καὶ οἱ χοϊκοί, καὶ οἶος ὁ ἐπουράνιος, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι. Καὶ καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ, φορέσομεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουράνιου²³⁴». Ο πρώτος άνθρωπος, ο χωμάτινος, για τον οποίο κάνει λόγο ο απόστολος Παύλος στο παραπάνω χωρίο της Α' προς Κορινθίους επιστολής του, δεν είναι άλλος από τον Αδάμ. Ενώ ο Χριστός είναι ο νέος Αδάμ, αυτός που με την Σταύρωση και την Ανάστασή του νίκησε τον θάνατο, συνέτριψε τον διάβολο και έσωσε τους ανθρώπους από την αμαρτία επαληθεύοντας την προφητεία της Παλαιάς Διαθήκης: «Ἐχθρα θα βάλω ανάμεσα σ' εσένα και στη γυναίκα, κι ανάμεσα στο σπέρμα σου και στο σπέρμα της. Εκείνος θα σου συντρίψει το κεφάλι κι εσύ θα του πληγώσεις τη φτέρνα²³⁵».

Όσον αφορά στην άγνοια και στην αφροσύνη ο Μάξιμος αναφέρει ότι αποτελούν κακίες οι οποίες απορρέουν από την κακή χρήση των δυνάμεων της ψυχής, ενώ το μίσος και η ακολασία προέρχονται από την μη ορθή χρήση των δυνάμεων του θυμικού και επιθυμητικού μέρους της ψυχής. Στον αντίποδα αυτών βρίσκονται η αγάπη, η γνώση, η φρόνηση και η σωφροσύνη, οι οποίες συνιστούν αρετές που προκαλούνται από την σωστή χρήση των δυνάμεων της ψυχής: «οι κακίες των δυνάμεων της ψυχής έχουν ως αιτία την μη ορθή χρήση των, δηλαδή του λογιστικού και

δικαιοσύνη, είναι η εικόνα του επουράνιου ανθρώπου. Αλλά όπως φορέσαμε την εικόνα του χωματένιου, ας φορέσουμε τώρα και την εικόνα του επουρανίου ανθρώπου.», όπ. π., σ. 72.

²³⁴ Α' Κορ. 15, 47-49.

²³⁵ Γεν. 3,15

παθητικού μέρους. Και του μεν λογιστικού μη ορθή χρήση είναι η άγνοια και η αφροσύνη. Της δε θυμικής και επιθυμητικής δυνάμεως μη σωστή χρήση είναι το μίσος και η ακολασία. Χρήση ορθή των δυνάμεων της ψυχής είναι η γνώση, η φρόνηση, η αγάπη και η σωφροσύνη. Εάν αυτή είναι η αλήθεια τότε κανένα κακό δεν υπάρχει στα υπό του Θεού κτισθέντα όντα²³⁶».

Ο άγιος Μάξιμος στην Τρίτη εκατοντάδα των 400 Κεφαλαίων περί αγάπης παρατηρεί ότι ο άνθρωπος αγαπάει τον χρήμα και τον πλούτο, γιατί μπορεί έτσι να ικανοποιήσει τις διάφορες επιθυμίες του. Προσθέτει, επίσης, ότι τρεις είναι οι λόγοι για τους οποίους ο άνθρωπος τρέφει αγάπη προς το χρήμα, και αυτοί είναι: η φιληδονία, η κενοδοξία και η απιστία. Ανάμεσα από τα τρία αυτά πάθη το πιο κακό και ολέθριο είναι το πάθος της απιστίας. Εξηγώντας την άποψή του αυτή ο άγιος αναφέρει ότι ο φιλήδονος άνθρωπος αγαπάει τα χρήματα, επειδή αυτά αποτελούν το μέσο διά του οποίου μπορεί να απολαύσει και να ικανοποιήσει κάθε του επιθυμία. Από την άλλη πλευρά, ο κενόδοξος μέσα από την οικονομική του ευμάρεια θεωρεί ότι καταξιώνεται και αποκτά φήμη και δόξα. Τέλος, ο άπιστος στον Θεό άνθρωπος διαπράττει τη μεγαλύτερη αμαρτία ανάμεσα στα δύο προηγούμενα, καθώς συσσωρεύει πλούτη και χρήματα από φόβο. Έχει, δηλαδή, μεγάλη ανασφάλεια και αγωνία για το μέλλον, και θεωρεί ότι δεν θα μπορέσει να ανταπεξέλθει σε τυχόν δυσκολίες εάν δεν έχει φροντίσει να αποταμιεύσει χρήματα. Θεοποιεί, κατ' αυτόν τον τρόπο το χρήμα, στρέφει σε αυτό κάθε του ελπίδα και απομακρύνεται από τον Δημιουργό των πάντων, ο οποίος αποτελεί την μοναδική ελπίδα και

---

²³⁶ Όπ. π., σ. 79-80.

μεριμνά για όλα τα δημιουργήματά Του, ακόμη και για τα πιο ασήμαντα²³⁷.

Ο άνθρωπος δεν μπορεί εύκολα να αποδεσμευτεί από την επιθυμία για χρήματα ή από την εξάρτησή του από διάφορα άλλα πάθη, εάν πρώτα δεν αντιληφθεί την ύπαρξη συγκριτικά πολύ ανώτερων πραγμάτων. Απαιτείται, δηλαδή, η συνειδητοποίηση ότι οι υλικές και σαρκικές απολαύσεις δεν μπορούν να του προσφέρουν την ολοκλήρωση και την εσωτερική γαλήνη που επιφέρει η θεία γνώση και αγάπη. Παρατηρεί σχετικά ο άγιος Μάξιμος: «εκείνος που επιθυμεί τα επίγεια ή ευχάριστες τροφές επιθυμεί ή κατώτερες σαρκικές ηδονές ή χρήματα και όσα έπονται στα πάθη αυτά. Εάν δε ο νους δεν ανακαλύψει τίποτε ανώτερο από αυτά για να μεταφέρει την επιθυμία του, ουδέποτε θα πειστεί να τα εγκαταλείψει. Και ασυγκρίτως ανώτερα από αυτά είναι η μυστική γνώση του Θεού και των θείων²³⁸».

Όσον αφορά στην κενοδοξία ο άγιος Μάξιμος τονίζει: «Η κενοδοξία ή όταν αναιρείται ή όταν παραμένει στην ψυχή γεννάει την υπερηφάνεια. Και όταν μεν αναιρείται, προκαλεί την οίηση, όταν δε παραμένει γεννάει την αλαζονεία. Την κενοδοξία αναιρεί η εσωτερική εργασία (η ευχή και οι αγαθοί και ταπεινοί λογισμοί). Την δε υπερηφάνεια αναιρεί κανείς με τον λογισμόν, ότι όσα επιτυγχάνει οφείλονται στην βοήθεια του Θεού²³⁹». Επίσης, σε άλλο σημείο του έργου του συμπληρώνει ότι: «Μόλις νικήσεις ένα από τα πλέον άτιμα πάθη, ήτοι την γαστριμαργία, την πορνεία, την οργήν ή την πλεονεξίαν, αμέσως επιτίθεται κατά σου ο λογισμός της κενοδοξίας. Εάν δε νικήσεις και αυτόν, τότε έρχεται ο λογισμός της

---

²³⁷ «Τρία είναι τα αίτια της αγάπης προς τα χρήματα, η φιληδονία, η κενοδοξία και η απιστία. Χειρότερο πάθος από τα τρία είναι η απιστία», όπ. π., σ. 82-83.

²³⁸ Όπ. π., σ. 94.

²³⁹ Όπ. π., σ. 94.

υπερηφανείας²⁴⁰». Επομένως, όπλο ενάντια στην κενοδοξία συνιστά η προσευχή, καθώς και οι καλές και ταπεινές σκέψεις. Με τον τρόπο αυτό ο πιστός καθυποτάσσει το εγώ του και δεν του αφήνει διέξοδο να κυριαρχήσει στη ζωή του. Για να καταπολεμήσει κάποιος το πάθος της υπερηφάνειας, οφείλει να αναλογιστεί τη θέση του σε σχέση με τον Θεό. Ότι, δηλαδή, ο ίδιος αποτελεί δημιούργημα, κτιστό και φθαρτό, καθώς και ότι όλα όσα έχει κατορθώσει δεν οφείλονται αποκλειστικά και μόνο στις δικές του δυνάμεις, αλλά τα έχει επιτύχει με τη βοήθεια του Θεού.

Η κενοδοξία συνιστά ιδιαίτερης σοβαρότητας πάθος και για τον μοναχό. Ο άγιος Μάξιμος λέγει ότι: «η κενοδοξία και η φιλαργυρία γεννούν η μία την άλλη²⁴¹». Αυτό συμβαίνει γιατί όσο κάποιος αποκτά χρήματα τόσο πιο πολύ καταλαμβάνονται από το πάθος της κενοδοξίας. Κάτι αντίστοιχο συναντάμε και στους μοναχούς, οι οποίοι δεν πρέπει να συγκεντρώνουν πλούτο, καθώς, όπως έχει αναφερθεί, βασική αρχή του μοναχισμού αποτελεί η ακτημοσύνη. Επομένως, αν κάποιος μοναχός διατηρεί κρυφά χρήματα, αυτή του η ενέργεια αντίκειται στο έργο του.

Ένα άλλο παράπτωμα στο οποίο μπορεί να υποπέσει ο μοναχός εξαιτίας της κενοδοξίας του συνιστά η έπαρση την οποία ίσως αισθανθεί για την απόκτηση πολλών άλλων αρετών. Αναφέρει σχετικά ο Μάξιμος: «ιδίωμα της κενοδοξίας του μοναχού είναι να κενοδοξεί για τις αρετές του. Της δε υπερηφάνειας του μοναχού ιδίωμα είναι, να επαίρεται για τα κατορθώματά του, να μην τα αποδίδει στη βοήθεια του Θεού και να εξουθενώνει τους άλλους, ότι τάχα αυτός είναι ανώτερος. Τα δε ιδιώματα της κενοδοξίας και της υπερηφάνειας των κοσμικών είναι να κενοδοξούν

---

²⁴⁰ Όπ. π., σ. 93.

²⁴¹ Όπ. π., σ. 99.

και να επαίρονται για το κάλλος του σώματος, για τον πλούτο, την κοσμική δύναμη και τη φρόνηση²⁴²».

Η συκοφαντία, επίσης, συνιστά ένα ακόμη σοβαρό αδίκημα και πάθος εκ μέρους κάποιου. Συκοφαντία, κατά τον καθηγητή Μπαμπινιώτη είναι: «η σκόπιμα ψευδής κατηγορία, που εκτοξεύεται εναντίον κάποιου, για να τον μειώσει, να τον διασύρει δημοσίως²⁴³». Πρόκειται, όπως κατανοούμε για εξαιρετικής σημασίας παράπτωμα, καθώς αδικούμε κάποιον στο μέγιστο βαθμό. Διαδίδουμε ανυπόστατες καταστάσεις εις βάρος του και του προξενούμε κακό. Ο άγιος Μάξιμος τονίζει για τη συκοφαντία: «Δεν υπάρχει βαρύτερος πόνος της ψυχής από την συκοφαντία, είτε στην πίστη είτε στην ηθική συκοφαντείται κανείς. Και ουδείς δύναται να αδιαφορήσει συκοφαντούμενος πλην εκείνου που αποβλέπει στον Θεόν. Όπως συνέβηκε με τη Σωσάνα²⁴⁴ η οποία κατέφυγε στον Θεόν, τον μόνο δυνάμενο να τη λυτρώσει από τον κίνδυνον, να αποκαλύψει την αλήθεια στους ανθρώπους και να την παρηγορήσει²⁴⁵». Γι' αυτό πρέπει να προσευχόμαστε για τον άνθρωπο ο οποίος δυσφημείται, καθώς με τον προσευχή ο Θεός μεριμνά ώστε να φανερωθεί η αλήθεια.

Στον αντίποδα, επίσης, της αγάπης συναντάμε τον φθόνο και το μίσος, τα οποία συνιστούν πάθη ιδιαίτερος σημαντικά και επικίνδυνα για τον άνθρωπο. Με προσευχή, ταπείνωση και υπομονή μπορεί να

---

²⁴² .Οπ. π. σ. 99.

²⁴³ Μπαμπινιώτη Γ., Λεξικό της νέα Ελληνικής γλώσσας, (Αθήνα: κέντρο λεξικολογίας 2002), σ.1679.

²⁴⁴ Η ιστορία της Σωσάνα αναφέρεται στο Α' κεφάλαιο του βιβλίου της Παλαιάς Διαθήκης του προφήτη Δανιήλ. Η Σωσάνα, λοιπόν, ήταν σύζυγος ενός Βαβυλώνιου, του Ιωακείμ. Τόσο η ίδια όσο και η οικογένειά της ήταν ευσεβείς άνθρωποι. Κάποια στιγμή, όμως, συκοφαντήθηκε άδικα και καταδικάστηκε σε θάνατο, εξαιτίας κάποιων οι οποίοι διέδωσαν ψευδείς κατηγορίες για την ίδια, ότι δήθεν διέπραξε μοιχεία. Επειδή, όμως, ήταν γυναίκα πιστή, όπως προείπαμε, προσευχήθηκε στον Θεό και αποδείχθηκε η αθωότητά της., Δαν. Α' 1-64.

²⁴⁵ Οπ. π., σ. 123.

αναχαιτίσει κάποιος τα ανωτέρω πάθη. Αυτά τα όπλα προτείνει ο Μάξιμος. Προσευχή και μακροθυμία μέχρι να απομακρυνθεί ο κίνδυνος αυτός. Η υπομονή είναι σοφία και σύνεση: «εκείνος είναι μακρόθυμος, που περιμένει το αποτέλεσμα του πειρασμού και λαμβάνει την τιμή της υπομονής²⁴⁶».

Τέλος αξίζει και οφείλουμε να επισημάνουμε τον κίνδυνο της μερικής απάθειας. Παρατηρεί σχετικά ο άγιος ότι αρκετές φορές τα πάθη υποβόσκουν και παραμένουν στην αφάνεια. Αυτό συμβαίνει όταν απουσιάζουν τα ερεθίσματα τα οποία τα προκαλούν. Μια τέτοια κατάσταση μπορεί να είναι παραπλανητική για τον πιστό, καθώς ίσως θεωρήσει ότι έχει κατορθώσει να απαλλαγεί πλήρως από τους εμπαιθείς λογισμούς. Βιώνει, όμως, μια πλάνη, καθώς όταν προκύψει σχετικό ερέθισμα, ενεργοποιείται το αντίστοιχο πάθος, με αποτέλεσμα να ξανακυλήσει σε μια εμπαιθή κατάσταση. Αν, πάραυτα, καταφέρει και παραμείνει αδρανής απέναντι στο εμφανισθέν πάθος, θα επιτύχει την πολυπόθητη απάθεια²⁴⁷.

Κλείνοντας το παρόν κεφάλαιο θα ήταν χρήσιμο να αναφέρουμε ότι στο πλαίσιο της Βυζαντινής φιλοσοφίας αποδίδεται ιδιαίτερη σημασία στην μετατροπή των παθών σε αρετές. Ο Μάξιμος αναφορικά με το συγκεκριμένο θέμα συμμαρξίζεται την άποψη του Γρηγορίου Νύσσης, ότι δηλαδή τα αρνητικά πάθη δύνανται να αποκτήσουν θετικό προσδιορισμό, με αποτέλεσμα στο έργο του *Προς Θαλάσσιον* να αναφέρει χαρακτηριστικά: «η επιθυμία μπορεί να μετατραπεί σε ορεκτική κίνηση της νοερής επιθυμίας για υπέρ ουράνια πράγματα, η ηδονή σε ευφροσύνη

---

²⁴⁶ .Οπ. π., σ. 109-110.

²⁴⁷ «Στις ψυχές μας πολλά πάθη κρύβονται. Τότε δε αποκαλύπτονται, όταν τα ερεθίζοντα πράγματα παρουσιασθούν.», πρβλ.: «Δύνανται κανείς αποκτήσας μερική απάθεια, να μην ενοχλείται από τα πάθη, όταν απουσιάζουν τα αντικείμενα προς τα οποία πάσχει. Όταν όμως εμφανισθούν, αμέσως τα πάθη απασχολούν τον νουν», σ. όπ. π., σ. 115.

της θελητικής ενεργείας του νου ελκομένης από τα θεία χαρίσματα, ο φόβος σε προφυλακτική επιμέλεια για ενδεχόμενες ανταποδοτικές τιμωρίες, η λύπη σε διορθωτική μεταμέλεια²⁴⁸». Είναι, επομένως, πασιφανές ότι στη μετατροπή κάποιου πάθους σε αρετή σημαντικό και καθοριστικό ρόλο διαδραματίζει ο ψυχολογικός παράγοντας. Απαιτείται μια σχετική εσωτερική διεργασία εκ μέρους του ανθρώπου, η οποία θα τον οδηγήσει σε αυτό το αποτέλεσμα.

Στο κεφάλαιο αυτό αναλύσαμε αρκετά διεξοδικά τόσο τις αρετές, όσο και τα πάθη που βρίσκονται στον αντίποδα όλων των αρετών και κυρίως της αγάπης, η οποία συνιστά την κορωνίδα των αρετών. Η αγάπη είναι αυτή που νικάει όλες τις εμπαθείς καταστάσεις και οδηγεί τον πιστό στην ένωση με τον Θεό. Η κενοδοξία, η λύπη, η φιλαργυρία, η οργή, η μνησικακία, το μίσος, η φιλαυτία, η συκοφαντία κ.α. αίρονται όταν υπερισχύσει και επικρατήσει η αγάπη.

---

²⁴⁸ Μάξιμου Όμολογητή, *Πρός Θαλάσσιον*, ed. C. Laga - C. Steel, I 18-26 (=P.G.90, 269B). Πρβλ.

Paul Blowers, «Gentiles of the Soul: Maximus the Confessor on the Substructure and Transformation of the Human Passions», σ.σ 71-72.

Συμπεράσματα

Σύμφωνα με όλα όσα έχουν αναφερθεί στην παρούσα διπλωματική εργασία καθίσταται απολύτως σαφές ότι μεταξύ των αρετών εκείνη, η οποία ξεχωρίζει και βρίσκεται πέρα και πάνω από όλες τις υπόλοιπες είναι η αρετή της αγάπης. Σε αυτό το συμπέρασμα οδηγούμαστε μέσα από την συστηματική έρευνα, η οποία πραγματοποιήθηκε στο έργο του αγίου Μάξιμου του Ομολογητή 400 Κεφάλαια περί αγάπης. Ο ίδιος ο βυζαντινός Θεολόγος αναλύοντας τις αρετές καταδεικνύει περίτρανα την υπεροχή της αγάπης έναντι του συνόλου των αρετών.

Γίνεται, από μέρους του μνεία, στον ύμνο της αγάπης του απόστολου Παύλου στην Α' προς Κορινθίους επιστολή του, όπου εκεί φανερώνεται το μεγαλείο της συγκεκριμένης αρετής. Η αγάπη «ουδέποτε εκπίπτει²⁴⁹», τονίζει ο απόστολος και τελειώνει λέγοντας: «νυνί δε μένει πίστις, ελπίς, αγάπη, τα τρία ταύτα. Μείζων δε τούτων η αγάπη²⁵⁰». Η αγάπη είναι αυτή η οποία θα μείνει στα έσχατα. Ο Μάξιμος αναφέρει ότι ο χρόνος διαιρείται σε τρία μέρη, το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον. Η πίστη χαρακτηρίζει και τα τρία αυτά μέρη του χρόνου. Η ελπίδα προσβλέπει μόνο στο μέλλον. Η αγάπη παρατηρείται τόσο στο παρόν όσο και στο μέλλον. Ενώ, λοιπόν, κάποια στιγμή η ελπίδα και η πίστη σταματούν, η αγάπη είναι αυτή που παραμένει εις τους αιώνες και διατηρεί την ένωση του ανθρώπου με τον Θεό²⁵¹.

---

²⁴⁹ Α' Κορ. 13,8.

²⁵⁰ Οπ. π., 13,13

²⁵¹ «Ο χρόνος τέμνεται σε τρία μέρη (παρελθόν, παρόν, μέλλον). Και η μέν πίστη συμπαρατείνεται και στα τρία τμήματα του χρόνου, η δε ελπίδα μόνο στο ένα (στο μέλλον), η αγάπη και στα δύο (το παρόν και το μέλλον). Και η μέν πίστη και η ελπίδα σταματούν σε κάποιο όριο, η δε αγάπη παραμένει στους άπειρους αιώνες, υπερενωμένη στον υπεράπειρο Θεόν και πάντοτε υπεραυξάνουσα. Και για τούτο, μείζων πάντων η αγάπη», όπ. π., σ. 102-103.

Όταν κάποιος κατορθώσει να φτάσει στην τέλεια αγάπη προς τον Θεό, τίποτε πλέον δεν μπορεί να τον χωρίσει και να τον απομακρύνει από αυτήν την αγάπη. Κανένα συναίσθημα, κανένας άνθρωπος, καμία άσχημη κατάσταση δεν δύναται να επιφέρει ένα τέτοιο δυσάρεστο αποτέλεσμα. Για να τεκμηριώσει την συγκεκριμένη άποψη ο Μάξιμος αναφέρει ένα χωρίο από την προς Ρωμαίους επιστολή του απόστολου Παύλου: «Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; Θλίψις, ἢ στενοχώρια, ἢ διωγμός, ἢ γυμνότης, ἢ κίνδυνος, ἢ μάχαιρα;..... πέπεισμαι γάρ ὅτι οὔτε θάνατος, οὔτε ζωή, οὔτε Ἄγγελοι, οὔτε Ἄρχαί, οὔτε Δυνάμεις, οὔτε ἐνεστώτα, οὔτε μέλλοντα, οὔτε ὕψωμα, οὔτε βάθος, οὔτε τίς κτίσις ἑτέρα δυνησεται ἡμᾶς χωρίσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν²⁵²».

Η αγάπη, αποτελεί και το κίνητρο της δημιουργίας του ανθρώπου και του κόσμου από τον Θεό. Όπως προαναφέραμε ο άπειρος, άκτιστος, αγέννητος και άναρχος Θεός δεν είχε καμία εσωτερική ανάγκη να δημιουργήσει τον κόσμο. Προέβη, όμως, στην κίνηση αυτή κινούμενος από αγάπη και μόνο. Δημιούργησε, λοιπόν τα πάντα «λίαν καλά²⁵³», και έπλασε τον άνθρωπο κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσιν δική Του. Είναι, επομένως κατάδηλο ότι ως τέτοιο δημιούργημα ο άνθρωπος φέρει μέσα του το καλό. Οποιαδήποτε παρέκκλιση οφείλεται αποκλειστικά και μόνο στην δική του βούληση και προαίρεση. Ο καθηγητής Μαντζαρίδης παρατηρεί ότι η συνείδηση αποτελεί σημαντικό βοηθό του ανθρώπου, ώστε να διαχωρίζει το καλό από το κακό. Διαφοροποιεί, επίσης, τη βούληση από τη συνείδηση, καθώς η τελευταία ενεργεί ανεξάρτητα από την πρώτη. Έργο της είναι να απομακρύνει τον άνθρωπο από το κακό και να τον οδηγήσει στο αγαθό. Ελέγχει τις πράξεις του και όταν αυτές δεν

---

²⁵² Ρωμ. 7, 35-39.

²⁵³ Γεν. 1, 31.

συνάδουν με τον λόγο του Θεού, τον κατακαίουν οι τύψεις. Η συνείδηση, βέβαια, δεν είναι αρκετή για να επιτευχθεί η ένωση του ανθρώπου με τον Θεό, αλλά διατηρεί τον άνθρωπο στην ηθική ζωή, και με τον τρόπο αυτό ο άνθρωπος είναι ανοιχτός στο να δεχτεί μέσα του τη θεία φώτιση²⁵⁴. Και ο άγιος Μάξιμος εξαίρει τη σπουδαιότητα της συνείδησης και συμβουλεύει να μην υποτιμά και να μην αγνοεί κάποιος τη συνείδησή του καθώς αυτή συνιστά γνώμονα αρετής και ήθους. Προσθέτει, επίσης, ότι η συνείδηση υποκινείται από τη θεία χάρη και λογοδοτεί κατά μετά τον θάνατο του ανθρώπου²⁵⁵.

Στη συνέχεια μελετήσαμε πόσο σημαντικό είναι ο νους του ανθρώπου να κατευθύνεται και να κινείται προς τον Θεό. Ο προσανατολισμός του νου, δηλαδή, όπως τον χαρακτηρίζει ο άγιος Μάξιμος. Επομένως, ο άνθρωπος μέσω της προσωπικής του άσκησης στις αρετές προσπαθεί να απαγκιστρωθεί από τις γήινες απολαύσεις και να κατορθώσει τη θέωση. Αυτή η διαδρομή του ανθρώπου δεν είναι ομαλή και εύκολη. Αντιθέτως ο άνθρωπος συναντάει στο διάβα της πολλά και δύσκολα εμπόδια τα οποία, όμως, δεν είναι απροσπέλαστα. Με όπλα την προσευχή, την υπομονή, τη γνώση, την αγάπη, την συνεχή άσκηση καταφέρνει ο φθαρτός και θνητός άνθρωπος να αξιωθεί της θείας χάριτος: «...ο νους αξιώνεται της θεολογικής χάριτος, όταν περάσει την πράξη και τη θεωρία με τα φτερά της αγάπης και φθάσει στον χώρο της ενεργείας του Αγίου Πνεύματος, όπου θα ιδεί τον εαυτό του, την φύση και τις ενέργειες του, όσον είναι δυνατό στον ανθρώπινο νου..... Ισχυρός πνευματικός άνθρωπος είναι εκείνος που συνέζησε την πράξη στη

---

²⁵⁴ Μαντζουρίδη Γ. *όπ. π.*, σ. 82-83.

²⁵⁵ «Μην περιφρονήσεις την συνείδησή σου που πάντα σε συμβουλεύει για το καλό σου. Γιατί σου προσφέρει υποδείξεις θείες και αγγελικές, σε ελευθερώνει από τους κρυφούς μολυσμούς της καρδιάς σου και τελικά κατά τον καιρό του θανάτου σου, σου χαρίζει παρησία προς τον Θεόν», *όπ. π.*, σ. 98.

γνώση. Γιατί διά μεν της πράξεως μαραίνει την επιθυμία και ημερώνει τον θυμό της ψυχής. Διά δε της γνώσεως φτερώνει τον νου και εκδημεί εις τον Θεόν²⁵⁶». Τονίσαμε στο σχετικό κεφάλαιο της παρούσας εργασίας την έννοια του ρήματος εκδημώ, το οποίο χρησιμοποιεί στο σημείο αυτό, όπως και σε άλλα, ο Μάξιμος. Για να επιτευχθεί η πολυπόθητη ένωση του ανθρώπου με τον Θεό, ο νους του πρέπει να εκδημήσει από τα εγκόσμια, να νεκρωθεί και να ξαναγεννηθεί με τη θεία χάρη σε έναν κόσμο πνευματικό, στον κόσμο της Βασιλείας του Θεού.

Στο δρόμο προς την τελείωση ο άνθρωπος παρεμποδίζεται από τις δαιμονικές δυνάμεις, οι οποίες εισάγουν στην πορεία του πολλούς πειρασμούς. Διαβάζουμε σχετικά στα 400 Κεφάλαια: «Αδυνατίζουν απέναντί μας οι δαίμονες, όταν τα πάθη της ψυχής μας ελαττώνονται διά της εργασίας των εντολών του Χριστού. Όταν δε τα πάθη εξαφανίζονται με την απάθεια της ψυχής, τότε οι δαίμονες απολλύονται, μη ευρίσκοντες πλέον τα πάθη, εξ αφορμής των οποίων παρέμεναν στην ψυχή και την πολεμούσαν. Και αυτό ίσως σημαίνει το ψαλμικόν: ἀσθενήσουσι καὶ ἀπολοῦνται ἀπὸ προσώπου σου (Ψαλμ. 9,4)²⁵⁷». Ας μην ξεχνάμε, άλλωστε, ότι ο διάβολος προσπάθησε να βάλει σε πειρασμό και τον ίδιο τον Χριστό, προβάλλοντας ισχυρά κίνητρα, όπως την εξουσία και τον πλούτο, χωρίς όμως να καταφέρει τον σκοπό του²⁵⁸.

---

²⁵⁶ Όπ. π., σ. 58.

²⁵⁷ Όπ. π., σ. 57.

²⁵⁸ «Τότε ὁ Ἰησοῦς ἀνήχθη εἰς τὴν ἔρημον ὑπὸ τοῦ Πνεύματος πειρασθῆναι ὑπὸ τοῦ διαβόλου, καὶ νηστεύσας ἡμέρας τεσσαράκοντα καὶ νύκτας τεσσαράκοντα ὕστερον ἐπέινασε. καὶ προσελθὼν αὐτῷ ὁ πειράζων εἶπεν· εἰ υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, εἰπέ ἵνα οἱ λίθοι οὗτοι ἄρτοι γένωνται. Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπε· γέγραπται, οὐκ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι ἐκπορευομένῳ διὰ στόματος Θεοῦ. Τότε παραλαμβάνει αὐτὸν ὁ διάβολος εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν, καὶ ἴστησιν αὐτὸν ἐπὶ τὸ πτερύγιον τοῦ ἱεροῦ, καὶ λέγει αὐτῷ· εἰ υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, βάλε σεαυτὸν κάτω· γέγραπται γὰρ ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ, καὶ ἐπὶ χειρῶν ἁροῦσί σε, μήποτε προσκόψῃς πρὸς λίθον τὸν πόδα σου. ἔφη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· πάλιν γέγραπται, οὐκ ἐκπειράσεις Κύριον τὸν Θεόν σου. Πάλιν

Στην πορεία της έρευνας δώσαμε έμφαση και ασχοληθήκαμε με τον χωρισμό της ψυχής, σύμφωνα με την αντίληψη του Μάξιμου, σε τρία μέρη: το νοητικό, το θυμικό και το επιθυμητικό μέρος. Κατά τη συγκεκριμένη θεώρηση το θυμικό έχει να κάνει με τον συναισθηματικό κόσμο του ανθρώπου, ενώ το επιθυμητικό με τις επιθυμίες του. Έτσι, λοιπόν, όταν ο άνθρωπος φροντίζει και μεριμνά ώστε οι επιθυμίες και οι σκέψεις του να στρέφονται προς τον Θεό, δυναμώνει, αντιστέκεται στις εκάστοτε αμαρτωλές σκέψεις και εμμένει στην αγάπη τόσο προς τον πλησίον όσο και προς τον Θεό.

Το σύνολο των αρετών, όπως προείπαμε, συνεργεί στον αγώνα του ανθρώπου για την τελείωση. Ο φθαρτός άνθρωπος φέρει μέσα του την κλίση προς το αγαθό, καθώς αποτελεί εικόνα του Ενός Θεού. Το αγαθό δεν είναι κάτι αόριστο, αντιθέτως είναι πραγματικότητα, αφού συνδέεται με την αλήθεια που είναι ο ίδιος ο Θεός. Τα πάθη από την άλλη, δηλώνουν την απουσία του καλού και της αγάπης. Ο πιστός, όμως, αγωνίζεται υπομένει για την αγάπη προς τον πλησίον του και για την αγάπη προς τον Θεό. Παρατηρεί σχετικά ο άγιος Μάξιμος: «για τα εξής πάσχει κανείς και υπομένει· ή για την αγάπη του Θεού ή για την ελπίδα της μισθαποδοσίας ή για τον φόβο της κολάσως ή για τον φόβο των ανθρώπων ή λόγω συγγενείας ή χάριν ηδονής ή για κέρδος γήινων ή από κενοδοξία ή από ανάγκη²⁵⁹». Βλέπουμε στο απόσπασμα αυτό τρία στάδια, τρία σκαλοπάτια τα οποία ανεβαίνει ο πιστός μέχρι να ενωθεί με τον Θεό. Το πρώτο σκαλοπάτι είναι ο φόβος για την τιμωρία. Πιστεύει, δηλαδή, ο

παραλαμβάνει αὐτὸν ὁ διάβολος εἰς ὄρος ὑψηλὸν λίαν καὶ δείκνυσιν αὐτῷ πάσας τὰς βασιλείας τοῦ κόσμου καὶ τὴν δόξαν αὐτῶν, καὶ λέγει αὐτῷ· ταῦτα πάντα σοι δώσω, ἐὰν πεσῶν προσκυνήσῃς μοι. τότε λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· ὑπάγε ὀπίσω μου, σατανᾶ· γέγραπται γάρ, Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. Τότε ἀφίησιν αὐτὸν ὁ διάβολος, καὶ ἰδοὺ ἄγγελοι προσήλθον καὶ διηκόνουν αὐτῷ», Ματθ. 4, 1-11.

²⁵⁹ Ὅπ. π., σ. 97.

άνθρωπος από φόβο για την κόλαση. Στο δεύτερο σκαλί συναντάμε την πίστη, η οποία προσβλέπει στην ανταπόδοση. Πιστεύει, λοιπόν, κάποιος γιατί στο τέλος θα ανταμειφθεί με τον έπαινο του παραδείσου. Στο τρίτο, όμως, σκαλί βρίσκεται η γνήσια και αληθινή αγάπη. Εκεί συντελείται η ένωση με τον Θεό, η αγιότητα, η εκπλήρωση του σκοπού της ανθρωπίνης δημιουργίας, η ομοίωση, δηλαδή, με τον Δημιουργό.

Στο στάδιο αυτό ο πιστός γίνεται υιός του Θεού. Βιώνει μια ατέρμονη τελείωση και αγιότητα. Υπερβαίνει τα όρια του χρόνου και του χώρου. Ζει και απολαμβάνει την πραγματική και απόλυτη ελευθερία. Η πίστη του δεν στηρίζεται στον φόβο της κολάσεως, αλλά όλη του η ύπαρξη συγκλονίζεται και κυριεύεται από αγάπη. Η αγάπη αυτή είναι όπως η αγάπη που είχαν οι Μαθητές του Χριστού για τον ίδιο, και όπως είναι η αγάπη των αγίων²⁶⁰.

Εν κατακλείδι φτάνουμε στο απόλυτο συμπέρασμα το οποίο διατύπωσε ο απόστολος Παύλος αναφορικά με την αρετή της αγάπης. Στην παρούσα ζωή, λοιπόν, την επίγεια, υπάρχουν και οι τρεις αρετές, η πίστη, η ελπίδα και η αγάπη. Στη μέλλουσα, όμως, ζωή, όταν θα έλθει για δεύτερη φορά ο Υιός του Θεού, οπότε και θα πραγματοποιηθεί η τελική κρίση ζώντων και νεκρών, η μοναδική αρετή που θα κυριαρχήσει, θα είναι η αρετή της αγάπης: «νυνί δέ μένει πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα· μείζων δε πάντων η ἀγάπη²⁶¹».

---

²⁶⁰ «Πολλοί βέβαια είπαν πολλά περί αγάπης, αλλά μόνο στους μαθητές του Χριστού θα την ζητήσεις και θα την εύρεις. Επειδή μόνοι αυτοί είχαν την αληθινή αγάπη διδάσκαλο της αγάπης, για την οποία έλεγαν: εάν έχω προφητείαν και ειδώ τα μυστήρια πάντα και πάσαν την γνώσιν, αγάπη δε μη έχω, ουδέν ωφελούμαι. Εκείνος που απόκτησε την αγάπη, αυτόν τον Θεόν απόκτησε, επειδή ο Θεός αγάπη εστί. Αυτω τη δόξα και το κράτος εις τους αιώνας Αμήν», όπ. π., σ.126.

²⁶¹ Α' Κορ. 13,13.

Βιβλιογραφία

A. Πηγές

Τα έργα του Μαξίμου του Ομολογητή βρίσκονται στην: P.G. 4, 90, 91.

B. Ελληνόγλωσση

Άγνωστος συγγραφέας, *Εις τον Βίον και την Άθλησιν του Οσίου Πατρός ημών και Ομολογητού Μαξίμου*, PG 90

Αρτέμη Ειρ., Το μυστήριο της θείας ενανθρωπήσεως σε δύο διαλόγους, «Περί της ενανθρωπήσεως του Μονογενούς» και «ότι εις ο Χριστός», του αγίου Κυρίλλου Αλεξανδρείας, (Αθήνα: Επίλεκτες Ψηφιακές Εκδόσεις: 24grammata.com, 2013), σειρά εν καινώ, αριθμός σειράς 44, Flipping book, pdf, ISBN: 978-960-93-5043-3.

Δαμασκηνού Ι., Έκδοσις ακριβής της ορθοδόξου πίστεως 1, 13 PG 94, 853C.

Διονυσιάτου Θεόκλητου μοναχού, *Τα 400 κεφάλαια Περί Αγάπης και ερμηνεία στο Πάτερ ημών*, (Αθήνα: εκδόσεις Σπηλιώτη, 2002)

Ζηζιούλα Ι., *Μαθήματα χριστιανικής δογματικής*

Κοντοστεργίου Δ., *Η ΣΤ' Οικουμενική Σύνοδος και η θεολογία της*, (Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Πουρνάρα, 1992)

Κοντοστεργίου Δ., *Αι Οικουμενικάί Σύνοδοι*, (Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Πουρναρά 1991), σ. 137.

Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Σχόλια περί τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Μονογενοῦς, Α΄*, PG 75, 1369A.

Μ. Αθανασίου, *Βίος οσίου Αντωνίου 20*, PG26, 873B.

Μάξιμου Ομολογητή, *Προς Θαλάσσιον*, P.G.90, 269B

Μάξιμος Ομολογητής, *Προς Μαρτίνον*, PG 91,44D-45A:

Μάξιμος Ομολογητής, *Περί διαφόρων αποριών*, PG 90, 293D-296A.

Μάξιμος Ομολογητής, *Σχόλια εις τὰ Ἁγίου Διονυσίου Ἀεροπαγίτου*, P.G. 4, 308 A.

Ματσούκα Ν., *Κόσμος, ἄνθρωπος, κοινωνία κατά τον Μάξιμο Ομολογητή*, (Αθήνα: εκδόσεις Γρηγόρη, 2014)

Ματσούκα Ν., *Δογματική και Συμβολική Θεολογία Β΄*, (Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Π. Πουρνάρα, 1988)

Μπαμπινιώτη Γ., *Λεξικό της νέα Ελληνικής γλώσσας*, (Αθήνα: κέντρο λεξικολογίας 2002)

Θρησκευτική και ηθική εγκυκλοπαίδεια (ΘΗΕ), τ. 8ος, (Αθήνα: εκδόσεις Αθ. Μαρτίνοσ), 1962-1968

Φλωρόφσκι Γ., *Οι Βυζαντινοί Πατέρες του έκτου, έβδομου και όγδοου αιώνα*, (Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Π. Πουρνάρας, 1993)

Φλωρόφσκι Γ., *Οι Βυζαντινοί Πατέρες του έκτου, έβδομου και όγδοου αιώνα*, (Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Π. Πουρνάρας, 1993)

Αρχιμ. Σιμωνοπετρίτη Αιμ., *Περί αγάπης ερμηνεία στον άγιο Μάξιμο*, (Αθήνα: εκδόσεις Ίνδικτος, 2015)

Παλαμά Γρ., *Αντιρρητικός προς Ακίνδυνον 5,28*.

Σκλήρης Δ., *Πρόσωπο, Άτομο και Γνώμη στη σκέψη του αγίου Μάξιμου του Ομολογητή*

Σκλήρη Δ., *Δώσε τρόπο στην οργή: οι αρετές του θυμού κατά τον άγιο Μάξιμο Ομολογητή*, Σύναξις(2014), τ. 129

Ωριγένης, *Περί αρχών*, 1.2, 10 PG 11,139B-140A.

Ξενογλώσση

Blowers Paul, «Gentiles of the Soul: Maximus the Confessor on the
Substructure and Transformation of the Human Passions

Torstein Theodor Tollfsen, *Activity and Participation in
Late Antique and Early Christian Thought*, Oxford university press, 2012